

1

1900 jan. 2

*Ugron Gábor beszéde a délkelet-európai német expanzióról és annak nemzetiségi kihatásairól a közösügyi bizottság külügyi vitájában*<sup>1</sup>

T. országos bizottság! Azt mondja Szilágyi Dezső igen tisztelt képviselőtársam, hogy a hármas szövetség jelenlegi formája a legtermészetesebb. Ezt én nem vonom kétségbe, csak azt mondhatom, hogy nemhogy természetes a geographiai fekvés és összefüggőség szerint, de ez traditionalis. Megvolt már századokon keresztül a római szent birodalom, amely germanizálni akarta Olaszországot; – és az Olaszországba vezető utak németek csontjaival vannak kikövezve; – a római szent birodalom, amely Magyarországot mindig igájába akarta hajtani; csak ez a két expansivitása volt neki; Olaszország felé és a Duna felé tendált; és ha mi tekintjük azokat a területeket, amelyekből a római szent birodalom állott, azon területeket látjuk egyesítve és csoportosítva a hármas szövetség államaiban. Több is van belőle, de kevesebb nincs; és azt látom, hogy a Habsburgokat a német szövetségből kizárták, a német birodalom pedig a Habsburgokkal szövetkezett, a különbség csak az, hogy a római szent birodalomban vezető elem a Habsburgok voltak és most a német birodalomban a vezető elemek a Hohenzollernek, de a politika és e politikának iránya nem változott. Magyarország irányában, azt hittük, véget értek a germanizáló törekvések, midőn az 1866. évi hadjárat eldőlt, holott csak alakot változtattak. Ami azelőtt directe és egyenesen a német birodalmi császári hatalom aegise alatt folyt

<sup>1</sup> A közösügyi bizottság század eleji első külügyi vitájában a függetlenségi szónokok: Ugron Gábor és Holló Lajos a magyarországi németekre és az erdélyi szászokra tett németországi politikai befolyásra utalva mondták el bírálatukat a külügyi albizottság javaslata és a hármas szövetség politikájáról. Holló – 1900. jan. 11-i beszédében (l. *Közösügyi Bizottság Naplója* 1899. 39–40. l.) – kifejti, hogy a monarchia külügyi szervezete nem képes, de nem is törekszik a külföldi nemzetiségi propaganda ellensúlyozására: „mintha csak előmozdítani akarná azt, hogy a széthúzási folyamat véget ne érjen.” – Másfél évvel később – 1901. jún. 4-én – Ugron a delegáció külügyi vitájában – újabb beszédben bírálja a hármas szövetség külpolitikáját és az ennek következtében országszerte jelentkező nagynémet törekvéseket. (*Közösügyi Bizottság Naplója* 1901. 40–43. l.) Ugron felszólalásaiból ugyanakkor élesen kicsendül a német expanziótól tartó magyarországi imperialista gazdaságpolitika, délkelet-európai előretörésének szándéka. 1904. jún. 10-én a közösügyi bizottság költségvetési vitájában kijelenti: „... Nekünk a boszniai területen át Magyarország szívéből oly összeköttetésekkel kell hogy bírjunk, melyek a magyar kereskedelemnek az Adriai-tengeren át a dalmatiai kikötőkbe való érvényesítésre módot és alkalmat nyújtanak.” – Bosznia a magyar gazdasági terjeszkedés balkáni kapujaként szerepel az egykorú hivatalos beszámolóiban (l. Kállay Béni közös pénzügyminiszter 1900. máj. 28-i beszédét a delegációban Magyarország balkáni gazdaságpolitikájáról, *Közösügyi Bizottság Naplója* 1900. 47–49. l.) és ellenzéki sajtókommentároiban (vö. *Magyarok Boszniában*. Egyetértés 1901. máj. 25. 142. sz.) egyaránt. A Boszniába irányuló magyar kivitel – mint Kállay közös pénzügyminiszter említett beszámolója megállapítja – 1896–98 között 15 millió 600 ezer koronáról 19 millió 800 ezer koronára emelkedett. Ugyanakkor ő sem titkolja, hogy a magyarországi exportőrök és gazdasági ügynökök egy része meg nem engedett, család eszközeikkel biztosította előnyös szerződéseit a boszniai nép kárára, a magyar ipar és kereskedelem hitelének csorbításával. – Közli: *Közösügyi Bizottság Naplója* 1899. 61–65. l.

Magyarország és annak magyarsága ellen, alakot cserélt; a dualisticus monarchiában talált magának medencét és melegágyat a germanisatio; ezt a germanisáló törekvést a német birodalmi politika a maga egész erejével támogatja, elősegíti. Hiszen ha arról van szó, hogy a közös hadsereg magyar csapatai magyar vezényszóval láttassanak el, nyomban felzúdulnak Németország nagyjai, hogy ez ellenkezik azon felfogással és azon tendenciákkal, amelyeket a német szövetség megkíván; s ha itt Ausztriában keresik a módot, amely mód mellett ennek különböző tartományait és különböző nyelvű népességeit össze lehet tartani, együttesen lehet kormányozni és megbékéltetni és kielégíteni lehet, mindig a német törekvések támogatásra találnak a német birodalom társadalmi és politikai köreiből, ha a hivatalos körök távol tartják is magokat.

Hiszen, ami nekem nem tetszik, azt elég világosan megmondottam a múltkor is. Ez az, hogy a német birodalomnak, ha szövetségben akar velünk maradni, mindazon törekvéseket határozottan desavouálni kell, amelyek Ausztriának felbomlásához vezetnek, és amelyek a Habsburgok jogára alatt levő két államnak erejét gyöngítének avagy csökkentének. Igaza van Szilágyi Dezső igen tisztelt képviselő úrnak, hogy mi nem tudunk kifelé elegendő erélyt kifejteni, mert belső bajainkkal és küzdelmeinkkel vagyunk elfoglalva; de ha a leghiggadtan bíráljuk is meg a helyzetet és mint egy csillagász a csillagokra, úgy tekintünk Magyarországra és Ausztriára és annak népeire, csak egy gondolatunk támad, mint ahogy a csillagászok szokták mondani, mielőtt egy égitest zavarokat vesznek észre, azt mondják, egy másik égitest a maga pályafutásában sokkal közelebb jött hozzá, mint azelőtt volt és ezáltal zavarja annak az égitestnek az életét. Így vagyunk mi is. A német birodalom sokkal több erőt, sokkal több befolyást nyert nálunk, mint amennyi a hármass szövetség érdekében szükséges volt, a maga politikai, gazdasági fellendülése, erő kifejtése és sikerei alapján sokkal több vonzerőt gyakorol, mint amennyi Ausztria népeinek békés együttélése érdekében szükséges; és mert ez a nagy erő kifejtés vonzerőt gyakorol, ez a nagy erő kifejtés ránk nézve kártékonyá válhatik, és ez a kártékonyág csak akkor akadályozható meg, ha a német birodalom hivatalos körei és magas társadalmi körei elegendő biztosítékot nyújtanak az iránt, hogy ezen befolyás minálunk a maga rossz és bomlasztó természetében ápolgatni nem fog.

Ha tekintem a német társadalomnak állásfoglalását, valahányszor észlelem, hogy a német társadalom actiót kezd, mindig mi annak az iránya? Előbb a Schulvereinek útján megpróbálták Magyarországon a németeket Magyarország ellen felizgatni; ezzel most felhagynak; egy ideig a németekkel pihenőben vagyunk Magyarországon, mert ugyanazon társadalmi körök egész actiójukat, minden erejüket itt Ausztriában vívandó harcra fordítják és ezekben kötik le; de én igen jól látom, mint erdélyrészi ember, hogy eljönnek a német birodalomból olyan félhivatalos állásban levő emberek, beutazzák a szász-földet, tartanak zárt körű felolvasásokat, értekezleteket, banqueteket, és egy olyan átvonuló vándor próféta után a szászok sokkal makacsabbak, és felébred bennük az a vágy, amelynél fogva állandóan és minden ok nélkül – a magyar állam és a magyar kormányzás erre okot nem ad, – mindent megtámadnak, ami magyar, mindent gyűlölnék, ami magyar. Ha olvasom a német tudományos világ munkáit, Treitschketől kezdve végig, azt látom és tapasztalom, hogy hirdetik – nekem is írták a napokban és írták a hírlapok is –, hogy ne felejtjük el mi magyarok, hogy a római szent birodalom német seregei verték ki Magyarországból a törököt, hogy mi meghódított tartomány vagyunk. A Donauländerekre való igény Németországban, Németország iskoláiban és magasabb társadalmi köreiből a nevelés útján is fenntartatik, élesztetik és ápolgatatik. Én pedig igen jól tudom, hogy már csak stratégiai szempontból is, aki egy folyamnak felső felét bírja, az igyekszik a közepre: de annak a birodalomnak, amely régóta bírja a Duna felső szakaszát, amely odaállított az Alsó-Dunához egy Hohenzollernt, annak törekvései kell, hogy legyenek, annak törekvéseiből nem lehet kizárni azt, hogy bírja a Dunának a közepét. (*Mozgás.*)...

A kivándorlás az anyagi nyomor következménye, s ez is azt bizonyítja, hogy Magyarország erejét meghaladó terheket vállalt és alárendelt szerepet játszik a hármass szövetségben. Külpolitikánk újítsa fel a magyar keleti kereskedelem középkori útvonalát (Eufrates – Trapezunt – Duna vonal), alakítsa ki a maga érdekkörét

a szomszédos népek között: Ausztria – Magyarország ne foglaljon el többé „lebegő politikai állást”, teljesen német irányítás alá helyezve.

Nekünk arra kell törekednünk, hogy ezek a keleti tartományok a magok önállóságát, nemzeti létüket minden idegen befolyástól menten annyira kifejlesszék, annyira megerősödjenek és alkotmányos jogaik és szabadságuk annyira megszilárdulhasson, hogy azoknak önálló léte biztosítsa azt, hogy ha majdan megtámadtatunk, bennök fogjuk megtalálni a pajzsot, és biztosítjuk őket, hogy ha őket támadják meg, mi elég erősek és képesek leszünk őket megvédelmezni.

Nagyon természetes, hogy ilyen politikához arra van szükség, hogy Ausztria és Magyarország elég vonzerőt gyakoroljon. Vonzerőt pedig csak úgy gyakorolhat, ha szakítva a régi osztrák tendenciákkal, a szabadságnak lesz oltalmazója és védelmezője. Mert csak a szabadság képes itt Ausztriában rendet csinálni. Mert amit mesterséggel megoldani nem lehet, amit kiegyenlíteni semmi tudás, semmi varázsló nem tud, azt, a történelem tanúsága szerint, kiegyenlítette mindig a szabadság. A szabadságnak pedig létfeltétele az egyenlőség, és a szabadságnak módszere az alkotmányosság. Teljes alkotmányosságot kell életbeléptetni Ausztriában is, véget kell vetni ott azoknak az állapotoknak, ahol kirendelt miniszterelnökök és kirendelt miniszterek állanak az országok élén. Hiszen lehetetlenség tekintélyt és rokonszenvet szerezni olyan állapotokkal, hogy például Magyarország szerződést köt anélkül, hogy megvolna itt Ausztriában a szerződő fél, hogy Magyarországon és itt törvényeket hoznak, anélkül, hogy ahhoz hozzászólott volna itt a törvényhozás.

A tiszta és teljes alkotmányosság, a népjogoknak tisztelete és az alkotmányosságnak az a methodusa, amely módot és alkalmat nyújt arra, hogy a népek differentiáikat egymással elintézzék, megszerzi a mi számunkra ezt a tiszteletet a Balkán félszigeten, megszerzi a rokonszenvet. És akkor azután a mi politikánknak egy másik oly erős alapja, amely képessé teszi arra, hogy maga Ausztria és Magyarország ne legyen egy idegen politikai rendszernek egyik alárendelt része, hanem hogy ő maga képezzen egy külön naprendszert, amelyben az ő fényében az ő bolygói is részesülnek és az ő hatalmának védelmében, vonzó és taszító erejében a magok pályafutásában megzavartatni nem fognak.

Ilyen külügyi politika pedig úgy látszik nagyon távol áll a vezető köröktől és én magamat ebben a tekintetben egészen úttörőnek tekintem, mert jól tudom, hogy ha ezek az eszmék és elvek érvényesülnek, akkor azt nem mondhatja még Szilágyi Dezső sem, hogy hol fogunk kapni szövetségest, mert egy állam, amelyik a belső ügyeit rendbe hozta, amelyik szomszédait a maga hatalmi körébe be tudta vonzani, azoknak szeretetét megnyerte, Európának bármelyik népe által szívesen látott szövetséges lesz, és akkor nem kell nekünk a mi politikánk ingadozása és tétlensége miatt panaszkodnunk.

Nem fogadom el a költségvetést és a külügyi albizottság által előterjesztett jelentést.

2

*A horvátországi adóhátralékok ügye és a horvát pénzügyi egyezmény bizottsági vitája*<sup>1</sup>

A

1900 jan. 19

*Lukács László pénzügyminiszter jelentése az országgyűlésnek a „Horvát-Szlavonországok területén, továbbá Torontál és Krassó-Szörény vármegyék több községében fennálló nagymérvű adóhátralékok rendezése tárgyában”*<sup>2</sup>

Horvát-Szlavonországok területén a múlt év végével mutatkozó 8 297 838 frt 98 kr. egy évi adóelőírással szemben, ugyancsak a múlt év végével

tökében.....	5 044 549 frt 95 ½ kr.,
késedelmi kamatokban pedig .....	2 257 108 frt 97 ½ kr.,
összesen.....	7 301 658 frt 93 kr.

adóhátralék maradt fenn.

E hátralék, mely az évi előírásnak 87%-át képezi, még akkor is jelentékenynek volna mondható, ha az Horvát-Szlavonországok adóközségei között az évi előírás arányában oszlanék meg. Súlyosbítja azonban a helyzetet az a körülmény, hogy a hátralékok túlsúlya a községek egy csekélyebb hányadára esik. A beszerzett adatok szerint Horvát-Szlavonországok nyolc vármegyéje közül Varasd, Belovár-Körös, Verőce, Szerém, Pozsega, Zágráb és Modrus-Fiume, vagyis a legjelentékenyebb hét vármegyének mintegy 814 adóközségében összpontosult az adóhátralékok túlsúlya, amennyiben az említett adóközségekben azon kisebb adózóknál, kiknek hátraléka évi adóelőírásukat legalább háromszorosan meghaladja, 392 716 frt 28 kr. múlt évi adóelőírással szemben

<sup>1</sup> A Magyarország és Horvát-Szlavonország között létrejött pénzügyi egyezmény (1899: XL. tc.) hatályának újbóli meghosszabbítása körül – 1899 és 1904 között – közel öt esztendő „üzenetváltás” zajlott a magyar és a horvát országos bizottságok között. (L. *Iratok II.* 137. sz. irat 1. jegyz.) A regnikoláris bizottságok közötti vita első szakasza a horvát bizottság 1899. nov. 11-i 1. üzenetével (*I. nuncium*) kezdődött, és 15 hónappal később a magyar bizottság 1901. febr. 17-i első válaszával (*I. renuncium*) zárult. Míg függetlenségi részről mindvégig támadó hangnemben foglalkoztak az 1889: XL. tc. évenkénti meghosszabbítása ügyében benyújtott javaslatokkal (l. *B-irat*), a pénzügyi kormányzat „a társországok és egyes déli megyékben fennálló nagymérvű adóhátralékok” ügyében bizonyos enyhítésre szánta el magát, mert a sok száz paraszti és középbirtokos elárverezése az adóterhelések még egy ötödét sem fedezte (A). – A miniszteri jelentés elismeri, hogy az adóhátralékok bekebelezésénél számos „tévedés” fordult elő a földművelő lakosság kárára, mely a földadókataszter hibái, a filoxéra-pusztítás s a titokban felosztatott házközösségek következtében beállott munkaerő- és pénzügyi veszteségek miatt mindinkább fizetéseképtelenné vált, földjeit eladta és a többi nemzetiséghez viszonyítva ugyan lényegesen kisebb mértékben – kivándorlásra is kényszerült. – A magyar regnikoláris bizottság válaszirata (C) is mutatja, hogy a horvát pénzügyi egyezmény meghosszabbítása körül folyó vita előterében többé nem közjogi, hanem elsősorú gazdasági kérdések állanak, mint a fogyasztási adók ügye, a vasút-ügy és egyéb közlekedési ügyek, ipari és kereskedelmi kívánságok. – Miután a magyar bizottság válasza az említett ügyek egyikében sem fogadta el a horvát javaslatokat, a részéről ajánlott szóbeli tárgyalások nem jöttek létre, s az üzenetváltás – a provizóriumoknak a kormánytöbbség által történt évenkénti megszavazása mellett – az 1904 júniusi bizottsági tárgyalásokig (l. ott) folytatódott.

<sup>2</sup> Lelőhelye: 1896–1901. évi *Képv. Ir.* XXVII. 154–156. l.

tőkében.....	2 964 141 frt 13 kr.,
késedelmi kamatokban.....	1 618 098 frt 01 kr.,
összesen .....	4 582 239 frt 14 kr.

tartozás áll fenn úgy, hogy egyedül a tőkehátralék 780%-kal, az össztartozás pedig 1167%-kal haladja meg az 1898. évi adóelőírást.

Ehhez hasonló állapotok Torontál vármegye több községében is előfordulnak. Ugyanis e vármegyének 4 213 701 frt 16½ kr. múlt évi előírásával szemben az 1897. év végével maradt 2 497 458 frt 15 kr. hátralékából 1 163 107 frt 01 ½ kr., tehát majdnem a fele 32 községre esik. Krassó-Szörény megye területén pedig mintegy 14 község küszködik a nagy adóhátralékokkal.

A hátralékok ezen megdöbbentő felszaporodása egyrészt a községi adminisztrációnak sok helyen észlelt gyengeségére és megbízhatatlanságára, másrészt pedig adórendszerünknek különösen a II. oszt. kereseti adóban és a családtagok adójában mutatkozó aránytalanságaira vezetendő vissza, mi mellett ezen állapot előidézésére még a birtokviszonyoknak rendezetlensége is közrehatott.

Az 1875. évi VII. törvénycikk alapján készült s 1884-ben életbelépett új földadókataszter orvosolta ugyan bizonyos mértékig a még az 50-es évek elején befejezett első földadókataszterben foglalt súlyos hibákat; de a phyloxera vastatrix rovar pusztításai, továbbá Horvát-Szlavonországokban a titkon feloszlott házközösségeknek munka- és pénzerőben meggyengült gazdálkodása sok esetben a földbirtokok elértéktelenedését és a fizetőképesség gyengülését vonták maguk után. S ha még figyelembe vesszük, hogy telekkönyvi kényszerátírás hiányában a birtokviszonyok is felette bonyolultak, s hogy ebből kifolyólag a magánkézből megvett ingatlanokat terhelő adóhátralékoknak az 1883. évi XLIV. törvénycikk 95. §-ához képest a vevőre leendő átvitele szintén felette sok nehézségbe ütközik – be kell ismerni, hogy e körülmények a helyes és tiszta adókezelésre végtelenül zavarólag hatottak, s a hátralékok felszaporodását szintén nagyban elősegítették.

A birtokviszonyok ezen rendezetlenségének természetszerű következménye volt, hogy a telekkönyvileg bekebelezett adóhátralékok jelzálogi biztosításánál számos tévedés fordult elő. Ezek a körülmények megmagyarázzák azt, hogy az elévült vagy behajthatlan adókért az illető tisztviselőkkel szemben felette nehéz a kártérítési kötelezettséget megállapítani.

Tekintettel arra, hogy a szóban levő nagy adóhátralékokkal küszködő feleknek lefoglalható ingó vagyonuk igen kevés, a behajtás egyetlen törvényes módja ingatlanaik elárvereztetése lenne. A behajtásnak ezen törvényes formája azonban a kincstár érdekeit távolról sem biztosítja. Mert p.o. Horvát-Szlavonországok területén az eddigi adatok szerint 303 adóközségben 572 kisebb birtok 8435 hold és 350 négyzetöl térfogattal került árverés útján 72 389 frt 36 kr. vételárért a kincstár birtokába. Ugyanezen ingatlanoknak adóhátraléka pedig az árverés napjáig 352 952 frt 69 krajcárra rúgott, úgy, hogy a vételárból 280 563 frt 33 kr., vagyis a tartozás 79%-a fedezetlenül maradt.

Nyilvánvaló tehát, hogy az ingatlanvégrehajtások folytatása esetén a kincstár adóköveteléseinek túlnyomó részét elvesztené s e mellett a mezőgazdasággal foglalkozó családoknak ezrei semmisülnének meg, ami kivándorlásokra s a közigazgatási erők meggyengülésére vezetne. A magasabb állami érdek követeli meg tehát, hogy a nagy adóhátralékokkal küszködő helyeken a lakosság existenciájának biztosítása szempontjából rendkívüli intézkedések tétessenek. E végből és pedig Horvát-Szlavonországot illetőleg a bán hozzájárulásával abban állapodtam meg, hogy a nagy adóhátralékokkal küszködő helyeken a segítség kettős irányban nyújtassék.

Nevezetesen:

1. A fennálló törvények és szabályok alapján a felekkel szemben megállapítandó, hogy a községi adófőkönyvek szerint vezetett hátralékok törvényesen terhelik-e őket. Ebből kifolyólag az 1883. évi XLIV. tc. 95. és 96. §§-ban foglaltak szem előtt tartásával – magánkézből vettélek-nél a megvett ingatlanokat terhelő adóhátraléknak a vevővel szemben még el nem évült része,

illetőleg a rendezetlen telekkönyvi birtokviszonyokra való tekintettel az adóhátraléknak a vétel napjától visszafelé csakis öt évig számítható összege a felek jegyzőkönyvi kihallgatása és értesítése mellett a vevőre vitetnék át, miután az 1881. évi LX. tc. 189. §-ában, illetőleg az 1883. évi XLIV. tc. 88. §-ában formulázott eljárásnak csakis így szerezhető érvény s csak így mutatható ki a vevővel szemben netán keresztülvitt ingatlanvégrehajtás esetén nemcsak a három évi előnyös, hanem a netán fennálló régebbi adóhátralék is. Az adóhátralékok ezen átvitelénél tehát a telekkönyvi biztosítás megtörténte – problematikus értékénél fogva – az elévülés kérdésének elbírálásánál ezúttal figyelmen kívül volna hagyandó.

2. A másik feladat az, hogy az egyénekenkénti hátralékok helyességének megállapítása után, a kizárólag mezőgazdasággal foglalkozó községi adózóknál csakis oly összegű adóhátralék tartassék fenn, mely az illetők fizetőképességének megfelel s melynél nagyobb összeget előreláthatólag a kincstár akkor sem kapna, ha az 1883. évi XLIV. tc. 77. §-ához képest az ingatlanárverést mindegyik hátralékos ellen keresztül is vezetné.

E munkálatokat részben a kir. pénzügyigazgatóságok teljesítenék; oly községekben pedig, hol a rendezés nagy terjedelme több pénzügyigazgatósági tisztviselő munkaerejét igényli, az 1889. évi XXVIII. tc. 11. §-a alapján s az ott kimondott joghatállyal a pénzügyigazgatóságok kebeléből kiküldött adórendező bizottságok hajtánák azt végre.

Ezt az intézkedésemet van szerencsém a t. képviselőháznak oly kérelemmel bejelenteni, hogy azt tudomásul venni, egyszersmind pedig a főrendiházzal is közölni méltóztassék.

Budapesten, 1900. évi január hó 19-én.

Lukács László s.k.  
m. kir. pénzügyminiszter

## B

1900 dec. 11

*Barta Ödön felszólalása a Magyarország és a társországok között létrejött pénzügyi egyezményről szóló 1889: XL. tc. hatályának újbóli meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor<sup>1</sup>*

T. Képviselőház! Ha egy idegen jött volna ide a képviselőház tárgyalásait meghallgatni, és látta volna azt, ami itt tegnap történt, és látná, vagy hallaná azt, ami folyamatban van, az bizony csodálkozással nézné ezen országnak jóléttől duzzadó bámulatos erejét, azon országát, amelynek országgyűlésére sem egy 31 milliós beruházási kölcsön tárgyalása, sem egy évenként 4 millió áldozatba kerülő provizóriumnak meghosszabbítása nincs akkora hatással, hogy a t. túloldal legalább egyet felállítson szónokai sorából, akiket a népképviselőlet azért küldött ide, hogy az ország jogait megvédelmezzék, hogy felszólaljanak és megindokolják az ország színe és a külföld előtt, hogy mi indítja azt a nagy táborot az ilyen javaslatok elfogadására. Bizony mondom, bámulatra méltó, vagyis inkább kétségbeejtő parlamenti látvány ez. Mert igen szép dolog az, hogy a t. túloldalnak minden tagja abban a kellemes helyzetben van, hogy klubszerűleg megállapodhatik abban, hogy mi a meggyőződése, klubszerűleg megkaphatja a megnyugtató azon netán felmerülhető skrupulusokra nézve, amelyek ily megnyugtató nélkül talán felszólalásokra készítenék őket. De vajon helyesen van-e ez így? Bocsánat, nem akar ez leckéztetés lenni; csak a parlamentarizmusnak elfajulását akarom konstatálni ezzel, hogy egyszerűen csak szavazatokat adják le anélkül, hogy azt meg is indokolnák, hogy kötelességszerűleg híven teljesítenék képviselői állásukból kifolyó feladatukat. És ebből nem a kormány iránti bizalom

<sup>1</sup> Közli: Képv. Napló, 1896–1901, XXXI. 284–287. l.

megnyilvánulására, hanem a parlamenti működés ellanyhulására, tespedésére következtek, amelyből jó semmiféle téren nem származhatik.

Egy t. képviselőtársam az ülés elején azzal aposztrofált, mikor egy törvénycikket kerestem, hogy íme a soros. Én is azt kérdezem a t. túloldaltól, nem szándékoznak-e maguk közül legalább egy sorost kijelölni, aki mindnyájunk színe előtt, az ország, sőt a külföld színe előtt megindokolná szavazatukat, hogy miért fogadják el e javaslatot, amire nagy szükség volna, mert az önök önbuzgalma mellett sem sorosok, sem nem sorosok nem szólnak, nem adnak a vitának anyagot, nem mondják meg, miért szavaznak meg valamit, egyszerűen a szavazás terére viszik át a parlamentarizmust, ami pedig a parlamentarizmus elvével nem egyezik meg. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

T. Ház! Ezen rövid bevezetés után méltóztassék megengedni, hogy a parlamenti gyakorlatnak is megfelelőleg először a t. előadó úr elmondott beszédével foglalkozzam. A t. előadó úr történeti visszapillantása nem egészen hű. (*Zaj. Elnök csenget.*) Elmondotta ugyan részletesen, hogy mi felett egyezkedett az ország Horvátországgal 1868-ban, mi felett 1873-ban és így tovább, de egy tétellel még mindig adós maradt, pedig már szavai értelmének helyreigazítása címen is szót kért, hogy ti. mi akadályozta meg azt, hogy Magyarország Horvátországgal szemben fennálló ügyét véglegesen rendezze. A t. előadó úr, úgy látszik nem tudja, hát én megmondom. Egy igen nagy eltérés lett volna, hogyha ő tovább halad azon nyomon, amelyen megállott, amidőn én közbevetőleg azt kérdeztem, mik hát az okok, – igen nagy eltérés, igen nagy ellentmondás keletkezett volna az ő álláspontja és a t. pénzügyminiszter úrnak általam igen jól ismert álláspontja között. Ezt a két álláspontot leszek bátor egy pár szóval szembeállítani. (*Halljuk!*) Mi ezen oldalon azt állítottuk az osztrák provizóriumok tárgyalása alkalmával, hogy azoknak a provizóriumoknak és azoknak a bonyodalmaknak, amelyek a provizóriumok közt királyi döntések alapján a kvóta megállapítása, a kereskedelmi szerződésnek egyoldalú fenntartása stb. útján keletkeztek, még az a baja is megvan, hogy ezekből nekünk, Horvátországgal szemben való ügyünk rendezetlensége miatt is, évenként tetemes kárunk van. És akkor a t. pénzügyminiszter úr 1899. november 21-én pl. ügy nyilatkozott, hogy a horvát provizórium olyan törvény, amely se Magyarországnak, se Horvátországnak nem árt.

Ennél lesújtóbb kritikát egy törvényről nem lehet mondani. Ezt 1899. nov. 21-én itt a pénzügyminiszter úr mondta. Hivatkozott ugyanakkor arra is az igen t. pénzügymin. úr, hogy már tisztázott az, hogy a két kiegyezés közt olyan kapcsolat, hogy ezek egymás nélkül megoldhatók ne volnának, nem léteznek. Hát álljunk meg ennél a tételnél. Ha nincs olyan kapcsolat a két kiegyezés között, hogy ezek egymás nélkül nem volnának megköthetők, akkor mi az oka annak, hogy Magyarország Horvátországgal szemben a maga belügyét nem rendezheti? Vagy az egyik áll, vagy a másik. Én azt hiszem, és úgy vagyok meggyőződve, hogy igenis van a két kiegyezés között egy kapcsolat, és éppen ezen kapcsolat szempontjából leszek bátor egy pár szóra a t. ház türelmét igénybe venni. (*Halljuk! Halljuk!*) Az 1868: XXX. tc. és az azt követő törvénycikkek, mint legutóbb az 1889: XL. tc., amely a Magyarország és Horvátország közti kiegyezést szabályozta, világosan azon időhöz kötik azt a kedvezményt, amelyet Magyarország Horvátországnak nyújt, amely ideig a Magyarország és Ausztria között kötött megegyezés tart. Hát disztíngváljunk e törvény alkalmazásánál tisztán és rabulisztika nélkül. Fennáll-e Magyarország és Ausztria közt a közgazdasági kiegyezés és egyezségileg rendezve van-e Magyarország és Ausztria közt a kvóta, igen vagy nem? Meggyőződésem szerint, amelyet a törvény támogat, ilyen kiegyezés nincs. Hiszen önök a legbüszkébben hirdetik, hogy önálló rendelkezések alapján állanak. Az 1868: XXX. tc. 1. §-a, az 1889: XL. tc. 4. §-a – a közbeeső törvényeket nem citálom – mind egyhangúlag hangsúlyozzák, hogy ez a kiegyezés addig tart, ameddig a Magyarország és Ausztria között a közös költségek viselése tárgyában kötött egyezmény tartama terjed. De ha az addig tart, akkor igenis van kapcsolat a két kiegyezés között, – a t. pénzügyminiszter úr pedig itt tévedett, a törvényt helytelenül interpretálta, mert akkor ez az ő álláspontjának így konveniólt. Én kimutatom a törvényből, hogy van kapcsolat, mégpedig

oly kapcsolat, amely azt eredményezi, hogy mihelyt Magyarország és Horvátország között emiatt vagy amiatt a kiegyezés nem jött létre, előállt az a helyzet, amely a kiegyezés előtt volt. A kiegyezés előtt pedig az a helyzet volt, amelyet az 1868: XXX. tc. valamint az 1889. évi most érvényben levő, meghosszabbított hatályú XL. tc. 4. §-a a következőkben hangsúlyoz:

„Horvát-Szlavon-Dalmátországok adóképeségük arányában volnának kötelesek az 1868: XXX. tc. -ben közöseknek jelölt ügyekhez stb. hozzájárulni.”

T. Ház! Ez a törvény még élő törvény, arra való, hogy megtartassék, nem pedig arra, hogy kikerültessek. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) – Az 1868: XXX. tc. az a bizonyos fehér lap volt, amely azóta igen sok foltot kapott. Az 1868: XXX. tc.-nek kétségkívül az volt az alapja, hogy Magyarország felmenti a társországokat a költségek egyenlő viselésének terhe alól. Egy nagy kedvezményt nyújtott neki, amely kedvezmény a legutóbbi számadások szerint is évenként négy millió forintban domborodik ki. Ennek a kedvezménynek fenntartása, nem kutatom most, nem is akarok ebbe a kérdésbe bemélyedni, indokolt-e vagy nem, de törvénytelen, mert a törvénynek hatálya, amelyhez kötve volt, megszűnt, és a törvény hatályának megszűntével elő kellett állani az egyenlő teherviselés kötelezettségének, amely alól az 1868: XXX. tc. egy kedvezményes kivételt adott. Megemlítettem t. Ház, hogy ez a kedvezmény évenként milyen összeget tesz.

Hogy mennyit tesz és mennyit tett már eddig, arra nézve méltóztassanak megengedni, hogy egy nem magyar hivatalos, de egy horvát nem hivatalos okmányból olvassam fel és konstata-  
táljam, hogy mennyit tesz ez az áldozat. E horvát ellenzéki forrásnak bizonyára nem az a célja, hogy ezt az összeget nagyobbnak tüntesse fel, mint amennyi tényleg. A nunciummal szemben beadott különvéleménynek szerzőjére, dr. Frank Leóra hivatkozom, aki munkálatában ki-  
mutatta, hogy ez a deficit kitett 1869-ben 4 582 000 koronát, már 1897-ben 5 424 000 koronát, a közbeeső 1894. évben pláne 10 154 000 koronát, és 1869-től 1897-ig összesen 226 894 000 koronát.

T. Képviselőház! Tartozunk annyival az országnak is, hogy megkérdezzük itt egymástól, vajon olyan gazdagok vagyunk-e mi Magyarországon, az anyaország területén, hogy egyrésztől Ausztriának a kiegyezés keretében évtizedeken át száz és száz milliókat áldozhatunk, kedvezményes kvótamegállapítással stb. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*), másrésztől Horvátország-  
nak az ún. testvéries viszony fenntartásának címe alatt ezen ciklus alatt 226 millió koronát adhassunk ajándéku-  
l ugyanakkor, mikor százezreink nyomoráról mindennap hasábokat írnak a lapok. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Felvettem ezt a kérdést és tudom, mi lesz rá a felelet. Az lesz rá a felelet, hogy hiszen dec. 11-e van, végtére mégis csak meg kell szavazni ezt a provizóriumot. Nem is erről van szó, mi nem is vagyunk képesek ezt megakadályozni, de ha ez a kérdés felmerül, nem méltóztatnak itt jelen lenni a magyar regnikoláris bizottság tagjai, nem állott fel itt senki, hogy mentegesse magát az ellen a vád ellen, melyet a t. előadó úr is hangoztatott, mikor azt mondta, hogy oly lényeges és nagy munka van összehalmozva a horvát regnikoláris deputáció munkálatában, hogy az arra adandó válasszal a bizottság el nem készülhetett. Hol foglalkozik az a bizottság, mivel van elfoglalva annyi idő óta, amióta a horvát nuncium be van adva? Hiszen a nuncium különvéleménye hónapok óta már nekem is a kezemben van. T. regnikoláris bizottság, azért küldötték ki önöket, hogy önök eltussolják azt, amit rájuk bízta? (*Mozgás a jobboldalon.*) Bocsánatot kérek, eltussolják annak konstatálását, hogy nem lehet meg a kiegyezés más okokból, mint amilyeneket a t. kormány padjairól hallunk. Én ezt nem tudom másképp érteni, vagy ha a megbízást elfogadták, és azt teljesíteni nem képesek, akkor vajon a t. előadó úrra van bízva, hogy a védbeszédet mellettük elmondja? Mivel indokolta a bizottság eljárását az előadó úr? Semmivel, nem is a saját tudomásával, csak hallomásával. Kitől tudja az elő-  
adó úr, hogy a regnikoláris bizottság azért nem készítette el a renunciiumot, mert az anyag olyan nagy? Hiszen nem is olyan nagy az az anyag, hiszen az 1889: XL. tc. előzményét képező anyag még nagyobb volt, és még súlyosabb kérdések vártak megoldásra; koncessziókat is tett akkor a regnikoláris bizottság. Tudom azt is, hogy az időközben életbe léptetett bizonyos



finánc törvények hatását akarja a pénzügyminiszter úr bevárni, de azóta is volt már annyi idő, hogy ha Ausztriából önöknek megparancsolták volna, hogy valamely munkálat elkészüljön, már régen készen lett volna. *(Igaz ! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Ne vezessünk tehát félre senkit, különösen ne egymást. Valljuk meg őszintén az okokat, akkor majd ítélünk az okok felett, de hallgatással ne mellőzzünk olyan mulasztást, melyet menteni nem lehet, mely az országnak oly óriási pénzáldozatába került, és amellyel erkölcsi veszteséggel is jár, mert lehetetlen, hogy addig a külföld előtt nyilatkozhassunk az oly vádakra, mint amilyenek a nuncium különvéleményében Frank dr. által világgá bocsáttattak – kelt Agramban, in der Hauptstadt Croatiens –, addig, míg a magyar regnikoláris bizottság a maga munkálatát el nem készítette, és itt alkotmányos tárgyalás végett be nem terjesztette, és így módot nem nyújtott nekünk arra, hogy magával a kérdés lényegével per extensum et intensum foglalkozzunk. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! Én nem fogom most anticipálni azt a vitát, mely e kérdésben valószínűleg, ha ugyan a t. túloldal felébred álmából, meg fog annak idején indulni; de rámutatok arra, hogy a kormánynak is van tudomása arról, hogy az a nagy testvéries, bensőség teljes viszony, mely egyenértékét képezte annak a nagy koncesszióknak, mellyel Magyarország Horvátország iránti testvéri érzületének valóságos megnyilatkozását adta, midőn neki belügyi költségeire előbb 45, később 44%-ot engedett át – ami azonban nem volt devalváció, mert az elszámolás módja változott csak meg, ugyanakkor, amikor Magyarország saját belügyi igazgatásának alig 19% jutott – mondom, csak rá akarok mutatni arra, hogy ez a testvéri áldozat mily termékeny talajra talált. Ezen kérdésnek részleteit nem fogom most itt tárgyalni, mert nem akarom, hogy megint tápot adjunk azoknak a horvát barátainknak, kik azt mondják, hogy Magyarországon ellenséges indulat uralkodik Horvátország iránt; pedig hiszen talán nincs is rá okunk. Hanem igenis rámutatok egy pár jelenségre, amelyek a mellett tanúskodnak, hogy a t. kormány Horvátországban a magyar törvényeket nem hajtja végre.

Az egyik pl. az, hogy – amint méltóztatnak tudni – a királyi hivatalok Magyarországon mindenütt „magy. kir.” feliratot viselnek. Magy. kir. törvényszék, magy. kir. posta- és táviratigazgatóság, magy. kir. pénzügyigazgatóság stb. Kérem a t. kormánytól, így van-e ez Horvátországban is? Ki merik ottan azt valahol írni, hogy „magyar királyi”? *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Nem; hogy miért nem, azt talán a t. kormány meg fogja nekünk mondani. Én az okot nem tudom, hogy ez ellenkezik közjogunkkal. Ellenkezik azzal a viszonyal, amely Magyarország és Horvát-Szlavonországok között van, és ellenkezik azon intézmények közjogi természetével, amelyeknél a „magy. kir.” címnek ezen mellőzése előfordul.

Nem akarok itt arról beszélni, hogy milyen ellenséges indulattal fogadnak ott mindent, ami magyar. Ezek a kérdések elég hullámot vertek fel már eddig, és fognak felverni még a jövőben is. De a t. kormánynak saját jelentéséből egy elszomorító tünetet kell a t. kormány és országgyűlés szíves figyelmébe ajánlani. Saját jelentésének, amelyet az ország közállapotairól az ország elé terjesztett, 311. lapján a következőket mondja *(olvassa)*: „9890 magyar honos hallgató közül csak 50 horvát-szlavonországi illetőségű”. Ha ezt a két számot egymás mellé állítjuk, azt mondhatná valaki, hogy ez csak amellyel tanúskodik, hogy Horvátországban a felsőbb oktatást nem keresik. De nem úgy van. Maga a kormány konstatálja hivatalosan, folytatólag: „Sajnosan mutatja e szám, hogy felső tanintézetünk mily csekély vonzóerőt gyakorolnak a társországok ifjúságára, holott az érzelmi és értelmi kapcsolatnak az anyaország és a társországok között minél szorosabbá tétele szempontjából kiválóan óhajtott volna, hogy a társországok ifjúsága, amely most jelentékeny mérvben látogatja az osztrák főiskolákat, a magyar iskolákat látogassa.”

A kormánynak tehát tudomása van arról, hogy Horvát-Szlavonország ifjúsága nagy előszeretettel látogatja az osztrák főiskolákat, és nagy gonddal, tehát nagy gyűlölettel kerüli a magyar főiskolákat. Szomorú tünet ez, t. képviselőház, amelyért alig hiszem, hogy a magyar társadalmat illetné a felelősség; azt hiszem, hogy a magyar kormányzati rendszer az, amely

egyáltalában nem tudja Horvátországgal az országot megkedveltetni, és az érzelemegység, melyért 1868-ban és azóta evvel a fikcióval nagy áldozatkészséget tanúsítottunk, nagyon is a porba hullott.

Az 1898/99-iki tanévben, t. képviselőház, avval a szegyenletes 50-es numerussal szemben az osztrák tudományegyetemre 181, az osztrák műegyetemre 64 horvát ifjú volt beírva. És ha méltóztatnak megengedni, azt az aggodalmat mégis kifejezem, hogy azok onnan aligha importáltak magyar szellemet, aligha azért mentek Ausztriába az egyetemre, hogy ott Magyarország iránti rokonszenvet szerezzenek, hanem, hogy annak a gyűlöletnek, amelyet hazuról magukkal vittek, iskolájába jussanak, és ott abban megerősödven, mikor hazamennek, otthon propagandát csináljanak azoknak az eszméknek, amelyek mindenre alkalmasak, csak arra nem, hogy Magyarország és Horvátország között a kívánatos, testvéri érzületet istápolják. (*Helyeslés a szélsőbalon.*) Ezeknek elmondása után kijelentem, hogy a javaslatot nem fogadom el. (*Helyeslés és éljenzés a szélsőbaloldalon.*)

## C

1901 febr. 17

*A Horvátországgal kötendő pénzügyi egyezmény tárgyában kiküldött magyar országos bizottság válasza a horvát országos bizottságnak<sup>1</sup>*

A magyar regnikoláris bizottság már elkészült azzal a válaszenettel, melyet a horvát bizottság nunciúmára adott.

E renunciumból, melynek legérdekesebb része az, mely a közgazdasági helyzet súlyos voltával foglalkozik, közöljük a következőket:

Elsősorban a horvát bizottság kifogást tesz az elszámolási módra nézve a közös kormány oly közegeit illetőleg, amelyek a közös magyar–horvát ügyeken kívül még olyanokat is kezelnek, amelyek kizárólag a szűkebb értelemben vett Magyarországot illetik, míg ezen közegek költségei a maguk egészében közösöknek tekintvén, Horvát-Szlavonországok terhére is íratnak. A horvát–szlapon bizottság e tekintetben számbeli adatokkal nem szolgál, amint ilyenekkel nem is szolgálhat, mert a fent említett kétféle természetű – közös és nem közös – ügyeket ugyanazok a személyek kezelik, úgyhogy alig lehetne teljes szabadsággal meghatározni, vajon az illetők javadalmazásának milyen része tartozik a közös költségekhez, és milyen rész terheli kizárólag Magyarországot. Mindazonáltal, minthogy a horvát–szlapon részről e tárgyban elfoglalt álláspontot a magyar országos bizottság is jogosultnak tekinti, talán sikerülni fog a két bizottság között majdan megindítandó szóbeli tárgyalások útján megtalálni oly módot, mellyel Horvát-Szlavonországok ebbeli kívánságát legalább megközelítőleg ki lehetne elégíteni. E tekintetben komoly figyelemre méltónak tartja a magyar országos bizottság a horvát–szlapon bizottságnak azon javaslatát, hogy a fent említett költségekből a leszámolásokba csakis az az arányos rész vétetné fel, mely a nevezett minisztériumok összes kiadásainak a Magyarország és Horvát-Szlavonországokat közösen terhelő kiadásokkal való egybevetése után mutatkoznék. Ezen arányszámnak meghatározása ugyancsak a szóbeli tárgyalásoknak tartatnék fenn. Hogy a földművelésügyi tárcánál a közös kiadások közül a mezőgazdasági statisztikának költségei tényleg kihagyassanak, az ellen a magyar országos bizottságnak sincs kifogása. De viszont a közös költségek közé, ahol eddig csak a földtani intézet költségei szerepeltek, a jövőben a meteorológiai és földdelejességi intézet költségei is felveendőek, mert ez intézet hatásköre az

<sup>1</sup> A közlemény címe és lelőhelye: *A horvát kiegyezés* – Egyetértés 1901. febr. 17, 59. sz.

őfelsége által jóváhagyott szervezeti szabályzat szerint a magyar korona összes országaira kiterjed. A kultúrmérnöki intézmény, a talajjavítások és a filoxéra elleni védekezés költségeinek kihagyásához a magyar országos bizottság csak azért nem járulhat hozzá, mert a szóban forgó költségekkel a társországok eddig sem lettek megterhelve.

A horvát–szlapon üzenetben érintett néhány aprólékos tételre nézve csak általánosságban legyen utalva az 1868: XXX. t. cikk 8. szakaszára, mely szerint az egész pénzügyi igazgatás közös, és így mindaz, ami ennek hatáskörébe tartozik, kell, hogy a közös leszámolás tárgyát képezze.

A horvát–szlapon bizottság ama nézetből indul ki a fogyasztási adókra nézve, hogy Magyarország és Horvát-Szlavonországok közt elvileg ugyanama viszony áll fenn, amelyben Magyarország a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokhoz, vagy Bosznia és Hercegovinához áll. A magyar országos bizottság kénytelen kijelenteni, hogy e nézethez semmikép sem csatlakozhatik. A fogyasztási adó rendszere az 1868: XXX. t. cikk értelmében a magyar korona összes országaira kiterjedő érvénnyel a közös országgyűlésen alkotott törvények által rendeztetik, mi által már eleve is ki van zárva minden oly irányú berendezés, mely csakis önálló államok között létesíthető, tehát már ez a közjogi viszony is a leghatározottabban a horvát–szlapon bizottság e kérdésében elfoglalt álláspontjának jogosultsága ellen szól.

Az egyes városoknak (községeknek) az italmérési jövedelem többletéből való részesedésére nézve a magyar országos bizottság hivatalos értesítés alapján meggyőződött arról, hogy ez ideig csakugyan Horvát-Szlavonországokban fekvő városok és községek egyikének sem lett az 1888: XXXV. tc. 69. §. alapján általuk igényelt részesedési összeg kiutalva. Ennek indokául azonban az hozatik fel, hogy e tárgyban még némely fontos előzetes kérdés megoldandó. Minthogy pedig az 1899: XXV. törvénycikk ezen kérdést is a horvát–szlapon községek és városok fogyasztási adó természetű jövedelmeinek rendezésével kapcsolatban külön törvényhozási intézkedés tárgyául tartotta fenn, a magyar országos bizottság nem tartja szükségesnek ezen tárggyal ezúttal bővebben foglalkozni.

A dohánytermelőknek adott előlegek, miként ezt a tisztelt horvát–szlapon bizottság maga is elismeri, a leszámolásokból máris tényleg kihagyatnak, és így az 1889: XL. tc. 6. §. g/ pontjának ily értelemben való kiegészítése ellen semmi akadály nem forog fenn.

Méltányosnak tartja továbbá a magyar országos bizottság a horvát–szlapon bizottság azon kívánságát, hogy a társországok, melyek az 1897. évi október hó 1-től kezdve a korábbi számsorsjáték jövedelmétől elestek, ezen veszteséért az osztálysorsjáték jövedelméből való részesedés által kártalaníttassanak.

A vasúti és gőzhajózási vállalatokból szedett bélyegilletékre, valamint az 1875: XX. t. cikkben alapuló szállítási adóra nézve a horvát–szlapon országos bizottság az eddigi átalányösszegnek a legutóbbi tíz év bevételei alapján leendő újból való kiszámítását kívánja, ami ellen a magyar országos bizottságnak egyáltalában nincsen ellenvetése. Ami pedig ama panaszt illeti, hogy a postatakarékpénztár bevételei eddigelé a közös bevételek között nem fordulnak elő, holott azok éppoly közös természetűek, mint a posta-, távíró- és távbeszélő-intézményekből eredő bevételek, ennek oka egyszerűen abban keresendő, hogy a postatakarékpénztárnak eddigelé az államkincstár javára eső bevétele nem volt.

Üzenetének utolsó részében a tisztelt horvát–szlapon bizottság foglalkozik a társországok általános közgazdasági helyzetével és azt meglehetősen sötét színekkel festi; nemcsak hogy haladást nem lát, hanem a főváros kivételével általános hátramenetelt vél konstatálhatni. Konkrét adatok, melyek ezen – ha a valóságnak megfelelne, valóban szomorú – tényállás mellett bizonyítanának, a tisztelt horvát–szlapon bizottság üzenetében nem található, hanem csak általánosságban reá van utalva először is a horvát–szlapon vasúti hálózat hiányosságára, a vízi közlekedés állítólagos elhanyagoltságára, az ipar kedvezőtlen helyzetére, végre pedig arra, hogy a beruházásokból Horvát-Szlavonországok nem élvezik az őket megillető részt, aminek kapcsán azután azon javaslat tétetik, hogy jövőben a beruházási költségekből csakis

azok, melyek a horvát–szlapon területen történt beruházásokra vonatkoznak, de azok aztán teljes összegükben írássanak Horvát-Szlavonországok terhére.

Ami a vasúti hálózatot illeti, mindenekelőtt megjegyzendő, hogy a magyar korona országai közös kormányának közlekedési politikájára nézve nem egyes részek vagy vidékek, hanem csak az összesség érdekei lehetnek irányadók. Ha a Horvát-Szlavonországok területén történt vasúti építkezések csakugyan nem felelnének meg teljesen az ottani lakosság kívánságainak, és ha e tekintetben a Magyarországgal való összehasonlítás a társaságokra nézve kevésbé kedvező eredményt mutatna, ennek oka nem abban keresendő, mintha a közös kormány kevesebb gondot fordítana ezen országok anyagi érdekeire, mint a szűkebb értelemben vett Magyarországaikra, hanem részint a helyrajzi viszonyokban, részint pedig a két ország történelmileg alakult gazdasági és kulturális helyzetének különbözőségében. Különben a felső horvát határvidéki vasutak ügye komolyan foglalkoztatja a kormányt. A magyar országos bizottság értesülése szerint a sziszek–károlyvárosi vasút szintén komoly tanulmány tárgyát képezi; ami pedig a zenggi kikötőt illeti, annak jelenlegi primitív berendezése nagyon kétséssé teszi, hogy még vasútépítés mellett is felvehetné-e Triest, Fiume vagy Spalatóval a versenyt.

Ha a társországok iparának helyzete csakugyan oly kedvezőtlen, amilyenek azt a tisztelt horvát–szlapon bizottság üzenete rajzolja, akkor ez egy általánosan érezhető jelenséget képez, melynek okát mégsem lehet akár a Magyarország és a Horvát-Szlavonországok között fennálló viszonyban, akár a közös kormány tevékenységében keresni. A közszállításoknál, nevezetesen a közös hadsereg és a magyar királyi honvédség összes szállításaiban, valamint a magyar államvasutak szükségleteinek beszerzésében Horvát-Szlavonországok ipara a magyar korona területének egyéb részein levő iparral teljesen egyenlő elbánásban részesül, és úgy hisszük, hogy e tekintetben a tisztelt horvát–szlapon országos bizottság sem tudna jogosult panaszt emelni. Ami a közvetlen anyagi támogatást illeti, a kereskedelemügyi tárca keretében az 1889–99. évi időközben kerek összegben 4 ¼ millió k. fordított, mégpedig Magyarországra 3 690 000 korona, Horvát-Szlavonországokra pedig 532 000 korona. Ami végre az állami kedvezményeket illeti, ezek kizárólag folyamodás útján adatnak meg és nem Magyarország hibája az, hogy ily kedvezményekben csak 12 horvát–szlapon gyár részesülhetett, mert erre a közös kormánynak sem közvetlen, sem közvetett befolyása nincsen. A magyar országos bizottság egyébiránt reményli, hogy ezen a téren is a horvát–szlapon iparosok vállalkozási szellemének feléledésével javulás fog beállni, annyival inkább, mert az 1899-ik évi XLIX. tc. a társországok területén létesülő gyárakra nézve az állami kedvezmények engedélyezését a horvát bán hozzájárulásától teszi függővé. Azon állítás, hogy a beruházások címén Horvát-Szlavonországok az ő hozzájárulási összegükhöz képest túlságosan megterheltenének, a magyar bizottság előtt fekvő számbeli adatok határozottan megcáfolják. Ugyanis Horvát-Szlavonországok a közös költségekhez nem egészen 8%-kal, sőt a legújabb zárszámadások szerint nem egészen 7%-kal járulnának, holott az állami erdők beruházásaiból a társországok területére több mint 10½%, a vízi beruházásokból 14% esik. Az állami erdőknél pedig, ahol a beruházások elsősorban az illető erdőterület javára esnek, a leszámolás eddig is a tisztelt horvát–szlapon bizottság javaslata értelmében történt.

A magyar országos bizottság őszinte szívből kívánja Horvát-Szlavonországok anyagi jólétének fejlődését. Hogy pedig ez az eddig fennállott viszony mellett is elérhető, kiderül azon tényből, hogy míg Magyarországnak netto-budget szerint való kiadása 1868-ban 111 millió forint, 1897-ben pedig 261 millió volt, tehát ezen idő alatt 136%-kal gyarapodott, addig Horvátország az autonóm közigazgatásra 1868-ban 2 100 000 forintot, 1897-ben pedig 8 800 000 forintot költött úgy, hogy a gyarapodás 318%-ot tesz ki.

Mindezek után a magyar országos bizottság osztja a tisztelt horvát–szlapon bizottság azon reményét, hogy a két bizottság közti egyetértés helyreállítása nagyobb nehézség nélkül létesíthető lesz. Felkéri ennél fogva a tisztelt horvát–szlapon bizottságot, szíveskedjék bele-

egyezni a tárgyalásoknak szóbeli úton való folytatásába és elnökségét megbízni, hogy a magyar bizottság elnökségével egyetértőleg a tárgyalás ezen folytatásának módjaira nézve intézkedjék.

Budapesten, 1901. február 17.

Falk Miksa s. k.  
a magyar orsz. bizottság  
előadója

Tisza Kálmán s. k.  
a magyar orsz. bizottság  
elnöke

### 3

#### *Iratok a brassói román iskolák romániai szubvenciójának történetéhez*<sup>1</sup>

#### A

#### 1900 febr. 1

#### *Komjáthy Béla felszólalása és interpellációja, Széll Kálmán miniszterelnök válasza és Komjáthy Béla újabb felszólalása a brassói román tannyelvű iskolák romániai segélyezése tárgyában, az 1900. évi költségvetés általános tárgyalásakor*<sup>2</sup>

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Hónapokkal ezelőtt a hírlapokban egy közlemény jelent meg, hogy a brassói román iskolák szubvenciója tárgyában a közös külügyminiszter közbejöttével a román kormány és a magyar kormány közt egyezés jött létre, amely egyezés szerint azon szubvenciónak tökéértéke a magyar kormány kezébe lefizettetik és a magyar kormány útján az illető egyházi hatóság közbejöttével fog ezen szubvenció az iskoláknak kiadatni. Mikor azon közlemény megjelent, közvetlenül utána a félhivatalos sajtó sietett kijelenteni, hogy a tárgyalások még befejezve nincsenek, és az a hír, hogy az egyezés létrejött, nem való: de már akkor szükségesnek látta a félhivatalos sajtó annak kijelentését, hogy a megoldás a magyar állam érdekét minden irányban meg fogja óvni. Egyik napilapunk, az

<sup>1</sup> A magyarországi román iskolák külföldi, közelebbről a román kormány részéről évtizedek óta folyó szubvencióját a magyar kormány még 1875-ben – az ez évi 559. sz. VKM rendelettel eltiltotta, majd az 1883: XXX. tc. 72. §-ában ezt a tilalmat megismételte. *Kálnoky* közös külügyminiszter szerint azonban román részről tovább segélyezték évi 145 ezer frank összegben az erdélyi iskolákat. *Wlassics* 1898. ápr. 18-i leiratában szigorú eljárás terhe alatt megtiltotta *Roman* Miron metropolitának e segély elfogadását. Miután a romániai kormánykörök cáfolták a rendszeres szubvenciót, *Bánffy* – a nemzetiségi osztály munkatársa, *Jancsó* Benedek által készített részletes emlékiratban tájékoztatta Romant az ügyről. Ennek az emlékiratnak másolatát kapta meg a román konzervatív ellenzék egyik vezére, *Take Ionescu*, aki a román kamara 1898. máj. 11-i ülésén támadást intézett a liberális párt és *Sturdza* miniszterelnök ellen azzal, hogy szerinte ő árulta el a magyar kormánynak a bizalmas támogatás ügyét. Bár a magyar kormány úgy nyilatkozott, hogy a szóban levő emlékirat nem hivatalos jellegű, és *Sturdza* átmenetileg kivédte a támadást, bukásának közvetlen okozója mégis ez lett. A magyar kormány ezt követően vizsgálatot rendelt el a brassói gör. kel. Szent Miklós egyházközség ellen. A vizsgálat megállapította, hogy a román költségvetésben 1875 után is szerepelt a brassói felekezeti román iskolák szubvenciója. A román kormány szerint ez nem szubvenció, hanem évi járadék volt, amelyet a brassói egyházközség romániai szekularizált birtokai fejében kap. A két kormány közvetlen tárgyalásai után 1899-ben megkötötték azt a magyar ellenzéki sajtó által is közölt megállapodást, mely szerint az évi járadék megváltásáról a román kormány 962 500 lei összegű, 45%-os évi járadékot biztosító államkölsönkötvényt tett le a magyar állampénztárba, és a brassói román felekezeti iskolákat fenntartó itteni egyházközség ennek 38 500 lei összegű évi kamatját kapta. – Az üggyel kapcsolatban a magyar ellenzék sajtója és a függetlenségi képviselők sorozatos támadást intéztek a kormány és a román nemzetiségi mozgalom ellen.

<sup>2</sup> Közli: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXVI. 113–130. l.

Egyetértés ezzel szemben nagyon szépen megírt cikkeiben ellenkező állást foglalt el, és rámutatott arra, hogy ha igaz az, amit a hír hord a szárnyán, akkor az a megoldás nemhogy a magyar érdekeket megóvná, sőt, ellenkezőleg: a magyar érdekeket sérteni fogja. A félhivatalos sajtó ismét a cáfolat terére ment: újból hangsúlyozta, hogy a magyar állam érdeke meg lesz óva, de a dodonai jóslatok homályosságával láthatatlanná tette azokat a módozatokat, amelyekkel ezen nagy kérdésnek az ország érdekében való megoldását a kormány előkészíti.

T. képviselőház ! Megvallom egész őszinteséggel, hogy magam nem valami nagy reményt kötöttem ahhoz, hogy ez a kérdés helyesen oldassék meg, és ennek egyik oka abban rejlett, mert ezeket a tárgyalásokat a külügyminiszter vezette, márpedig hosszú éveknek szomorú tapasztalata bebizonyította azt, hogy azon a helyen, bárki legyen ott, a magyar nemzeti érdekek iránt érdeklődést, szeretetet és odaadást nem tapasztalunk. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ezen hírekkel szemben én, t. képviselőház, kötelességemnek tartottam a pénzügyi bizottságban a kultusztárca költségvetésénél ezt a kérdést felvetni. A kérdésre sajtóságos feleletet kaptam: hogy a tárgyalás folyik; az állam érdeke meglett óva, és a kultuszminiszter úr sietett kijelenteni, – ma sem tudom felfogni, mi volt ennek oka és célzata –, hogy jegyezzem meg azonban, hogy ezen kérdés megoldásában közte és a kormányelnök között teljes szolidaritás van. Azért nem tudtam felfogni akkor ezt a kijelentést, mert hiszen ugyanazon kabinetnek tagjai kell, hogy szolidaritásban legyenek, és mindenesetre feleslegesnek tartottam ennek külön való hangoztatását. A legutóbbi lapok ismét szellőztetik ezt a kérdést, sőt már hírlik, hogy ez a kérdés meg is oldatott. Úgy látom, hogy a régi közlemények és a mostani közlemény is mintegy előkészítője annak, hogy a kétkedőket megnyerjék, és a közvéleményt – mert úgy látszik, szükség van reá – már előre preparálják arra, hogy a megoldásban megnyugodni képes legyen. Én már a pénzügyi bizottságban fenntartottam magamnak a jogot arra, hogy ezt a kérdést a maga egészében itt a plénum előtt felhozzam. *(Halljuk! Halljuk!)* Mondhatom, hosszas utánjárás és tanulmányozás után, sok idő elteltével tudtam eljutni oda, hogy azt mondhasam, hogy ebben a kérdésben, legalább az én szerény véleményem szerint, tisztán látok...

T. ház! A brassói úgynevezett román iskolák története a következő: 1850-ben kérvényt nyújtottak be az akkori császári hatósághoz ezen iskolának engedélyezése iránt. Nagyon sokan emlékezhetnek rá a képviselőház tagjai közül, hogy akkor mily erős akadályokba ütközött az, ha magyar iskolát akartak felállítani, és az engedélyezés mindaddig késett, míg az iskola fenntartására vállalkozók anyagi garanciát nem nyújtottak arra nézve, hogy az iskolát fenntartani és a tanárokat a kellő fizetéssel ellátni képesek. De az oláhoknak 1848. és 1849-iki viselkedése... *(Mozgás és zaj.)*

*Elnök (csenget):* Csendet kérek!

*Komjáthy Béla:* ... ezt a rigorozitást nagyon devalválta, és anélkül, hogy valami látszólagos alapot ki tudtak volna mutatni, az engedélyezés megtörtént. Hogy volt-e pénzük, vagy nem volt? nyilvánosan nem lehet tudni, de hogy azok az emberek, akik akkor azon nagy eszme által vezéreltetek, hogy „nekünk iskolát kell alkotni, hogy fajunkat megerősítsük”, úgy látszik áldozatkészségükkel is arra a térre léptek, mert tény az, hogy az alap nélküli iskolának már csak felépítésére adakozásból ugyanazon esztendőben 72 000 forintért iskolát építettek, sőt még egy üzletet hozó másik épületet is 40 000 forint erejéig: sőt tudjuk azt, és azt elismeréssel kell hangsúlyoznom, hogy az oláh nemzetnek azok a tagjai, akik szeretik fajukat, akik küzdeni akarnak nemzetük jóléte előmozdításáért, az anyagi áldozatoktól sem riadtak vissza, mert éppen az ottani kereskedők és birtokosok közül többen kötelező nyilatkozatot tettek arra nézve, hogy tíz éven keresztül saját vagyonukból az iskola fenntartásáról gondoskodni fognak. Vajha Magyarországon nem az egyesektől, de a kormányoktól tapasztaltunk volna egyszer a magyar faj érdekében ilyen dicséretre méltó eljárást. Ha kutatunk és visszaemlékezünk az akkori helyzetre, tudjuk, hogy 1858-ban pénzügyi válságon ment keresztül az ország, és azok az iskolafenntartók az általuk elvállalt kötelezettségnek teljes mértékben meg-

felelni nem lévén képesek, akkor arra gondolt a szentmiklósi egyház, amely ezen román iskolákat fenntartotta, hogy ők a román kormányhoz, tehát egy idegen kormányhoz fognak folyamodni, hogy tegyék lehetővé nekik, hogy azon nagy nemzeti misszió teljesítésében, amely annak az orságnak törekvését is magában hordja, anyagilag kellő segélyben részesüljenek. Azok az emberek nagyon szívósan ragaszkodnak azon kötelességhez, amely jó volna, ha bennünk is mindnyájunkban megvolna. Egész 1858-ig képesek voltak az egy gimnázialis osztálylyal megkezdett iskolát az algimnáziumig kiépíteni, de akkor azt mondták, hogy az oláh nemzet erkölcsi és szellemi erejét csak főiskola felállításával lehet elérni, és kérték, hogy lehetővé tegye az oláh kormány, hogy anyagilag segélyezze őt, hogy az iskolát tovább fejleszthesse. Ott másképpen gondolkoznak az emberek. Ők bíztak abban, mikor megkezdték ezt a lépést, hogy pártfogóra találjanak. Ott volt az akkori államtitkár Majorescu, akit a történelemből ismerünk, aki 1848-ban a frankfurti gyűlésen erősen agitált ellenünk. Ennek pártfogását vették igénybe, aminek eredménye az lett, hogy az oláh kormány tényleg 1860. július 22-én 200 darab arany szubvenciót szavazott meg, és a határozatot pártolólággá áttette az akkori moldvai kormányhoz és ezen kormányhoz is 200 darab arany szubvenciót szavazott meg a Magyarországon fennállott iskolák számára... Folyt hát ez a 400 arany szubvenció, és midőn 1863-ban<sup>3</sup> a két fejedelemség egyesült, az egyesült fejedelemség is fenntartotta ezen ígéretét. De azok – mindig dicséretként említem fel –, azok az oláh hazafiak, akikben öntudat van, akikben férfias törekvés van, hogy saját érdekeiket, fajuk erősségét előmozdítsák, arra a gondolatra jutottak, hogy a főgimnázium sem elég nekik, úgy nem lehet terjeszkedni, és azért újabb kérvénnyel járultak az egyesült fejedelemséghez, és ezt mondták: ha nem vagyunk képesek reáltudományt is tanítani a mi ifjúságunknak, ha nem tudjuk velük elsajátíttatni a kereskedelmi ismereteket, akkor törekvésünk csak bizonyos határig fog hatást elérni. Újabb szubvenciót kértek a magyarországi polgárok a Magyarországon románul vezetett iskolának felállítására, és gondolom, a t. miniszterelnök úr éppúgy tudja, mint én, hogy akkor a reáliskola céljaira tényleg az oláh kormány újabb szubvenciót szavazott meg. 1869-ben meg is nyitották a reáliskolát és a kereskedelmi iskolát.

De hogy megértsük a dolgot, t. képviselőház, nem lesz talán felesleges rámutatnunk, – mert ez a dolog további folyamán kell hogy alapja legyen a további okoskodásnak, – hogy mily szellem volt az, mely ezen kérvényeknek létet adott, és hogy miből indulva kérték ők egy idegen állam segélyét. A folyamodványuk nyomtatásban is megjelent, én is abból meríték, és mindenki meggyőződhetik ez adatokról. A kérvény többek közt így szól (*olvassa*):

„A velünk együtt lakó és más nemzetiségűek teljes erejükkel igyekeznek megrövidíteni politikai jogainkat, és úgy tüntetnek fel minket, mint nyers tömeget, de az egyház is ugyanazon törvényektől üldözötve, nem tudott volna ellenállani az ellenséges áramlatoknak és irányoknak, ha az isteni könyörület nem küldötte volna segélyünkre a Kárpátokon túl lakó testvéreinket.”

Érdekes az, t. képviselőház, hogy amellet, hogy akkor, mikor ezen iskola – majd rá fogok térni hatására és irányára – egy idegen állam segélyét kérte és kapta, ugyanabban az időben az akkori magyar kormány is, illetőleg az erdélyi gubernium, a Creneville-féle gubernium, szintén szükségesnek látta és megengedhetőnek találta, hogy ezt az iskolát évi 4000 forinttal szubvencionálja. Még ebben sem látnék sokat, mert attól a guberniumtól erős nemzeti érzést nem várhattunk. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) De érdekes dolog következett be nemsokára, amikor a magyar kormány átvette 1867-ben a kormányzatot. Megkínálta a 4000 forint szubvencióval a román iskolákat, és tudják-e mi történt? Azok az iskolafenntartók, akik elmentek idegen államba segélyért, hogy itt a magyar állam területén a magyar állam integritása és szuverenitása ellen erőt teremtsenek, azok az iskolafenntartók a magyar állam szubvencióját visszautasították. (*Igaz! Úgy van! Élénk mozgás a szélsőbaloldalon.*) Ez az a tény, melyet felhoztam, elég arra, hogy azon tendenciával, mely ott puszíroztatik, tisztában legyünk.

<sup>3</sup> Pontosabban: 1859-ben.

Erről azonban nem igen tudott a mi magyar kormányunk semmit, mert a mi kormányainknak feladata legnagyobb részben oda zsugorodott, hogy valahogyan a hatalmat megtartsuk és Bécsben szolgálatkészségünket bebizonyítani képesek legyünk.

Mégis 1872-ben a bukaresti akkori osztrák–magyar ügyvivő...

*Eötvös Károly:* Hogy hívták?

*Komjáthy Béla:* Calice!

*Eötvös Károly:* Nem Habsburgnak hívták?

*Komjáthy Béla:* ... jelentést tett a magyar kormánynak arról, hogy egy újabb kérvény érkezett be segélyért, és mikor a külügyminiszter útján a magyar kormány erről értesült, rögtön szükségesnek látta felvilágosítás okából Siaguna érsekhez kérdést intézni, vajon tud-e erről valamit, és ez azt a választ adta, hogy ő semmi ilyen szubvencióról tudomással nem bír. De nagy jegyzékváltások után mégis az akkori kormány egy megállapodást hozott létre a román kormánnyal, s ezt kérem figyelembe venni, melynek az volt az értelme, hogy ezentúl azt a szubvenciót ne az iskoláknak vagy az iskolafenntartó egyháznak küldje a román kormány, hanem a magyar kormányhoz, és majd ők átadják azt ezen iskoláknak...

De mi történt 1874-ben? Akkor már nem kellett nekik ez a segély, mert nagyon rajta lehetett mindenkinek a szeme, és már 1874-ben az iskolafenntartók megbízásából Diamanti megjelent, és kérvényt adott be ismét Bukarestbe, hogy a titkos segélyt tovább is adják meg. Ámde 1874-ben – éppen szemben ül velem az akkori kormányelnök, Tisza Kálmán – a Tisza-kormány úgy gondolkodott, amiről nagyon helyesleleg és dicsérőleg emlékezem meg, hogy a magyar államnak nem szabad megengednie, hogy az ő iskoláit idegen államból segélyezzék, és tiltakozott a segély ellen. Ez a tiltakozás közöltetett a román kormánnyal is, s ebben kimondatott, hogy „hazai tanintézetnek valamely külállam által annak állami költségvetésében mintegy rendes tételt alkotó segélyezése a nemzetközi viszonyok természetével egyáltalában véve nem egyezik meg”. Nagyon helyesen járt el a Tisza-kormány.

*Vérsi József:* Szó szerinti idézet ez?

*Komjáthy Béla:* Szó szerinti idézet azon iratból, melyet az akkori kormány a román metropolitának küldött. Ez történt 1875-ben. Mármost mindenki azt hitte, hogy a Tisza-kormány ez erélyesebb fellépésének meglesz a foganatja. A román kormány meg is ígérte, hogy beszünteti a szubvenciót, de a következő évben, 1876-ban, mindenki csodálatára ismét bent volt a román költségvetésben a kettős szubvenció. Akárki megnézheti a képviselőház könyvtárában.

*Kubik Béla:* Hát Tisza Kálmán hol volt akkor?

*Komjáthy Béla:* Ő ott volt, sőt egy törvényt is alkottak az ő égisze alatt: az 1883: XXX. törvénycikket, melynek 72. §-a szerint sem egyház, sem iskola idegen államtól, vagy egyesektől semmit el nem fogadhat. S mi történt? Az, hogy addig megszegte a törvényt egy idegen állam és azok az oláhok, kik ott laknak, de kifelé gravitálnak, most pedig megszegte a magyar kormány, mert méltóztassék tudomásul venni, hogy minden megegyezés dacára és dacára e törvénynek is, amely eltiltotta a szubvenció bejövételét: a szubvenció ezután is évről évre itt szerepelt a román költségvetésben!

A magyar érdekért lelkesülni most már ósdi dolog. Nem modern nyugati ember az, ki e keleti fajhoz ragaszkodik. De azok az oláhok tudnak büszkének lenni arra, hogy ők az oláh nemzet tagjai. S tudják-e mire használták fel azt a szubvenciót? Arra, hogy az iskolát abból tartásuk fenn, szükség nem volt, mert erre volt privát vagyonuk is: ott volt a Meteleu-féle 4000 holdas birtok, melynek régi bére 45 000 lei volt, ma már 62 000 lei. De gondoltak arra, hogy hátha a magyar kormány egyszer mégiscsak megembereli magát, és azért összegyűjtötték e szubvenciót, és megvették a szubici 4000 holdas birtokot, a szenilei havast, a Priszku-havast és Valea-Negra-havast. Számítottak egyszóval minden eshetőségre, mert nincs a világon semmi, ami a szívet és agyat gondolkodóbbá tenné, mint az erős nemzeti érzés! (*Élénk tetszés szélsőbalon.*)



Érdekes, t. ház, hogy a román kormány egy kicsit körültekintőbbnek tartotta, mint tényleg bebizonyult, a magyar kormányt, és így gondolkodott: egyszer szóvá találják tenni, hogy mi ígéretet tettünk s mégis itt van költségvetésünkben évről évre a magyarországi iskolák és egyházak szubvenciója s ezért az 1890-es években már nem találjuk többé a költségvetésben az összeget a brassói iskolák s az erdélyi egyházak segélyeképpen, hanem egyszerűen azon gyűjtőnév alatt, hogy külföldi román iskolák és egyházak segélyezésére az 1892–1893-iki budget-be 350 000 frank, az 1893 – 1894-iki budget-be pedig 525 000 frank vétetett fel.

Nem tudom, ki volt az a titkos feljelentő, aki a magyar kormánynak ezt valahogy tudtul adta, mert tényleg egyszerre fellendülés történt. Szóvá merték tenni ezt az aknamunkát, és 1894-ben a delegációban kérdést intéztek az akkori külügyminiszterhez, Kálnokyhoz, hogyan áll ez a dolog? Kálnoky meglepő nyíltsággal kijelentette, hogy igenis „neki tudomása van arról, hogy 1894-ben is 525 000 frank van felvéve, azonban az ő kutatásai és felvilágosításai szerint ebből Magyarországra évente csak 150 000 frank jön be. Akkor a magyar kormány megint gondolt egyet – már csak neki is tudni kell valamit erről – s akkor Román Miron érseket szépen felszólította, legyen oly szíves és világosítsa fel ezt a helyzetet. Román Miron válasza a következő volt: Nincs oka semmit titkolni, külföldi államtól, uralkodótól vagy kormánytól, ideértve különösen a románait is, iskolák és egyházak segélyezésére tudtával pénz ebbe az országba nem érkezett. Nem tudom, elhitte-e ezt a kormány, vagy nem; erről az akkori kormány adhatna felvilágosítást, de annyit tudok, hogy kételkednie kellett, aminthogy kötelessége is volt, mert egy pár év múlva, 1898-ban – azért a szubvenció folyt mindig egyfolytában – a kormány vizsgálatot rendelt el, hogy ezen tényeket domborítsa ki. Mi történt-ezen vizsgálatban, mi volt az eredménye, arról tudomásom nincs. Kérdéseket intéztem több irányban, de felvilágosítást nem nyerhettem. Remélem, hogy megteendő kérdéseim után sietni fog a kormány bennünket erről felvilágosítani...

A felszólaló szerint nemcsak az iskolák kapnak szubvenciót Romániából, hanem a nagyszebeni gör. kel. érsek is kapott az 1892. és 1893. években 40 ezer frank évi támogatást. A „Tribuna” egyébként Komjáthy szerint a „császárnak tulajdonítja az egyezmény létrejöttét, itt is nyilvánvaló tehát a bécsi politika fontos szerepe a magyarországi nemzetiségi mozgalmakban. – Az ügyben befejezésül 24 pontból álló interpellációt intéz „a kormányhoz a miniszterelnök útján”.

*Elnök:* Az interpelláció kiadatik a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnöknek. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.*)

*Polónyi Géza:* Tisza Kálmántól kezdve Bánffyig minden kormányt vád alá kellene helyezni! (*Úgy van! a szélsőbaloldalon. Nagy zaj!*)

*Elnök:* Csendet kérek!

*Szell Kálmán miniszterelnök:* T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Ha vannak kérdések, amelyek nyugodt, objektív és egészen hűvös és tárgyilagos megbírást igényelnek, gondolom azon kérdések azok, amelyek egyfelől a nemzeti érzéseknek szférájába is átnyúlnak, másfelől fejlődésüknél, állásuknál, antecedenciáiknál fogva internacionális természetű horderővel is bírnak. Azért kérem a t. képviselőházat, legyen szíves egész tárgyilagosan és egész hidegvérrel ítélni ebben a kérdésben, amely szövevényes is és kényes is...

Visszautasítja a Komjáthy által előre felhozott vádat, hogy a kormány eljárása sérti a magyar állam érdekeit és szuverenitását. Most már nyilatkozhat az ügyben, mert a román kamarában éppen aznap nyújtották be a kérdés megoldását tartalmazó törvényjavaslatot.

... T. ház! Ennek a kérdésnek megvannak a maga hosszú és nagy előzményei, Komjáthy Béla képviselő úr ezen előzményeket elég részletesen adta elő. Én azokhoz, amiket ő az előzményeket illetően előadott, nem is akarok sok rektifikáló megjegyzést tenni, pedig tehetnék egyes adatokra megjegyzést, de azoknak legnagyobb része az én tudomásom szerint is, ámbár bizonyos részeit rektifikálnom kellene, nagyjából a tényállásnak és a történeteknek megfelel.

Tény az, hogy a magyar kormányok régóta bírtak azzal a sejtelemmel, hogy a brassói görög-keleti román iskolák költségvetésükben bírnak oly bevételi forrásokkal, amelyek Romániából eredtek. 1875-ig azonban ez iránt egészen biztos adat és tudomás nem volt szerezhető, már csak azért sem, mert 1875-ig az a felfogás vezette a magyar kormányt, hogy idegen államnak nem szabad szubvencionálni a magyar állam területén semmiféle intézményt, hatóságot vagy iskolát, de a magyar kormány közvetítésével mégis megtörténhetik. A magyar kormány közvetítésével 1874-ben csakugyan 950 Napoleon d'or fizettetett Románia által félévi segélyképp azon iskolák számára. 1875-ben az akkori kultuszminiszter kiadott egy rendeletet a magyar egyházi hatóságokhoz, amelyben megtiltotta minden idegen államtól jövő szubvencionálnak, bármi címet viseljen is, az elfogadását. Ennek a rendeletnek azonban ténylegesen az a hatása nem volt, hogy a pénzek beszivárgása megszűnjék. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Szép dolog!)* Én tényeket sorolok fel, mert 1875 után is megtörtént, hogy ezek a segélyezések különböző jogcímenek, különböző módokon közvetlenül vagy közvetett utakon azon iskolák pénztáraiba, illetőleg az iskolát fenntartó egyház pénztárába mégis beszivárogtak. 1894-ben történt, hogy ezen kérdés a delegázióban szóba hozatott. *(Halljuk! Halljuk!)* Az ottani tárgyalásoknak az volt az eredménye, hogy a kérdésnek a magyar kormány utána járt, és akkor bizonyos irányban már bővebb tájékozottságot szerzett magának, de mégsem teljesen. Megtudta, hogy annak az iskolafenntartó egyháznak Romániában birtokai vannak. Ilyen a Buzeni nevezetű birtok is, amelyet adomány útján kapott, és amelyet a múlt század közepén Szmeranda Cogalniceanu alapított, és amely 9000 katasztrális holdat tesz ki, és 90 000 lei jövedelmet hoz. Vannak ezenkívül más birtokai is, amelyekhez szó se férhetett, mert részint ezen a módon, részint vétel útján jutottak a birtokába. *(Halljuk! Halljuk!)* Később teljesen hitelt érdemlő és kétségtelen adatok alapján kiderült, hogy a román iskolák Brassóban évi 38 500 frank segélyben részesültek. Ebből 23 500 frank 1868 óta fizettetett 15 000 frank, ha jól emlékszem, 1875 és nem 1876 óta, mint Komjáthy Béla képviselő úr említette, szerepelt a román budget-ben. Nem lehetett ezt előbb és oly világosan konstatálni. Mert a román budget-ben ennél sokkal nagyobb összegek, de kumulálva szerepeltek a macedóniai és egyéb egyházak és egyházi intézmények segélyezése címén. Ezekben voltak az erdélyrészi összegek is benne. Amint a kormány ennek tudomására jutott, a minket közvetlenül megelőző kormány 1898-ban azonnal a legerélyesebben rendelkezett, és szigorúan meghagyta az egyháznak, hogy ezen szubvencionálnak elfogadását eltiltja. Akkor az iskolát fenntartó egyház nyilatkozott is. *(Halljuk! Halljuk!)* Ez a nyilatkozata három pontban foglalható össze anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznám. Először azt jelentette ki, hogy tiltakozik az ellen, mintha ez a 38 500 frank segély vagy szubvenció címén adatott volna neki, hanem az egyszerűen régi jogok és vagyonoknak kártalanítása fejében jár neki Romániától és kifejtette, hogy midőn 1875-ben az akkori vallásügyi miniszter a t. képviselő úr által és az általam is említett tiltó rendeletet kibocsátotta, már akkor tiltakozott az egyház az ellen, hogy reá, illetőleg ezen 38 500 frankra vonatkozzék ez a tiltó rendelet; mert ez a szubvenciót tiltja el, márpedig amit ő kap, az nem szubvenció, az kártalanítás.

*Komjáthy Béla:* Van erről okmány? *(Mozgás jobbfelől.)*

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Méltóztassék csak végig hallgatni. *(Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Abból a vizsgálatból, és azon vizsgálat során, melyet a t. képviselő úr is említett és amely tartatott, nemcsak ez derült ki, hanem az is kiderült, hogy ezt az 1875-ben való jogi állásfoglalását annak az egyháznak az akkori metropolita a kormányhoz nem terjesztette fel ... Amit az egyház másodsor kijelentett az, hogy már az is mutatja, hogy ez a 38 500 frank nem szubvenció, hogy a romániai kormány soha semmiféle befolyást ezen a címen magának nem pretendált.

*Barta Ödön:* Nyilvánosan! *(Halljuk! Halljuk!)*

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Kérem histórikumot adok elő. Nem pretendál befolyást magának, és nem kéri, és azt neki az egyház sohasem engedte át. Harmadszor kijelentette

azt, hogy miután kormányunk megtiltotta ezen az alapon a pénznek átvételét, lemond erről az összegről, lemond ugyanannak átvételéről, de fenntartja magának, hogy kártérítésért beperelje a román kormányt, vagy bíróilag Romániában, vagy pedig a magyar kormány által diplomáciai úton, és hogy a magyar kormány közvetítésével igyekszik az ő jogaihoz, igazaihoz jutni; a magyar kormány evvel a deklarációval és igen helyesen, mert így nem lehetett a kérdést tisztázni, nem elégedett meg, hanem vizsgálatot rendelt el, és 1898 nyarán Brassóban csakugyan megtartották a helyszíni, rendszeres vizsgálatot. Ezen a vizsgálaton ugyanezek a kifogások tétettek, ugyanez a jogi szempont helyeztetett az egyház részéről előtérbe, és csakugyan mindenbe betekintés történt, mert minden okmányt, leltárakat, számadásaikat a legnagyobb készséggel rendelkezésre bocsátották. Egyébiránt nem érdemet konstatalok, mert kötelesek és kénytelenek voltak vele. Az ezen vizsgálat alapján folytatott tárgyalásokból aztán a végén meg lehetett konstruálni a tényállást...

Az említett vizsgálat oly praktikus eredményre nem vezetett, hogy azon az alapon a kérdést akár az egyik, akár a másik irányban el lehetett volna dönteni. A kormány nem döntötte el a kérdést, és helyesen tette, hogy nem döntötte el, mert nem volt tisztázva a dolog. Az adatok egész tömege merült fel, de az adatoknak minden irányban való hitelessége, megállóképessége a végén sok irányban, mert hiszen régi időkről volt szó, természetesen kétségbe, volt vonható. És sok tekintet esett itt latba. Sok tekintet, amelyhez a magyar állam érdeke fűződik. A törvény rendeletének megtartása volt a kiindulási pont. Nem is tisztázták a kérdést. Megindult azután a tárgyalás a nézetem szerint is leghelyesebb úton, a diplomáciai érintkezés útján...

A tárgyalásokat a kormány folytatta és irányította a külügyminiszter közvetítésével. Felsorolja az ügy történelmi előzményeit. – Komjáthy viszontválaszában kétségbe vonja a szubvenció magánjogi alapját. – A Ház a miniszterelnök válaszát tudomásul veszi.

## B

**1900 febr. 6**

*A brassói román gimnázium szubvenciója tárgyában a román képviselőház elé terjesztett törvényjavaslatnak a függetlenségi sajtóban közzétett szövege<sup>1</sup>*

Széll Kálmán Komjáthy Bélának adott minapi válaszában nagy garral hivatkozott arra a nagy sikerre, amelyet ő a brassói szubvenció rendezésénél elért. Éles ellentéte e merész kijelentésnek az a beszéd, amelyet Take Jonescu román miniszterelnök tartott a román képviselőházban, amidőn a brassói szubvenció rendezéséről szóló törvényjavaslatot benyújtotta. Ebben a beszédben a „legnagyobb nemzeti vívmánynak mondta a magyar kormánnyal történt megállapodást, és az egész ház tüntetőleg tapsolt a miniszterelnöknek. Kinek van tehát igaza? Take Jonescunak, vagy Széll Kálmánnak? A magyar kormánynak van-e diadala, vagy a románnak? A kérdésen nem soká kell tünődni. Csak el kell olvasni a törvényjavaslat szövegét és a hozzácsatolt indokolást; rögtön ki fog tűnni, hogy a két kormányelnök közül ki szolgálta igazán nemzetét.

Olvasóink eléggé ismerik a brassói ügy előzményeit; minden egyéb kommentár nélkül közöljük tehát a román képviselőház elé terjesztett törvényjavaslat szövegét:

<sup>1</sup> A közlemény címe: *A brassói gimnázium szubvenciója*. – A lap korábban is foglalkozott az ügyvel. Először 1898. szept. 22-én (*A brassói iskolák ügye Romániában*, E. 1898. 262. sz.), majd 1899. dec. 17-i és 1900. jan. 27-i számaiban. A függetlenségi sajtó szerint a kormány a szubvenció ügyében „bécsi nyomásra” kötött egyezményvel megsértette a „magyar nemzeti érdekeket”, mert nem biztosította a megfelelő állami felügyeletet. – Közli: E. 1900. 36. sz.

### *Törvényjavaslat*

ama 38 500 lej tőkésítéséről, mellyel a román állam a brassói Szent Miklós egyháznak tartozik az e városban levő görögkeleti román gimnáziumért és reáliskoláért, melyeket fent nevezett egyház fenntart, és egy rendkívüli hitelről, ama 115 500 lejnyi összegről, mellyel a román állam adós a fenti egyháznak ez iskolákért az utóbbi három évről.

I. fejezet. A kormány felhatalmaztatik egy 4 százalékos állandó járadékkötvény kibocsátására 962 500 lej erejéig, mely 38 500 lej évi járadékot hoz. A kötvények a brassói Szent Miklós egyház nevére fognak szólni, ez egyház által fenntartott görögkeleti gimnázium és reáliskola javára.

II. fejezet. A vallás- és közoktatásügyi miniszter részére egy 115 500 lejnyi rendkívüli kölcsön engedélyeztetik az évi 38 500 lej összeg megfizetésére, mellyel a román állam a brassói Szent Miklós egyháznak az általa e városban fenntartott görögkeleti román gimnázium és reáliskola javára az utóbbi három évről tartozik.

E rendkívüli hitel az 1898–99. évi költségvetési feleslegből fog fedezetni.

III. fejezet. Az I. fejezetben említett állandó járadék annuitása a közadósságok rovatába vezetettik be.

### *Indokolás*

Sok okmány 1594-től keelve egész a jelen század elejéig, különféle jogokat állapít meg a román állammal szemben a brassói Szent Miklós egyház javára, 1868-ban és 1875-ben ezen jogok 38 500 lejben állapítottak meg, mely a Szent Miklós egyháznak a Brassóban általa fenntartott görögkeleti román iskolák javára fizetendő. Azóta e 38 500 lejt rendesen fizette a román állam a brassói Szent Miklós egyház komitéjának, kivéve az utóbbi három évben.

Ez új helyzetben a brassói Szent Miklós egyház komitéja a román állam ellen pert indított, melyben kérte, hogy a román állam fizessen neki évi 75 000 lejt, mennyire az említett egyház becsülte régi jogait.

Másrészt a magyar kormány fölhívta a román kormány figyelmét arra, hogy a magyar törvényhozás eltiltja, hogy az egyházak és iskolák idegen államoktól kapjanak segítséget.

E jegyzék után tárgyalás indult meg a két kormány közt a Szent Miklós egyház jogai valóságának mibenléte iránt. Ma a brassói Szent Miklós egyház, a nagyszebeni konzisztórium beleegyezésével kijelentette, hogy kész visszavonni pörét, melyet a román állam ellen indított, ha a román kormány tőkésítené a 38 500 lejnyi évi összeget négy százalékos román járadékba, mely a budapesti központi állampénztárba helyeztetnék el, mint a brassói Szent Miklós egyház alapját, az egyház által fenntartott görögkeleti román gimnázium és reáliskola javára, ama föltétel alatt, hogy a 962 000 lejnyi összeg kamatja minden évben fizetessék ki a brassói Szent Miklós egyház elnökének, kezelésük alatt álló iskolák javára való fölhasználás végett, a tőke pedig örökké érintetlen maradjon és céljától sohase lehessen elvonni.

C

1900 márc. 21

*Széll Kálmán miniszterelnök újabb válasza Komjáthy Bélának a „brassói szubvenció” tárgyában a közoktatásügyi költségvetés tárgyalásakor<sup>1</sup>*

... Én azon a nézeten vagyok, és az az én öntudatom és erősítem, hogy ebben a kérdésben megóvtam a magyar állam érdekeit, a magyar állam nemzeti érdekeit és méltóságát, és jó dolgot cselekedtem. *(Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* Mert szubvencióról nincsen szó. Ez a megoldás ölte meg ezt a fogalmat és ezt a dolgot, hogy többé nem is lehet róla szó. Ez a megoldás vetett véget annak, hogy efféle kérdéseknek, melyek mint járványok hatnak, ürügye és örve alatt történjék az, amit a t. képviselő úr annyira perhorreszkál és ami ezután nem történik, mert e megoldással az a kérdés tisztán jogi alapra redukáltatott, és ezen két brassói iskola szubvenciójának kérdése kivetkőztetett a szubvenció alakjából. És abban van a megoldás, hogy mi csak azt engedjük kapitalizáltatni, ami a jogi véleményünk szerint helyes és jogi alapon áll. És megvan ebben a megoldásban az, hogy a román kormány elismeri, hogy a magyar kormány az 1883. törvénycikk alapján teljesen jogában van, és azt respektálni fogja a maga részéről, hogy semmiféle néven nevezendő jogcímen és ürügy alatt semmiféle intézetnek, mely a magyar állam területén van, semmiféle segélyt nem ad. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)* Hát amikor hozzáteszem, hogy a megoldásnak az a módja fogadtatott el, hogy a magyar állam pénztárába tétetett annak az összegnek a tőkéje, a magyar kormány kezébe és a magyar kormány utalványozza, szakadatlanul ellenőrzi és felügyel reá, hogy akkor a magyar állam méltóságának megsértéséről lehessen beszélni: ezt nem értem, el nem fogadom semmi körülményék között. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

A miniszterelnök rámutat arra, hogy a magyar képviselőház elfogadta az erről szóló törvényjavaslatot, és felhatalmazta a kormányt, hogy 4 százalékos rente-kötvényt helyezzen el a magyar állampénztárban a brassói iskola nevére. Egyébként teljesen egyetért *Wlassics* vallás- és közoktatásügyi miniszter álláspontjával és terveivel „a nemzetiségi iskolák szigorúbb felügyelete tárgyában”.

<sup>1</sup> Közli: Képv. Napló, 1896–1901 XXVIII. 95–97. l.

4

Az 1900. évi „Komjáthy–Széll vita” a kormány nemzetiségi politikájáról az ez évi költségvetés tárgyalásakor<sup>1</sup>

A

1900 febr. 3

Komjáthy Béla beszéde a Széll-kormány nemzetiségi politikájáról az 1900. évi költségvetés általános tárgyalásakor<sup>2</sup>

... Magam részéről e mai felszólalásommal egyáltalában nem akarok a közjogi kérdésekkel foglalkozni: tisztán és kizárólag egy témáról akarok szólni. (*Halljuk! Halljuk!*) Kiindulási pontom az, hogyha én az 1867-i törvény által megteremtett jogalpnak volnék is híve: ha azon politikai irány volna is az enyém, még akkor sem volnék hajlandó ezt a költségvetést a mostani kabinetnek megszavazni. (*Helyeslés a szélsőbalon.*) Indokolni fogom ezt azzal, hogy ennek a kabinetnek nemzetiségi politikája olyan, amelyet én a legerősebben kárhoztatok. (*Helyeslés a baloldalon.*)

Tegnapelőtt, ha visszaemlékezik a t. ház, azon brassói iskolának ügyében tett interpellációm alkalmával már bejelentettem azt, hogy a magyar nemzet fennállását olyan közelről érintő ezen nemzetiségi kérdésben itt, a házban, hosszasan akarok nyilatkozni. (*Halljuk! Halljuk!*) Szükségesnek tartom ezt, mert egy olyan kis nemzet, mint a magyar, ha nem örökös fájának fenntartása felett, ha minden létező erőt, amely kínálkozik, nem használ fel erre: akkor ennek a nemzetnek napjai meg vannak számlálva. Akkor, amikor széles e világon a nagy népcsaládok is minden létező erőt felhasználnak arra, hogy önmagukat megerősítve, fennmaradásukat a végtelenségig biztosítsák, mennyivel inkább hivatva és kötelezve van erre ez a maroknyi nép, mely ugyan ezer évig fenn tudta magát tartani, de, az én hitem és meggyőződése szerint, ha e mostani semmittevő, igazán tartalommal nem bíró nemzeti politikát folytatja tovább, akkor magát a megsemmisüléstől meg nem mentheti. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Midőn a mostani kormányelnök, Széll Kálmán elfoglalta itten székét, és programbeszédét elmondotta, teljes aggodalommal és megdöbbenéssel tapasztaltam azt, hogy ezen előadásából hiányzik annak a határozott iránynak a megjelölése, ami módon ő ezen politikát üzni akarja.

<sup>1</sup> A Komjáthy-beszéd elhangzása után Kossuth Ferenc vezércikket irt az „Egyetértés”-ben. (*A nemzetiségi kérdés*, E. 1900. febr. 4; 34. sz.) Ebben kifejti, hogy a külföldi nemzetiségi propaganda folytán máris „hatalmas közvéleményáramlat támadt ellenünk, amely minket durva elnyomónak tekint a szenvedő nemzetiségekkel szemben.” A világ közvéleményének megnyerése nem lehet közömbös számunkra, hiszen ezen fordul az ország jövője. Ahelyett azonban, hogy haladó nemzetiségi politikát javasolna, hangsúlyozza, hogy szerinte a lakosság 47 százalékát kitevő magyarság védelmében, ha kell erélyes intézkedésekhez is folyamodjanak az illetékesek. A szabadság és jogegyenlőség határát – Kossuth Ferenc szerint – „a magyar állameszme képezi, ezen belül egyenlő minden magyar állampolgár, ezen kívül egyenlő minden ellensége a magyar állameszmének.” – A költségvetési vitában – 1900. február 6-án – felszólalt Telecsky Kristóf kormánytámogató szerb képviselő is. (L. Képv. Napló 1896–1901, XXVI. 195–197. l.) Tiltakozik a néppárti részről tett megjegyzés ellen, hogy az előző Bánffy-kormány és a nemzetiségek, közelebbről a szerbek között paktálás folyt volna. Hangsúlyozza a szerbek lojalitását, és kéri a kormányt, tegye lehetővé az 1897-ben elnapolt szerb nemzeti egyházi kongresszus munkálatainak folytatását. – Az 1900 februári „Komjáthy – Széll vita” hű képet ad mind a sovinizta ellenzék, mind az előző kiegyezés korabeli kormányok nemzetiségi politikáját „polgáriasultabb” formák között folytató Széll-kormány álláspontjáról.

<sup>2</sup> Közli: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXVI. 131–141. l.

Egyáltalában véve semmit nem mondott akkor, midőn tudjuk azt, hogy a közelmúltban a nemzetiségek részéről erős ostromnak volt kitéve az állameszme: amikor tudjuk, hogy minden oldalról ostromolták a magyar fajt: amikor megtámadták a magyar nemzetnek szupremációját, sőt a működési tért átvitték oda is, ahol még az integritás ellen is támadást intéztek...

Már több ízben felszólalt emiatt, de a miniszterelnök nem nyilatkozott, csupán a pénzügyminiszter jelentette ki a Ház pénzügyi bizottságában, hogy a Széll-kormány politikája a nemzetiségi kérdésben ugyanaz, mint az előző kormányé volt.

Én a mostani költségvetésnek a pénzügyi bizottságban való tárgyalása alkalmával megint felhoztam ezt a kérdést, és amidőn felhoztam, a miniszterelnök úr már nyilatkozott. Jó lesz ezt a nyilatkozatot rekapitulálni, s azt hiszem, ő szerencsétlenül fog bennünket azzal, hogy maga újból el fogja mondani. Az ő nyilatkozatának lényege ez volt: azt akarja, hogy törvény, jog, igazság érvényesüljön felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül mindenkiel szemben; híve és védelmezője az állameszmének; a nemzetiségeket pedig azzal nyerjük meg, hogy jó közigazgatást és igazságszolgáltatást csinálunk: erre törekszik, de meg nem tűri, hogy az alkotmány és a magyar állam ellen izgassanak...

Ennek a politikának azonban nem lett tényleges eredménye. Ugron Gábor is kifejezte már aggodalmát és bizalmatlanságát a kormány nemzetiségi politikájával szemben. Jelszavakkal nem lehet megoldani ilyen fontos nemzeti létkérdést. A Széll-kormány nemzetiségi politikája eddig csak kudarccal járt. Ezt az állítást konkrét tényekkel kívánja igazolni.

T. Ház! Az igen t. miniszterelnök úrnak, midőn helyét elfoglalta, első ténye az volt, hogy a nemzetiségi osztályt feloszlassa.

*Rakovszky István:* Szegény Jeszenszky! Nagyon jól tette! (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

*Komjáthy Béla:* Meg vagyok róla győződve, t. ház, hogy az igen t. miniszterelnök úr ezen tényét megindokolta akkor is, meg tudja indokolni ma is, egyáltalában nem is ezért a tényéért akarok most vele szemben az adatok összehalmozásával fellépni, csak ezen tényéből kifolyólag is rá kell mutatnom arra, amit azt hiszem e ház minden tagja pártkülönbség nélkül el fog ismerni, hogy ezen nemzetiségi osztály feloszlását talán félreértették, talán félreismerték, mert a nemzetiségek abból egészen más következtetést vontak le. Ők ebből azt vélték következtetni, hogy a kormány széket elfoglaló miniszterelnök úrnak e ténye elítélése azon chauvinpolitikának (*Mozgás a szélső baloldalon*), amely politika kell, hogy édes mindnyájunkat ebben a mi hazánkban lelkesítsen. De annyival is inkább félreértésre adhatott alkalmat a miniszterelnök ezen ténye, mert méltóztassanak visszaemlékezni, t. ház, pártkülönbség nélkül, hogy akkor, amidőn a miniszterelnök úr programját elmondta, az ő leghívebb barátai, az ő politikai törekvéseit előmozdító hírlapok mind egyhangúlag kijelentették, hogy Széll Kálmán az, aki a Deák-párti tradíciókat a maguk egészében fel akarja éleszteni. Azon nemzetiségek előtt tehát, akik már ezen nemzetiségi ügyosztály feloszlásából már következtettek, kombinálva ezt azzal, hogy ez az a miniszter, aki a Deák-párti tradíciókat fel fogja kelteni és azok érvényesülését az egész vonalon elő fogja mozdítani, önkénytelenül előtérbe tolt az a kérdés, hogy mik hát azok a Deák-párti tradíciók a nemzetiségi kérdés terén? Márpedig azokra a tradíciókra nekünk csak fájdalommal szabad visszaemlékezni, mert Deák-párti tradíció volt először a nemzetiségi törvény megalkotása, másodsor a görögkeleti és szerb egyházaknak és iskoláknak adott autonómia és annak a tradíciónak egyik következményét képezték különösen az akkor nagy számmal itt ült nemzetiségi képviselők, akik élő tiltakozásképpen voltak itt minden ellen, ami a magyar állam szupremációját, a magyar állam magyar jellegét akarja itt elfogadhatóvá tenni. Márpedig ilyen tradíciókat ebben a házban ma, azt hiszem, senkisem merne követni. Azok a tradíciók már elmúltak; azok el vannak temetve, és hitem és meggyőződésem szerint csak az az államférfiú teljesíti a hazája és faja iránt kellő kötelességet, aki az ily tradíciókkal szemben, bár Bécsből nyomják is ezen törekvést, bár ott akarják is, a legerősebben ellenáll. (*Úgy van! a*

*szélsőbaloldalon.)* Ezen tradíciókkal tehát, t. ház, nekünk egyszer s mindenkorra szakítanunk kellene. De ezen tradícióknak hullámai most is megvannak. Méltóztassék csak egy tekintetet vetni egész kultúrpolitikánkra, ahol az iskolákat és a kultúrintézeteket a nemzetiségi vidékeken mindenütt fejleszteni és erősíteni igyekeznek, vagy nézzük meg gazdasági politikánkat, ahol a nemzetiségi vidékeken igyekszik a kormányzat a gazdasági erőket fejleszteni. Pedig tudnia kell minden nemzetnek, ha élni akar még, hogy csakis a kulturális és gazdasági szupremácia az, amely beolvasztási képességgel bír. Igazán elmondhatjuk, hogy ezen tradíció kifolyása az, hogy a közös édes anya, ezen haza, a mostoháival jobban bánt, mint saját édes gyermekével.

T. ház! Hogy helyesen fogtam fel, midőn állítottam és állítom most is, hogy a nemzetiségi osztálynak megszüntetése és másrésről azon tételnek előtérbe állítása által, hogy itt a Deák-párti tradíciók fognak érvényesülni, a nemzetiségek egészen más téren kezdtek mozogni, és ezt elsősorban is azzal kezdték meg, hogy minden törekvésüket oda irányították, hogy a magyar államnyelv ellen tüntetvén, a saját külön nemzetiségi nyelvüknek szerezzék meg az elsőbbséget, a célból fáradságot nem kímélve, éppen a miniszterelnök úr kormányra lépésének idejétől mostanáig igyekeztem összeszedni azon jelenségeket, amelyek el nem tagadhatók, és amelyek megvallom, az én hazafiúi lelkemet mély aggodással töltik el.

A múlt esztendőben, április 18-án, tehát azután, hogy elfoglalta székét a miniszterelnök úr és a nemzetiségek másképpen kezdtek gondolkozni, a fehértemplomi iskolaszék kimondja, hogy az iskolaszék jegyzőkönyvei ezentúl kizárólag német nyelven fognak vezetni. Tehát a régítől eltér. Április 20-án Iglón az evangélikus presbiteri gyűlésen maga a lelkész teszi azon indítványt, hogy ezentúl a jegyzőkönyveket csak németül kell vezetni. Ez történt a hazafias Szepességben. Május 18-án Brassó közgyűlése visszautasítja a magyarságnak azon kívánságát, hogy a jegyzőkönyv nyelve magyar is lehessen. Emlékezzenek csak önök vissza dr. Lurtz Károly indítványára, hogy midőn a magyar nyelvet visszautasítják, akkor kimondják határozatilag, hogy a román nyelvet is jegyzőkönyvi nyelvül fogadják el. Érdekes, hogy ezt a határozatot a magyarság meg sem merete fellebbezni, várt, míg idefenn más és nemzetesebb politikai éra fog uralkodni. Vagy emlékezzünk rá, hogy mi történt április 13-án, midőn Aradra berendelték a mikalakai oláh legényeket, akik nemzeti oláhszínekkel és sárga-fekete zászlókkal is vonultak be. Midőn a hatóság ezt államellenes tüntetésnek vette, és ezt vizsgálat tárgyává tette, kiderült, amint a kormánynak azt éppen úgy, sőt jobban kell tudnia mint nekem, hogy az egy lelketlen izgatásnak volt a következménye. Méltóztassék csak visszaemlékezni arra, hogy június 4-én, midőn a szebeni képviselőtestület a statisztikai hivatalnak azon átiratát tárgyalta, hogy miképpen legyen megállapítva Nagyszebennek a hivatalos neve, akkor kimondták, hogy Nagyszeben csak Hermannstadt lehet, sőt ugyanazon urak közül Kozma tanár indítványára még azt is kimondták, hogy a Hermannstadt név mellett megengedhető a Sibiu oláh elnevezés is. Ugyanilyen értelemben jártak el – tényeket sorolok fel – jún. 7-én, Besztercén, majd később Segesvárott és Brassóban is. És tudják-e t. uraim, mikor történt ez? Akkor történt, amikor ez a mostani kormány megengedhetőnek tartotta, hogy a párizsi kiállításon a mi szászaink azokon a tárgyakon, amelyekkel a kiállításban részt vesznek, német felírást használjanak.

De tovább megyek. Mikor Metianu mint érsek bevonult, akkor az egész bevonulási menetnél a nemzeti törekvésnek és a magyar szupremáciának ellenére a banderistákat úgy állították fel külön, hogy a román trikolor tökéletesen kilátszhassék. És erre nem is fektetnék olyan nagy súlyt, ha nem volna előttem tiszta, hogy a magyar nemzeti színek szempontjából mily sajátos eljárást tanúsítottak a mi kormányaink.

Méltóztassék visszaemlékezni, hogy 1898-ban, mikor Brassóban Honterus<sup>3</sup> szobrát leleplez-

<sup>3</sup> *Honterus*, Johann (1493-1549) erdélyi reformátor, könyvnyomtató, tudományos és egyházi író. Az erdélyi szászok többségével ő fogadtatta el a lutheranizmust. Brassóban nyomdát létesített, ahol saját munkáit is megjelentette. Az erdélyi szászok művelődésük egyik megalapozójának tekintették; az évfordulókra megrendezett Honterus-ünnepségek („*Honterus-Feier*”) országos jelentőségűek voltak.



ték, a hatóság megállapította, hogy középületeken megengedik a városi színeket ugyanolyan mennyiségben mint a magyar állam jelvényeit, magánházakon azonban a nem magyar zászlók kitűzése tilalmas, nem engedik meg, mert az tisztán a magyar állam fensőbbiségével szemben való ellenállás. Ez 1898-ban történt. És furcsa, hogy a mostani miniszterelnök úr uralkodása alatt két ily fajta gyűlés volt: az egyik a tűzoltókongresszus Brassóban, a másik a Teutsch-ünnepély Szebenben. És azt gondolják önök, hogy a szász urak, akik a magyar vendégszeretetet élvezik, kiknek itt a magyar liberalizmus alatt az ő kultúrája oly szépen fejlődhetett, kiknek vagyonosodása útját senki sem állta, kik édes gyermekei voltak e hazának – már az anya részéről, de nem a fiak részéről – mondom, e szász urak a megállapodást egyáltalán nem respektálták, az ünnepélyeken a magánházakat ellepték a román és szász színű zászlók, és mikor a magyarok feljajdultak emiatt a t. miniszterelnök úrnak, mint belügyminiszternek államtitkárja, Jakabffy rendeletet adott ki, amelyben az 1898-iki megállapodást rendeletben is megállapítottak mondta ki. Megérkezik a rendelet, a főispán utasítja a rendőrkapitányt, hogy szerezzen érvényt a rendeletnek. És mi történt? Az, hogy a szász nemzetiségű alispán ez ellen felszólt, az ügyet elvitték a megyeülés elé. Ha valaki visszaemlékezik azon időkre, amint én teszem, a lapokból meggyőződhetik róla, hogy a magyarság részéről minden igyekezet oda irányult, hogy a nemzeti jogokat megvédjék; – a főispán is ily irányban igyekezett hatni, és mikor így felvonult mindaz, aki a magyar haza iránt érez, és mikor a kérdés fölött a vita már magas fokra hágott, akkor benyúl zsebébe az alispán, kivesz egy táviratot, amelyben a magyar belügyminiszter, Széll Kálmán, az államtitkárja által kiadott rendeletet visszavonja. Hogy mily helyzetbe jutott a magyarság, ezt én nem is akarom leírni. Nemzeti önérzetében meg volt gyalázva, csúffá volt téve saját hazájában. De ez nem volt elég. Mikor látták az urak, hogy a kormány melléjük szegődött, követelték, hogy a rendőrkapitány, ki végrehajtotta a főispán parancsára a belügyminiszteri rendeletet, fegyelmi eljárás alá vonassék. És tudják-e a t. urak, hogy a rendőrkapitányt – nem tudom, hogy elintézték-e már – tényleg fegyelem alá vonták?

Tovább megyek. Egy érdekes dologgal próbálta az igen t. belügyminiszter úr ezen állásfoglalását indokolni, mert azt mondta – nem ő maga, de a félhivatalos sajtó –, hogy ezen rendelet csak addig tart, míg a színek használatáról szóló törvény megalkottatik. Hát miért kell erre törvény? Hiszen Magyarország, a magyar állam csak egy színt használhat hivatalosan, és ez a magyar állam színe. Mikor valaki ilyen határidőhöz köti e rendelet fennállását, az elárulta gyengeségét, hogy nem tud ellenállni a nemzetiségi kívánalmaknak. *(Igaz! Úgy van! a szélső-balon.) ...*

De nézzünk kissé más oldalra is. Felhívom az igen t. miniszterelnök úr figyelmét, méltóztatik-e emlékezni arra, hogy május hó utolsó napjaiban – ebben majd a más vidékiek adhatnak nekem igazat –, a tót korifeusok Vágújhelyen bizalmas konferenciát tartottak, melyen megállapították, hogy minden egyes olyan kerületben, hol a tótság többségben van, egy végrehajtó bizottságnak égisze alatt igyekeznek szervezkedni. Sőt egyik lapjuk, a Narodny Novine kimondta határozottan, hogy az a feladat, hogy beiskolázzuk a tótokat a községi, megyei, sőt országgyűlési választásokra. Ez a lap nyíltan, a homlokán levő cikkben proklamálta, hogy a tótságnak mint politikai pártnak kell szervezkednie, hogy ezáltal Magyarországnak a magyarságért lelkesülő elemeivel a harcot felvehesse. S ha még ez magában állna, t. ház. De akik e dolgokkal foglalkoztak, tudják, hogy ezt megelőzőleg máj. hó 1-én Amerikában is az oda kivándorolt pánszláv vezérek gyűlést tartottak, ahol elhatározták, hogy kötelességüknek tartják a magyarországi tótokat az ő politikai működésükben pénzzel is segíteni. Azoktól az írektől vettek példát, kik szintén az amerikai testvérektől küldött pénzzel igyekeznek Anglia nyugalmát megzavarni. Itthon meg is tartattak aztán e népgyűlések: volt Modoron, Turócszentmártonban, Liptószentmiklóson, Mosócon stb. Csak két helyen nem tudták megtartani: Óturán, ahol a magyar haza iránt mélyebben érzők ez ellen tiltakoztak és Tiszolcon. De mikor a tiszolci gyűlést betiltották és a rendezők ez ellen fellebbeztek a miniszterelnökhöz mint belügyminiszterhez, az ezt a határozatot hozta: „Csak akkor ne engedélyezzék a népgyűléseket, ha azok napi-

rendjén államellenes izgatást képező tételek szerepelnek.” (*Helyeslés balról*). Én is azt mondom, hogy ez nagyon helyes; de kérem, azok a pánszlávok sokkal eszesebb emberek, sem hogy kiírnák a napirendre, mit akarnak. Odaírják pl. a revízió<sup>4</sup> támogatását s ezzel megnyernek egy országos pártot; odaírják az általános választói jogot, ezzel demokratáknak tűnnek fel; odaírják a nemzetiségi törvény végrehajtását, s ezzel úgy tüntetik fel a dolgot, hogy ők a Deák-párt programjának végrehajtását kívánják. Bocsánatot miniszterelnök úr, egy nemzeti államot így nem lehet megmenteni. Itt nem jelszavak kellene, hanem tettek, erős törekvés és erős akarat.

De nézzük csak, mi volt a következménye a miniszterelnök úr semmitmondó határozatának? Az, hogy a népgyűléseket mindenütt megtartották; és azoknak az eredménye lett az Okolie felállítása,<sup>5</sup> mely határozottan kimondotta: legyen külön tót terület, tót közigazgatás, tót igazságszolgáltatás stb. A miniszterelnök úr azt mondta a pénzügyi bizottságban, hogy azoknak, akik a magyar állameszme ellen küzdenek, adjunk jó közigazgatást, jó igazságszolgáltatást. Nem, kérem, azoknak nem jó közigazgatás, nem jó igazságszolgáltatás kell, hanem tót közigazgatás, tót igazságszolgáltatás. Azt, ha rossz is, örömmel fogadják, de a magyart, akármilyen jó, perhorreszkálni fogják. De menjünk kissé tovább, mert én tételemet bizonyítani akarom.

A nemzetiségi mozgalom történetében a miniszterelnök úr első éve nagyon szomorú képet fog mireánk nézve mutatni. Egy egészen új térre hívom fel a t. képviselőház figyelmét. A délvidéki hazafias svábság, amely eddig a magyarságért lelkesült, amelynek minden tagja hú fia ezen hazának, nézzük: vajon úgy van-e ez ma? A pángermán mozgalom ott óriási tért foglalt, és ha a kormánynak nem lesz ereje és nem lesz akarata, hogy ezt a mozgalmat már csírájában elfojtsa, ebből lesz oly törekvés, mely miniatűr sváb államot akar majd kiszakítani a magyar állameszme, a magyar faj szupremáciája ellen. Nem oly könnyen megy ott a harc, hogy talán egyik-másik izgató odament és fellelkesített egynéhány embert. Nem! Hanem az rendszeresen megy; ennek a törekvésnek ott rendes négy lapja van, amely nap-nap után ezt a törekvést puszírozza. Én ezekkel a kérdésekkel, mint méltóztatik látni, mélyebben foglalkozom, és szeretek is vele foglalkozni. Véletlenül ma jött kezembe egy újsági közlemény, amely a mai lapokban jelent meg. Engedjék meg nekem, hogy felolvassam. Egy kormánypárti lap írta ezt, mely a kormány politikáját helyesli; vajon nem lelkemből beszélek-e, mikor még ez a lap is ily közleményeket tett közzé? (*Olvassa*):

„Február 2. A délvidéki német pártülésre vonatkozó közleményeink nagy érdeklődést keltettek a Délvidék hazafias köreiben. Több érdekes adalékot kaptunk e mozgalom keletkezéséről, kiterjedéséről és titkos rugóiról. Ezeknek a pángermán erőlködéseknek előfutárja a 90-es évek elején valami Németországból hazakerült Blumenthal nevű német volt, ki németországi lapokban a cikkelyeknek egész sorozatát írta „az elnyomott magyarországi németekről” „a magyar sovinizmusról”. A hírlappéldányokat, amelyekben az ilyesféle pángermán zöldségek megjelentek, nagyobb számban csempészték be a bánsági németiség közé, de a becsületes svábok megmosolyogták Blumenthal úr erőlködéseit, s a legtöbbször csak annyit feleltek: „Na, das ist auch a’ dummes Zeug.”

Legérdekesebb azonban a dologban az, hogy e pángermán lapok egyik lehangosabbja a Grosskikindaer Zeitung tulajdonképpen minden kaució nélkül jelenik meg és politikál és izgat a magyarság ellen. Még érdekesebb, hogy Kikindán a legalaposabban kételkednek abban is, hogy Berlinből bevándorolt szerkesztője magyar állampolgár-e, vagy nem? Igazán bámuljuk a hatóságok abbeli türelmét, sőt közömbösségét, hogy e két dolgot alaposan meg nem vizsgálják

<sup>4</sup> Értsd: az egyházpolitikai törvények revíziója. – A korábban említett szlovák lap címe helyesen: *Národnie Noviny*.

<sup>5</sup> Komjáthy tudatos „félreértése”. Az említett népgyűléseken, az 1861. évi túrócszentmártoni programban (l. *Iratok* I. 28. l.) körvonalazott szlovák önkormányzati területről („Okolie”) nem esett szó.

s a kaució nélkül politizáló lapot egyszerűen be nem tiltják s nem magyar honosságú szerkesztőjének útilaput nem kötnek talpa alá.

Hogy az erdélyrészi zöld- és nem zöld szászokkal minő belső összeköttetésben áll, kitűnik Schmidt Károly szász nemzetiségű szabadelvű párti képviselőnek a szerkesztőhöz január 16-iki kelettel intézett nyílt leveléből, amelyben azt írja: „Gyönyörűség olvasnom az ön lapját, amely oly férfias és német érzületet árul el. Maradjon meg ön szilárdul a magyarországi német nép javára ezen az úton... Ha harminc év előtt a magyarországi németeknek ilyen szilárd érzületű sajtója lett volna, bizonyára nem jutott volna a dolog odáig, hogy azt, amit a törvény, mint jogot biztosít, a támadó magyar sovinizmus ellen nehéz harcokkal kelljen megvédeni.”

Az is köztudomású dolog, hogy csekélyke számú előfizető közönségének egyik igen tekintélyes része, szám szerint az erdélyi szászok közül telik ki. Ez előfizetők között találjuk nemcsak a zöldszászok vezérét, Lurtz Károlyt, de a kormánypárti szászok főemberét: Wolff Károlyt is.

Mindezeket a dolgokat én azért hoztam fel, hogy rámutassak arra, hogy ezen kicsinyeknek látszó mozgalmak nagy horderejűek lesznek a jövőben, ha a kormánynak nincs elég ereje, nincs kellő akarata ezt alapjában megsemmisíteni és lehetetlenné tenni...

De menjünk tovább, mert nagy kérdés ez... A prágai Politik múlt évi augusztus 13-iki számában megjelent egy cikk, amely beszél a román törekvésekről. Ezen cikkben – határozottan úgy látszik, hogy itteni ember tollából ered a cikk – az van írva, hogy a románok eddigi passzivitásukkal fel fognak hagyni, és ezt azzal indokolják, hogy Széll Kálmán magyar miniszterelnök helyesli ezt az eljárást, most már más aera következik a nemzetiségek terén, és erről a miniszterelnök úr már több vezér román férfiúval tanácskozott is. Ha ez csak a Politikban jelent volna meg, talán figyelmen kívül hagytuk volna, de tessék utána nézni, megjelent, nagyon helyesen, a Budapesti Hírlapban is. A dolog abban az időben szellőztetést nyert, és akkor a Budapesti Hírlap meg is mondotta, ha név szerint nem is nevezte meg őket, hogy három előkelő román vezérférfiú, egy román főpap, egy román főrendiházi tag és egy harmadik előkelő úr tanácskoztak az igen tisztelt miniszterelnök úrral, és bejelentették neki azt, hogy amennyiben most a nemzetiségi politika terén egészen más szél fúj, ők igenis készek a passzivitással felhagyni.

*Széll Kálmán miniszterelnök: Egy szó sem igaz! (Derültség a baloldalon.)*

*Bíró Lajos: Jeszenszky rosszul adta az adatokat! (Zaj!) ...*

*Komjáthy Béla: És itt engedje meg a t. miniszterelnök úr, hogy miután éppen a román kérdésről beszélek, a tegnapelőtti interpelláció egy epizódjára visszatérjek. (Halljuk! Halljuk!) Még emlékeznek önök, t. uraim, hogy felhoztam akkor Metianu érseket, aki, mikor székét elfoglalta, erről a bukaresti metropolitát értesítette. Én ebben sérelmet láttam. A miniszterelnök úr, nagyon helyesen, erre még egy tréfás megjegyzést tett, amely engem, megvallom, egy kissé sarokba is szorított, azt mondván, hogy kérem ezt észrevettem, sőt intézkedtem is, és kaptam rá választ, hogy ez régi szokáson alapul, és hozzátette kérdésként: „Hát így csinál egy hazaáruló miniszterelnök?” Bocsánatot kérek, én hazaárulással a miniszter urat nem vádolom, mert akkor szóba sem állnék vele; de amikor itt különböző törekvések, különböző felfogások, különböző elvek ellen szót emelek, akkor azt hiszem, csak kötelességet teljesítek, amikor a magamé mellett foglalok állást. (Helyeslés a szélsőbaloldalon.) Tehát arról szó sem volt, mert nagyon furcsa volna, hogy ha a politikai téren a kritika személyes motívumokból indulna ki. Visszatérek tehát előbbi kijelentésemre, amikor azt mondtam, hogy a gyanúsítás tisztességes emberek sajátja nem lehet. (Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Visszatérve a Metianu-esetre, azt mondotta a miniszterelnök úr, hogy ez szokás volt. Rögön akartam ugyan erre felelni, mert az adatok birtokomban voltak akkor is, de tekintettel az idő rövidségére, akkor ettől elálltam. (Halljuk! Halljuk!)

De engedjen meg a t. miniszterelnök úr egy megjegyzést éspedig azért, hogy bebizonyítsam, hogy van egy helyes magyar közmondás, amely azt mondja: „Kötve higyj a komának!”

(*Halljuk! Halljuk*) Hát, t. miniszterelnök úr, nem volt ez szokás soha. Ez egyáltalában véve, még soha sem történt meg; hogy nem fogja ezt újra megtenni az illető főpap, az is valószínű, mert kétszer nem lehet őt érsekké kinevezni. De amikor ebben sérelmet láttam, utána néztem és azt tapasztaltam, hogy közvetlen elődje, Román Miron, egyáltalában nem tett jelentést a bukaresti metropolitának; sőt tovább megyek, az akkori román lapok – méltóztassék utána nézni – egész förmedvényt és támadást intéztek Román Miron ellen azért, mert ezt meg nem tette. Ivácskovics Prokop ezt szintén nem tette, mert szerb volt és inkább Karlóca felé nézett, mint Bukarest felé. Siagunának pedig, aki püspök volt 48-ban, kötelességszerűleg Karlóca felé kellett vala tekintenie, de amikor később érsekké lett, akkor sem gravitált Bukarest felé, hanem ellenkezőleg, mert igen erős akaratú ember volt, még az Ausztriában levő görögkeletieket is a hatásköre alá szerette volni vonni.

Nagyon érdekes dolgok ezek, és aki ezekkel foglalkozni akar, ezekben bő anyagot talál, főleg, ha azon polémiát veszi tekintetbe, melyet ő folytatott Hackmann csernovici metropolitával. Ez csak annak a bizonyága, amit az előbb mondtam: „Kötvé higj a komának!”

A továbbiakban kifogásolja, hogy *Mihali* Viktor román gör. kat. érsek csak nemzeti jellegű román gör. kat. egyházi autonómia esetén lenne hajlandó támogatni az országos katolikus autonómia-mozgalmat, és kifogásolja, hogy Csehországban egyesületi támogatással biztosított ösztöndíjből 26 szlovák ifjút nevelnek.

Beszéde további részében cseh és szlovák sajtókapcsolatokat, a nagyszzebeni Teutsch-ünnepség „nagy-német motívumait”, az erdélyi szász gazdasági élet németországi tőke-kapcsolatait teszi általános bírálat tárgyává.

De ha csak ezzel volna bajunk, t. miniszterelnök úr, az még hagyján. Ámde mi egyáltalán nem vettünk tudomást arról, hogy mi folyik ellenünk saját határainkon belül, hogy itt benn 60-nál több román pénzüzet igyekszik a magyar földet kisajátítani a magyar birtokosok kezéből. Tudja-e a t. miniszterelnök úr, hogy ezeknek törekvése lépésről-lépésre megy előre ellenünk? Hiszen csak van tudomása róla, hogy az összes oláh pénzüzetek szindikátust alkottak és ezen szindikátus vezeti az egységes politikát a magyar faj ellen a román faj megerősítésére. Amily tiszteletre méltó a törekvés, melyet ők képviselnek, éppoly gyalázat a nemzetre, hogy ezt nem tudja ellensúlyozni. (*Úgy van! a szélsőbalon.*)

*Madarász József*: Gyáva nemzet! ...

Hivatkozik az aradi „Tribuna Poporului” cikkére, amely hangsúlyozza, hogy a magyar részről történő támadások ellen szellemi téren az egyházi önkormányzat, gazdasági vonalon a hazai román bankok szindikátusa védi a román nemzetiségi érdekeket. Utal arra, hogy amikor a közelmúltban, 1899 decemberében, Szolnok-Doboka megye egyik községében tagosítási ügyből kifolyólag csendőr atrocitás történt, a későbbi nyomozás adatai szerint ennek hátterében az állott, hogy előzőleg két helybeli román funkcionárius Bécsből olyan német szövegű írást hozott, amely szerint az udvari körök, sőt maga az uralkodó támogatja a törekvéseiket. – Kéri, hogy a hasonló összefüggések, törekvések ellen éles politikai és sajtó-harcot folytassanak. – A költségvetést nem fogadja el.

## B

1900 febr. 7

*Melczer Vilmos válasza Komjáthy Bélának a nemzetiségi kérdésben az 1900. évi költségvetés általános tárgyalásakor*<sup>1</sup>

„T. Képviselőház! A nemzetiségi kérdéstről fogok szólni, amellyel a múlt szombaton Komjáthy Béla képviselő úr egész beszédje foglalkozott, és ennek kapcsán egy pár helyreigazító észrevételt kívánok tenni a képviselő úr beszédében foglalt több olyan állításra, amelyeket ez a beszéd összeköttetésbe hozott a szászok politikai magatartásával és politikai törekvéseivel.

<sup>1</sup> Közli: Képv. Napló, 1896–1901, XXVI. 213–216. l.

Az egész kérdés tárgyalásánál szem előtt fogom tartani azt az intelmet, amelyet már báró Eötvös József ajánlott megszívlelésre, és amelyet legutolsó beszédeinek egyikében a miniszterelnök úr is hangoztatott, hogy oly kérdések tárgyalásánál, amelyek a honpolgárok kedélyére mély hatást gyakorolnak, amelyek a nemzetiségi érzületet érintik s ilyként magukban alkalmasak, hogy a szenvedélyeket felizgassák, az ellentéteket kiélesítsék és meghasonlást idézzenek elő az ország polgárai között, lehető mérséklettel, férfias higgadsággal és tárgyilagossággal beszéljünk. (*Helyeslés balfelől.*)

... Én úgy látom, hogy a képviselő úr felületes, téves, részben már meg is cáfolt hírlapi közleményekre alapította vádjait, s amint egyrésztől tapasztalom, hogy a napi politika hullámverései között a nemzetiségi ellentétek el nem tagadható kiélesítéseért, a nemzetiségi súrlódások fokozásáért nem kis mértékben okolható a sajtó egy részének elfogult, sokszor talán célzatos és rosszakaratú magatartása is, másrésztől sajnálom, hogy a képviselő úr itt ebben a házban – úgy látszik – ilyen forrásokra mindén elfogulatlan bírálat nélkül fektette előadását és ítéletét. Mert ha a képviselő úr a brassói zászlókérdésből tüntetést akar kiolvasni az állam lobogója ellen, hát ebben téved. Szó volt ott arról, hogy az állam lobogója mellett használtassanak azok a színek is, amelyek régi gyakorlat szerint az erdélyrészi szabad királyi városok színei, s amelyekben mi, szászok látjuk igenis szász városaink színeit is, szó volt tehát nem az állam jelvényének háttérbe szorításáról, vagy mellőzéséről, s nem idegen színek használatáról, hanem arról, hogy éppúgy, mint széles ez országban nagyon sok helyen, ünnepélyes alkalmakkor az állam lobogója mellett helyet foglalhassanak ezek a helyi jelentőséggel bíró lobogók is. És ha a képviselő úr felhossa a Brassó városi képviselőtestületnek a jegyzőkönyvi nyelv tárgyában hozott múlt évi határozatát, előadásában egy körülményre nem volt figyelemmel. Az állam hivatalos nyelvének használatát a törvény szabályozza, ugyanaz a törvény az 1868: XLIV. törvénycikk, amely 33. §-ában szabályozza a községek és városok jegyzőkönyvi nyelveinek kérdését is, és kötelezőleg előírja, hogy mikor kell az egyik, vagy másik nyelvet jegyzőkönyvi nyelv gyanánt elfogadni. Ezeknek a törvényes feltételeknek nem felelt meg az a visszautasított indítvány, és a törvényes alap hiánya állotta útját az illető határozat elleni fellebbezésnek is. De a t. képviselő úr, továbbmenve felhossa a németországi „Schulverein”-nak állítólagos segélyezéseit, amelyekről nálunk bizony senki sem tud, felhossa annak a fiatal szász egyetemi hallgatónak a szereplését, aki a Bismarck-síremlék ünnepélyénél fiatalos, felbuzdulásában fogadja, hogy a szász nép mindig hű marad, nem a német birodalomhoz, mert az egyszerűen esztelenség, hanem német nemzetiségéhez, mely kijelentés tartalmában én kifogásolni valót nem találok, felhossa a német császár udvari lelkészének, Rogge doktornak a nagyszebeni Teutsch-szobor leleplezési ünnepélye alkalmából tett azon nyilatkozatát, amelyben utalva azon szálakra, amelyek a nyelv közösségénél fogva a szellemi élet terén és a reformáció történelmi tényénél fogva a vallási élet terén a szász néptöredék és a nagy német nemzet között századok óta fűződnek, ebből a gondolatmenetből kifolyólag és határozottan visszautasítva minden politikai vonatkozást, felkiált: „Wir gehören zusammen”; felhossa egy érdemdús és a szászok körén kívül is ismert és tisztelt férfiúnak, Wolff Károly nagyszebeni takarékpénztári igazgatónak közgazdasági tevékenységét, amely az ország gazdasági érdekeivel és gazdasági törekvéseivel összhangzásban arra irányul, hogy ott abban az országrészben, egy ipari tekintetben is régi múlttal és most is egy bizonyos ipari fejlettséggel bíró területen nagyobb iparvállalatok létesüljenek, ha lehet, német tőke és szakértelem segélyével is...

*Vérsi József:* És ez hazafias törekvés!

*Melczér Vilmos:* ... és hogy ily úton az ottani lakosságnak és különösen a szász népnek gazdasági ereje és ezzel fejlődése és boldogulása előmozdítottassék; úgy hiszem, ez minden szempontból örvendetes törekvés, amely hasonló irányzattal máshol az országban is létezik és elismerést érdemel az az óhajlás, hogy ez erélyes férfiú tervei sikerre is vezessenek.

A képviselő úr mindezeknek a tényeknek, amelyek mivoltára most röviden reá mutattam, politikai tartalmat tulajdonított, és úgy gondolom, kiolvashatni véli belőlük a szász politikai törekvések olyan irányzatát, amely az állampolgári hűség rovására politikai célokra segélyt keres az ország határain kívül, és valamiféle politikai gravitálást jelent a német birodalom felé. Hát, bocsásson meg, ilyen vádak minden egyéb oldalától eltekintve, én erre csak azt mondom: komoly férfiak vagyunk mi itt, és komoly férfiak vezetik a szász politikát. Annyi meggondoltságot, annyi józan belátást, annyi politikai ítélőképességet feltételezhet rólunk a képviselő úr, hogy nyitott szemmel és ép elmével nem gondolhatunk ilyen politikai oktalan-ságra (*Helyeslés jobbfelől*), hanem gondolunk igenis arra – és ez alaptétele annak a politikai programnak, amelynek alapján mi itt ülünk –, hogy kis néptörzsünk nemzetiségi létele és fennmaradása elválaszthatatlanul össze van növe ez ország állami létével, amelyhez bennünket egy hosszú sorsközösség hozzákapcsolt. (*Helyeslés jobbfelől*.)

Ezzel a politikai gondolkozással homlokegyenest ellenkezik az az irányzat, amelynek a képviselő úr is szószólója volt, s amely a nemzetiségi kérdés terén ez ország kormányzatát mind jobban és jobban egyoldalú, kizárólagosan faji politika követésére akarja szorítani. Ellenkezésben áll ez az irányzat, a saját bevallása szerint, azon nemzetiségi politikával is, amely a Deák-párti tradíciókhoz fűződik, és az állam jogrendjében most is fennálló 1868. évi nemzetiségi törvényben nyert kifejezést. „Fájdalommal kell visszatekinteni”, úgymond Komjáthy Béla képviselő úr, „ezen Deák-párti tradíciókra; azok elmúltak, el vannak temetve”. Hát meglehet, t. ház, hogy aki a napi politika küzdelmei és szenvedélyei között áll, azt hiszi, hogy annak az ellentétes áramlatnak felcsapkodó hullámai elborították ama tradíciókat és azon eszméket is, amelyekből e tradíciók keletkeztek; de az én hitem szerint el fognak folyni ezek a hullámok, és meg fog maradni szilárd talajként elmúlt idők nagy államférfiainak szellemi munkája azon eszmékben is, amelyekhez a Deák-párti tradíciók nemzetiségi politikája hozzá-fűződik. Hiszen ott áll ez eszmék egyik nagy harcosának, báró Eötvös Józsefnek ércszobra a Duna partján, és most készül újra felelevenedni az a szellemi szobor, amelyet ő önmagának állított – összes munkáinak új kiadása. S olvasni fogják újra azokat a szavakat, amelyekkel ő ismételt és ismételt ama kizárólagos faji irányzat ellen fordult, a többek közt mondván: „Miután az érzéseket, melyeket a nemzetiségi eszme polgártársaink nagy részében gerjeszt, nem nyomhatjuk el, ezen eszme, mint eddig, úgy legalább egy ideig ezentúl is elhatározó befolyást fog gyakorolni minden viszonyainkra; de e befolyásnak módja egészen tőlünk függ. S miután egyrészt bizonyos, hogy Európa ezen részében nagyobb állam nem alakulhat, mely több nemzetiséget nem foglalna magában, s miután más részről a magyar nemzetiségnek legvérmesebb híve sem ringathatja magát azon reménnyel, hogy a hazában lakó különféle nemzetiségeket a magyarba egyhamar beolvasztani lehessen, s miután e szerint bármi törté-njék, hazánk különböző nemzetiségei a jövőtől nem várhatnak többet, mint hogy saját nemzetiségek kifejlődése az államban biztosítva legyen, s mi magyarok nem kívánhatunk egyebet, mint hogy különböző ajkú polgártársaink közös hűséggel ragaszkodjanak közös hazájokhoz, azon ellentéteknek eltávolítására, amelyekre a nemzetiségi kérdés hazánkban alkal-mat adott, sőt arra, hogy a nemzetiségi érzések államunk és szabadságunk legbiztosabb garan-ciájává váljanak, nem szükséges egyéb, mint hogy fényes ábrándjaink helyett valóságos hely-zetünket tartsuk szemünk előtt, s azon vágyakról mondjunk le, melyeknek teljesítését, viszonyainkat higgadtan átgondolva, mi magunk is lehetetlennek ismerjük el.”

De aki azt akarja, hogy saját nemzetiségének fennállása az állam egységes fennállásában találja biztosítását, és akarja ezt abban a tudatban, hogy saját nemzetisége fejlesztésével, szellemi és anyagi gyarapításával hozzájárul az állam szellemi és anyagi megerősítéséhez is, annak akarnia kell azt is, ami egy vegyes ajkú lakossággal bíró államban nélkülözhetetlen, ha ez az állam egységes akar maradni és ki akarja kerülni a folytonos nyelvi súrlódásokkal és viszálykodásokkal járó belső zavarokat, akarnia kell a nyelvkérdésnek az egységes állami kormányzat szempontjából bizonyos határok közt való szabályozását. Ezért alkotta meg a

Deák-párti nemzetiségi politika 1868-ban a nemzetiségi törvényt, amely felállítja a tételt: „az egyenjogúságot csak az országban dívó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve és erre nézve is csak annyiban lehet külön szabályok alá vonni, amennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és igazgatás gyakorlati lehetősége és az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszi”; ebből a tételtől kifolyólag a történelmi fejlődés, a magyar faj államalkotó és államvezető állásának megfelelőleg a magyar nyelvet teszi az állam hivatalos nyelvévé, szabályozza annak jogkörét, és e körön kívül szabad érvényesülést enged a többi nyelveknek is.

Az állam egységének feltétlen biztosítása, megakadályozása mindennek, ami ezt az egységet a fennálló jogrend ellenére megbonthatná, ezen korlátokon belül azonban a nemzetiségi igények méltányos kielégítése és a nemzetiségek fejlődésének biztosítása, és ily szellemben az egész kérdésnek a jogegyenlőség és a szabadság alapján való megoldása, ez, gondolom, a nemzetiségi kérdés terén az a Deák-párti tradíció, amely Komjáthy Béla képviselő úr kijelentése szerint „elmúlt és el van temetve.” (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Mert ez a tradíció abból a nézetből indult ki, hogy a nemzetiségi mozgalom nem egy mesterségesen szított agitációnak eredménye, hogy a nemzetiségi törekvések csak azon nagy mozgalmak egyik ágát képezik, mely a szabadság elvéből kiindulva, a vallás körében tovább folyt, és most a nemzetiségi kérdés terén is csak a szabadság, az állam létfeltételei, az állam jogrendje által szabályozott szabadság alapján nyerhet megoldást. Ilyen megoldást akart ennek az országnak törvényhozása, amidőn 1868-ban a nemzetiségi törvényt az állam jogrendjébe beillesztette. S valamint minden jogállam kormányzatában a legjobb politikának első előfeltétele a fennálló jogrendnek tisztelete, a törvényeknek részrehajlatlan, becsületes végrehajtása, a polgárok jogainak megoltalmazása, úgy előfeltétele ugyanez a jó nemzetiségi politikának is.

És ebben, nem másban, látom én okát annak, hogy az ország magyar ajkú polgáraival egyetemben a nem magyar ajkú honpolgárok is rokonszenvvel fogadták a miniszterelnök úr kormányralépésének tényével azokat a kijelentéseit, amelyeket kormányzatának elveiről és szelleméről tett, amidőn az ország jogrendje feletti szigorú örökös mellett elfogulatlan kormányzatot, amely egyenlő mértékkel mér mindenkinek minden vallási és nemzetiségi különbség nélkül és törvénytisztelő, igazságos, pártatlan közigazgatást helyezett kilátásba.

Ezen elveknek megvalósulása lényeges részben hozzá fog járulni azon nemzetiségi ellentéteknek és súrlódásoknak legalább enyhítéséhez, amelyek az ország békés fejlődésének kárára fennállanak, és hozzá fog járulni ezenfelül oly üdvös eredmény eléréséhez, ha mind jobban és jobban megértésre és megszívlelésre fognak találni azon szavak, amelyeket Deák Ferenc 1867. évi március hó 7-én ebben a házban mondott, s melyek ekként hangzanak: „A nemzetiségi törekvések korunkban éppoly korszerűeknek látszanak, mint egykor a vallási viszályok voltak; de remélem Istentől, hogy valamint vagy elértük, vagy közel vagyunk azon időhöz, ahol az ember becsét nem a katekizmus szerint ítélik meg, úgy eljön azon idő is, midőn az ember becsét, értékét, alkalmas voltát nem a grammatika és szótár szerint bírálják meg. Várjuk be ezen időt, és addig is legyünk egymás iránt méltányosak és türelmesek; ingerültség nélkül sokkal könnyebben fogjuk megoldani ezen kérdést, mint az ingerültségnek messze ragadó áradatával, mely célhoz nem, sőt attól inkább elvezet.”

A költségvetést általánosságban elfogadom. (*Helyeslés.*)

C

1900 febr. 8

*Barta Ödön felszólalása Melczer Vilmos nemzetiségi politikájáról az 1900. évi költségvetés általános tárgyalásakor*<sup>1</sup>

Melczer Vilmos képviselőtársam, Eötvös szellemét idézve, hivatkozik arra, hogy őket ezen haza többi fiaihoz az a kapcsolat fűzi, amely a közös sors kapcsolata. Ha szász képviselőtársaink közül olyan képviselőtársunk használta volna ezt a kifejezést, a kapcsolat jellegének ezt a definícióját, aki nem bírja oly tökéletességgel a magyar nyelvet, bizony mondom, nem tulajdonítottam volna neki semmi néven nevezendő melléktekintetet, jelentőséget, vagy más intenciót.

*Melczer Vilmos:* Így se tessék!

*Barta Ödön:* Mikor azonban olyan kiváló készütségű képviselőtársunk, aki a magyar nyelv teljes birtokában kitűnő gondossággal megkonstruált kijelentésekben nyilatkozik, azt mondja, hogy őt és társait, akiknek nevében felszólalt, ezen haza többi nemzetiségeihez és a magyar nemzethez a sors közössége kapcsolja, akkor ebben negációja van annak, amit én e haza polgárától megkövetelendőnek tartok. (*Élénk helyeslés.*) Negációja az érzelem egységének, mert nem a sors közössége, hanem az érzelem egysége kell, hogy összekössön bennünket. (*Élénk helyeslés és tetszés.*)

Szerinte igenis politikai jelentősége volt dr. Rogge német szociálpolitikus az erdélyi szászokhoz intézett szebeni nyilatkozatának („*Wir gehören zusammen*”), sajnálkozik *Melczer* kijelentésén, hogy a szász nép meg akarja tartani jellegét, vagyis nem akar beolvadni a magyar nemzettébe.

... Kezemben van egy Magyarországon megjelenő német nyelvű lap. T. képviselőtársaim közt alig lehet valaki, aki még nem fizetett volna elő valamely lapra. Ritka dolog azonban, hogy a lapra való előfizetésnek tényét oly szörnyű nagy nyilvánossággal köszönjék meg, még ritkább dolog, hogy egy előfizető a maga magyar képviselői állására való hivatkozással, egyúttal a lapnak hirdetést adjon, megdicsérje a lapnak oly irányát, mely a mi felfogásunk szerint, legalább az én felfogásom szerint, a tiszta magyar állameszméhez való hűséggel egyáltalán nem egyezik meg. A tények beszélnek. Méltóztassék megengedni, hogy felolvassam egy országgyűlési képviselőnek, akinek nevében Melczer Vilmos t. képviselőtársunk szintén nyilatkozott – mert hiszen mondta, hogy képviselőtársai nevében beszél – egy levelét. (*Halljuk! Halljuk! Olvassa:*)

„An die löbliche Redaction der Grosskikindaer Zeitung. Mit heutiger Post sandte ich an Ihre Administration den Betrag von 6 Kronen als Abonnements-Gebühr für Ihr Blatt für das Jahr 1900 und bemerke gleichzeitig, dass es mir ein Vergnügen ist, Ihr Blatt, welches eine männliche, deutsche Gesinnung verräth, zu lesen. Harren Sie auf dieser Bahn zum Wohle des ungarländischen deutschen Volkes, das bei seinem aufrichtigen Patriotismus doch auch seine deutsche Sprache, deutsche Sitte und deutsche Gesinnung treu bewahren will, muthig aus.

Hätten die ungarländischen Deutschen schon vor 30 Jahren eine so gesinnungsfeste Presse gehabt, so wäre es gewiss nicht so weit gekommen, das man all das, was einem das Gesetz als gutes Recht einräumt, nur mit schweren Kämpfen gegen den anstürmenden magyarischen Chauvinismus beschützen kann!

Hoffen wir auf eine bessere Zukunft und bereiten auch Sie das Volk auf diese bessere

<sup>1</sup> Közli: Képv. Napló, 1896–1901, XXVI. 218–219. l.



Zukunft vor, in welcher wir Deutsche Ungarns vollständig gleichberechtigte Bürger unseres geliebten Vaterlandes sein werden und nicht Bürger 2. Klasse!

Lassen Sie sich in dieser Aufgabe nicht irrig machen durch die wutschnaubenden Angriffe der chauvinistischen Presse.”

*Kubik Béla:* Ki az a bácsi?

*Barta Ödön:* „Doktor Karl Schmidt, Reichstags Abgeordneter.”

*Belitska Béni:* Nem százsz! (*Felkiáltások a jobboldalon: Nem százsz!*)

*Barta Ödön:* Nem tudom, de bizonyos, hogy német!

*Kubik Béla:* Annál rosszabb!

*Madarász József:* Akkor hát szabadelvű magyar! (*Felkiáltások jobbról: Nem szabadelvű-párti!*)

*Olay Lajos:* Szabadelvűpárti! (*Felkiáltások jobbról: Nem! Zaj.*)

*Barta Ödön:* Nekem tökéletesen mindegy, akármilyen párt kötelékéhez tartozik az illető, mert én tisztán azon szempontból említettem ezt fel, hogy országgyűlési képviselő ezen minőségének előtérbe tolásával, tehát reklám céljából, irányt ad egy lapnak, helyesli annak meglévő irányát, és hogy ez a helyeslés és irányítás nem egyéb mint az, hogy deutsche Gesinnung szempontjából haladjon tovább, és egyúttal rekriminál – nem akarom a t. ház szíves figyelmét a lap tartalmának megismérlésével is fárasztani, akit érdekel, méltóztassék megnézni, a január 21-iki szám –, azt mondja, ha ilyen sajtónk lett volna 30 év előtt, kiküzdöttük volna ezt, vagy azt, és nem lettünk volna ennek az országnak, amelyet csak tartózkodási helyül jelöl meg, és amelyről nem mondja, hogy hazánk, másodrangú polgárai. Én nagy tisztelője vagyok a szabad sajtónak, de az azzal üzött mindennemű visszaélésnek ellensége vagyok, és azt hiszem, hogy midőn a sajtószabadság örve alatt valaki a képviselői minőség előtérbe tolásával a magyar államrend ellen fordul, ezt szó nélkül hagyni nem szabad. (*Helyeslés.*) Hiszem és elvárom, hogy a kormánynak is lesz reá gondja, hogy ezen törekvések lényegével megismerkedjék...

Széll miniszterelnök 1900. febr. 9-én válaszolt Komjáthynak, aki ugyanakkor élt a viszontválasz jogával. (*Képv. Napló*, 1896 – 1901, XXVI. 250 – 266. l.) Széll említett felszólalásában részletesen foglalkozik a Komjáthy felsorolta kérdésekkel, visszautasítja a függetlenségi párt élszónokának „nemzetiségpolitikai” vádjait. A kormánya által képviselt nemzetiségi politikáról kijelenti: „... én azt az egyedül lehetséges politikát követem, amelyet minden magyar kormánynak folytatnia kell, tudniillik a magyar nemzeti államnak, az egységes magyar nemzetnek politikáját. Beveszi és egyenlő elbánásban részesíti [é. a nemzetiségeket], de korlátokkal, azokkal a korlátokkal, amelyeket nyelvi tekintetben elsősorban az állam egysége, a politikailag egységes nemzetnek állása, a magyar államnak eszméje, a magyar törvényhozásnak, a magyar kormányzásnak és igazságszolgáltatásnak egysége megkövetel, szóval azok a nagy államtekintetek, amelyeket a magyar állam eszméjétől, egységétől szétválasztani nem lehet”. – Komjáthy Béla személyes kérdésben „félreértett szavai valódi értelmének megmagyarázása” címén elhangzott újabb felszólalásában (l. uo.) kijelenti, hogy nem akart vádat emelni a miniszterelnök személye ellen, csupán a kormány nemzetiségi politikája feletti elégedetlenségének adott kifejezést. Nem áll az sem, mintha ő [é. Komjáthy] az erőszak politikájának lenne híve, mivel „senkinek jogos igényeit, szabadságát korlátozni nem kívánja.” Sokan úgy értelmezték, mintha bírálatával az előző kormány nemzetiségi politikáját védelmezte volna. Ennek cáfolataként hivatkozik a pénzügyi bizottságban annak idején a Bánffy-kormány nemzetiségi politikájával szemben kifejtett bizalmatlanságára. Adatit a sajtóból merítette, s ha téves értesülés akadt ezek között (utalás a légből kapott prágai Politik-ügyre), azért az illető magyar közvetítő sajtótermék (ez esetben a Budapesti Hírlap) a felelős. – Széll ismételt viszontválaszában (l. uo.) kijelenti: nem volt szándékában személyeskedni, bár Komjáthy számos ponton megcáfolt bírálatát nem foghatta fel másként, mint személye és nemzetiségi politikája ellen irányzott támadásnak. (L. bőv. D. sz. iratban.)

**D**

**1900 febr. 9**

*Széll Kálmán miniszterelnök válasza Komjáthy Bélának, Komjáthy újabb felszólalása és Széll Kálmán viszontválasza a nemzetiségi kérdésben az 1900. évi költségvetés általános tárgyalásakor<sup>1</sup>*

Komjáthy Béla beszédében súlyos vádakat hozott fel a kormány ellen, ezért foglalkoznia kell állításai-  
val. A helytelen tájékoztatáson alapuló és a valóságnak meg nem felelő vádakat visszautasítja, és tényekkel  
cáfolja.

... Azt mondja a t. képviselő úr: már a kormányelnök programbeszéde óta teljes bizalmat-  
lansággal viseltetett iránta, mert – amint ő magát kifejezte – mindenről beszélt, csak a nem-  
zetiségi kérdéstről nem. Lehet, hogy ezért viseltetik irántam bizalmatlansággal, lehet, hogy  
nemcsak ezért. No ha ezért, akkor a t. képviselő úrnak bizalmatlanságra nem volt oka, mert  
nem áll az, hogy én a nemzetiségi kérdéséről nem nyilatkoztam. Lehet, hogy nem nyilatkoztam  
részletesen, nem nyilatkoztam talán skolasztikus modorban, pontozatokban, de állítom – és  
aki figyelemmel kísérte azt a beszédemet, amellyel én ezt a széket elfoglaltam, az emlékezni  
fog reája, hogy határozottan és érdemlegesen nyilatkoztam; nem hosszasan, de világosan és  
kimerítőleg a lényegre nézve. Én akkor azt mondtam:

„Az én irányzatomnak és politikámnak végcéljaként tekintem – szóról-szóra idézem a  
magamét is – a magyar nemzet számára folytatni az egységes magyar nemzeti állam kiépítését,  
alkotásokban, intézményekben, összes gazdasági, kulturái és politikai fejlődésének erősítésével  
és biztosításával.”

Azt mondtam továbbá: „Úgy fogok kormányozni, minden intézmény vezetésében úgy  
fogok igyekezni, és a törvényeket úgy fogom végrehajtani, aminthogy egy kormány sem teheti  
és cselekedhetik másképp, hogy minden osztálykülönbség nélkül, egyenlő mértékkel mérjek  
mindenkinek.” (*Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon.*)

Hát bocsánatot kérek, mondhatja-e valaki alappal, hogy itt nincsen nyilatkozat, nincsen  
kötelező, világos, határozott nyilatkozat és hitvallás arra nézve téve, hogy micsoda nemzeti  
vagy nemzetietlen politikát fog a nemzetiségi kérdésben a kormány követni? Mi bántja a t.  
képviselő urat ebben? Mi nem elégti ki? Az, hogy a magyar állameszmét annak olyan értel-  
mezésében, amely kételyt nem ismer, oly világossággal állítottam oda, mint vezéreszmémet,  
mint irányzataimnak végcélját, hogy folytatom a magyar nemzeti állam kiépítését? (*Igaz!  
Úgy van! jobb- és baloldalon.*) Ezt nem diffikultálhatja. Hát diffikultálja a másikat, azt, hogy  
én vallásfelekezeti és nemzetiségi különbség nélkül egyenlően akarok elbánni mindenkivel,  
és igazságosan akarok kormányozni? (*Zajos tetszés és helyeslés a jobb- és baloldalon.*) Hát aki,  
mint a képviselő úr, magyarul tud és magyarul érez, az imputáció és súlyos imputáció nélkül,  
és bocsánatot kérek, alappal semmiképp sem állíthatja, hogy a nemzetiségi kérdésben nem  
nyilatkoztam.

Majd azt mondja a képviselő úr, hogy a pénzügyi bizottságban, amikor megkérdezték,  
nyilatkozott a miniszterelnök, de az sem nyilatkozat. Nézzük meg, hogy a t. képviselő úr önmaga  
hogyan rekapitulálja azt, amit a pénzügyi bizottságban mondtam; pedig én ennél többet  
is mondtam, mert hiszen mikor a kérdést tárgyaltuk, hosszasan feleltem a képviselő  
úrnak. De önmaga így szól: „A miniszterelnök azt mondta, hogy híve és védelmezője az állam-  
eszmének, felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül mindenkivel szemben törvényt, jogot és  
igazságot akar érvényesíteni. A nemzetiségeket pedig azzal is akarja megnyerni, hogy jó köz-  
igazgatást és jó igazságszolgáltatást csinál, arra törekszik, de nem tűr meg semmit, ami a

<sup>1</sup> Közli: Képv. Napló, 1896–1901, XXVI. 250–266. l.

magyar állameszme és a magyar állam ellen izgat, és a magyar állameszme ellen törekszik.”  
(*Élénk helyeslés jobb- és balfelől.*)

Hát ez a kivonatos nyilatkozat, nem világos beszéd ez? Mi kell ehhez még érdemileg több? Hát a t. képviselő úr, engedje meg nekem, fejtegetett ezzel ellenkező nézeteket? Vagy fejtegetett ő ennél többet? Nem fejtegetett. A képviselő úr ezt elmulasztotta tenni, hanem azt mondotta, hogy a miniszterelnök úr ékes szólalásokban és jelszavakban nyilatkozik, más helyütt meg – és erre alapítja vádját, amelyet most cáfoltam meg – azt mondja, hogy a miniszterelnök semmit sem mond. Hát ez a vitaközlési mód, ez a bírálati mód – engedelmet kérek – nem járja. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Mert dolgokat, amelyek egymást kizárják, lehet alternatív felállítani, de nem lehet kopulatív felállítani, és az én t. képviselőtársamnak az a sajátos módja van velem szemben, hogy dolgokat, amelyek egymással nem férnek meg, melyek egymást kizárják kopulál, és akkor azt hiszi, hogy az ő vádjai és támadásai erősebbek. Pedig ez nem áll, mert az ilyen heterogén dolgokat nem lehet kopulálni. Mert vagy nem nyilatkoztam, vagy nyilatkoztam. Ha én eddig semmit sem mondtam, amint állítja, hát akkor hol voltak a frázisok és csillogó jelzők? Ha pedig frázisokkal állottam elő, akkor ez a t. képviselő úr első állítását, hogy semmit sem mondtam, dönti meg. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Hát, t. képviselőház, hogy én miért nem beszéltem erről részletesebben, azt is megmondom. Hát nem beszéltem hosszabban, de elég világosan és elég precízen, azért, mert azt tartottam, hogy akkor, amikor programbeszédemet tartottam, azok teljesen elegendők, amiket elmondtam. Az a pár élesen odaállított tétel eléggé megvilágítja azt, hogy én azt az egyedül lehetséges politikát követtem, amelyet minden magyar kormánynak folytatnia kell, tudniillik a magyar nemzeti államnak, az egységes magyar nemzetnek politikáját. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Beveszi és egyenlő elbánásban részesíti [é. a nemzetiségeket], de korlátokkal, azokkal a korlátokkal, amelyeket nyelvi tekintetben elsősorban az állam egysége, a politikailag egységes nemzetnek állása, a magyar államnak eszméje, a magyar törvényhozásnak (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon*), a magyar kormányzásnak és a magyar igazságszolgáltatásnak egysége megkövetel (*Élénk helyeslés jobbfelől*), szóval azok a nagy államtekintetek, amelyeket a magyar állam eszméjétől és egységétől szétválasztani nem lehet. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Nos, hát ez az, amit én világosan megmondtam. Most a t. képviselő úr bővebb magyarázatát kereste és megkapta. Méltóztatott volna erre nézve objektíve megkérdezni, válaszoltam volna éppily nyíltan, mint most teszem, de ne méltóztatott volna előre vádolni, mert bocsánatot kérek, előre ítélkezni igazságosan nem lehet. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Hanem hát az én t. képviselőtársam nem is abban foglalta össze vádjait, amiket összeszedett, hogy nekem helytelen nyilatkozatokat imputált volna, és nem nyilatkozataimat bírálta és kifogásolja, hanem a t. képviselő úr összeszedett és összehordott egy csomó dolgot, és azokra alapítja a vádat, mondván, hogy mióta ez a miniszterelnök itt kormányoz, azóta oly dolgok történtek, amelyek alapján formált ítéletet, és a rossz nemzetiségi politika, a nem magyar politika iszonyú vádját emeli ellenem.

Felsorol egy nagy sereg dolgot, többször próbáltam összeolvasni, alig sikerült, mert igen sok nagyon elmosódva van adva; nem tudom, 25–30 közt változik azok száma, amiket vádként felhozott. (*Derűtség a jobb- és baloldalon.*) T. ház! Már maga ezen körülmény azt a hatást tette rám, hogy a t. képviselő úr a vádak és kifogások összehordásánál a kvantummal akarta a kvalitást pótolni. (*Tetszés és derűtség a jobboldalon és balfelől.*)

*Ivánka Oszkár:* A „Magyar Szó”-ból szedte!

*Széll Kálmán* miniszterelnök: A t. képviselő úr vádjait én három kategóriába osztom és sorolom. (*Halljuk ! Halljuk !*) Vagy olyanok azok a dolgok, amik meg sem történtek (*Derűtség a jobb- és baloldalon*), vagy olyanok, amik megtörténtek ugyan, de nem úgy történtek meg (*Derűtség a jobb- és baloldalon*), amint előadattak; vagy olyanok, amik meg is történtek, úgy is történtek, de amikből semmi sem következik, és amikre vonatkozólag a vádat nem akceptálom, mert be fogom bizonyítani, hogy amikor a kormány azoknak a tényeknek tudomására jutott,

éppen úgy, mint minden más előző kormány is, állást foglalt ellenük, és megtette azt, ami lehetséges volt. Pedig a t. képviselő úr azt akarta bizonyítani – kénytelen vagyok erre kitérni – és pikánssá azzal fűszerezni, és gondolom, még erősebben kidomborítani és súlyt adni azon vádjának, hogy én nem úgy jártam el, amint eddig eljártak, és ahogy azok eddig történtek. Ez a miniszterelnök a gyakorlatban, kormányzati ügyeinek irányzatában és ezen körben való intézésében eltért az eddigi felfogásoktól és az eddigi gyakorlattól, és ezt a t. képviselő úr nem egyszer, de sokszor – rá fogok térni – kidomborítja vádjának formulázásában. Ez nem áll. A t. képviselő úr azzal kezdi, hogy a miniszterelnök azon kezdte kormányzatát, hogy feloszlatta a nemzetiségi osztályt. *(Közbeszólások balfelől: Jól tette!)* Ne tessék közbeszólni, nagyon kérem. Feloszlatta a nemzetiségi osztályt a miniszterelnökségnél, mert hát, azt imputálja – nem mondja, de imputálja –, hogy én más irányt akarok a nemzetiségi politikában követni. Ez nem igaz. Megmondom az okát, hogy miért oszlattam fel a nemzetiségi osztályt. *(Halljuk! Halljuk!)* Először azért, és ez közel fekvő igazság, a képviselő úr előtt sem lehet olyan titokzatos, mert a nemzetiségi osztály a miniszterelnökségnél foglalkozott a nemzetiségek államellenes törekvéseinek, mozgalmainak figyelemmel kíséréssel és ellenőrzésével. *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Kortesszolgálattal!)* A belügyminisztériumban meg az államrendőrségi osztály foglalkozott és foglalkozik azon államellenes üzemek és izgatások, vagy kihágások, vagy bűntények első sorban való felderítésével, megtorlásával és a szükséges intézkedéseknek ezen a téren való foganatosításával. Én azt hittem, és azt hiszem most is, hogy sokkal helyesebb, ha a két dolgot egyesítem és parallel, nem egymás ellen hagyom működni, hanem együttműködtetem. *(Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon.)*

T. ház! Miután már itt azokról a kérdésekről beszélek, amelyek a rendőri szférába tartoznak, azokat fogom ide csoportosítani a beszédje folyamán elszórt egyes vádjainak kategóriájából. Azt mondja, hogy április 13-án, tehát nemsokára, hogy a kormány megalakult, már Aradon román zászlókkal jelentek meg az újoncozásra jelentkezők. Hiszen én praeventíve eltűrtem volna, de nem türtem el, hanem a közigazgatási hatóság által megtartott a vizsgálat, és miután nem látszott elégségesnek az, hogy közigazgatási úton történjék a büntetés, a bíróság útján történt a megtorlás, és a közigazgatási hatóságnak azon orgánuma – az a községi előljáró –, aki benne részesnek mutatkozott, igenis azonnal elmozdított hivatalától. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

*Komjáthy Béla:* Ha így van, nagyon helyes!

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Én hivatalos aktából beszélek, és mindarról, amit mondok, jóállást vállalok. Azt mondja a t. képviselő úr, hogy Metianu metropolita bevonulásánál román zászlók szerepeltek. Közbevetőleg legyen mondva, a t. képviselő úr megnyugtatóra, én a metropolitának egészen korrekt és hazafias felfogásáról meggyőződtem, meggyőződtem éppen azon beszélgetés alkalmával, amelyről a múltkor is említést tettem, amelyet vele folytattam, és amelyben észrevételt és kifogást is tettem az iránt, hogy ő annak idején a határozottan, egyedül korrekt eljárás ellenére, Bukarestben is notifikálta metropolitává való megválasztását. Amikor a lapok hozták, hogy miképpen voltak a bandériumok összeállítva a bevonulásnál, jelentést tett a főispán. Ő azt jelentette, hogy nem vett észre semmit, ami kifogás alá vehető; a bevonulás minden nemzetiségi tüntetés nélkül, méltóan és nyugodtan folyt le. *(Élénk tetszés jobbfelől.)*

A t. képviselő úr azután nagyon hosszasan foglalkozik azokkal a népgyűlésekkel, amelyek a mi tót ajkú hazánkfiái körében tartattak a múlt esztendőben, és azt mondja, hogy miért engedtem meg ezeket a népgyűléseket, holott azok határozottan államellenesek, és nemcsak túlzó, hanem határozottan olyan irányban és szférában mozgó határozatokat hoztak, amelyeket tűrni nem lehet, és hogy abból a célból is lettek összehíva. Én az álláspontomat egészen tisztázom.

Sajnos, hogy vannak ilyen jelenségek és akaratok is, tartottak is népgyűléseket, amelyeknek egyikében, vagy másikában ily jelenségek mutatkoztak. De, kérem, én határozottan kijelentet-

tem minden esetben és általánosságban is, hogy csak azon népgyűlések engedhetők meg, amelyeknek programjába, abszolúte semmi nemzetiségi kérdésnek vagy államellenes, nemzetellenes törekvésnek nyoma sincsen belevéve, és amelyekre vonatkozólag a hatóságok garanciát kapnak arra nézve, hogy azok így fognak lefolyni, és ott, ahol nem folytak le, vagy ott, ahol nem volt meg az a biztosíték, hogy így fognak lefolyni, eltiltattak. De ott, ahol ezen feltételeknek megfeleltek, meg kellett a hatóságoknak engedniök (*Zajos helyeslés jobbfelől*), mert a törvény nem engedi meg, hogy korrekte bejelentett, programjában minden tekintetben kifogástalan és olyan tartalmú tárgyalási sorozattal bíró népgyűlés, amely ellen a törvény értelmében kifogást tenni nem lehet, eltiltassék. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől*.) Hát kérem, ha én egy ily általános eltöltő rendeletet bocsátottam volna ki, hogy a népgyűléseket általában nem szabad megengedni, és előre mind el kell tiltani, mert ott esetleg nemzetellenes törekvés talál jelentkezni, vajon nem a t. képviselő úr interpellált volna meg engem, hogy a gyülekezési jog ellen és az egyleti jog ellen és általában a közszabadságok ellen reakcionárius álláspontot foglalok el, amit nem tettem és nem akartam tenni?! (*Hosszan tartó helyeslés jobbfelől*.) De meghagytam a főispánoknak és meghagytam minden közegnek, hogy azokat a legéberebb figyelemmel kísérik, csakis ott engedjék meg, ahol korrekt program jelentetik be, és melyről fel kell tenni, hogy be is tartatik; ahol ez nem történik, mint amilyenről a t. képviselő úr is említést tett, amelyet joggal tót föderálisztikus programnak lehet elnevezni. Meghagytam a főispánoknak, hogy a legéberebb figyelemmel kísérik, és ahol csak annak a nyomát megtalálják, tiporják el csírájában ezt az államellenes irányzatot. (*Általános, élénk helyeslés.*) És így is történt. A Túróc megyei főispán, akinek hazafiságában és korrektségében a t. képviselő úr sem kételkedhetik, azt jelenti nekem, hogy azt hiszi, hogy az ezen memorandumról szóló hír csakis tévedésen alapulhat, és csak a „Narodny Noviny” cikkeiben van benn, mint azon kívánalmak összefoglalata, amelyeket a híres, 1864-ben tartott túrócszentmártoni kongresszus, vagy népgyűlés<sup>2</sup> megállapított, és akárhol jelenik meg, és akármiképpen jelentkezik, tüzzel-vassal irtani fogja azt. Hát legyen meggyőződve róla a t. képviselő úr, hogy a tót múzeum és a „Zsivena” egylet működését igenis igen nagy figyelemmel kísérem (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) ...

... Minden oly egylet alakulása megakadályoztatott, amelynek alapszabályaiban legkisebb jele volt annak, hogy ott államellenes, vagy a nemzeti egység vagy az ország integritása és a magyar állameszme ellen való törekvések burjánoznak, vagy csíráznak. Nem lett megerősítve a miavai olvasóegylet alapszabálya, az Autonomia című fiúmei egyleté és több ily egyleté.

Mindannyiszor, amikor értesülés történt, hogy idegen nemzeti színek használtattak akárhol, ezekre nézve a megtorló intézkedések egész sorozatát tudnám felolvasni. Az ily esetek miatt a múlt évben többen lettek megbüntetve magánosak; nem szükséges, hogy felolvassam a listát; öt-hat magánosról van szó. Mudrony Pál (*Halljuk! Halljuk!*) és társainak a szláv Maticza feloszlatása ellen, illetőleg annak újabb felállítása iránt beadott folyamodványa elutasított.<sup>3</sup> (*Általános, élénk helyeslés.*) Ugyanazon Mudrony Pál úr tót tannyelvű középiskola felállítására tett lépéseket és adott be folyamodványt, de el lett utasítva.<sup>4</sup> A Zsivena egylet gazdasági képzőintézet felállítását tervezte; minthogy alapos gyanú volt, hogy államellenes eszmék propagálása szándékolatik esetleg, a kérés meg lett tagadva. (*Általános, élénk helyeslés.*) A miavai olvasóegylet alapszabály-tervezetétől a jóváhagyás megtagadtatott. Az erdélyi szász gazdasági egylet, ismét a belügyminiszter felhívására, a földművelésügyi miniszter útján figyelmeztetve lett, hogy közlönyében politikai cikkek közlésétől tartózkodjék. És történt az is, hogy több külföldi pánszláv érzelmű egyént a tót múzeumegylet tagjává megválasztott; mikor ez tudomására jött a kormánynak, a kormány megsemmisítette a választást, mert az

<sup>2</sup> Értsd: az 1861. évi túrócszentmártoni szlovák nemzeti gyűlés. – Az említett szlovák lap címe helyesen: *Národnie Noviny*.

<sup>3</sup> Ld. *Iratok* II. 91. sz. irat.

<sup>4</sup> Uo.

illetők ismert agitátorok, ismert pánszlávok voltak. *(Általános, élénk helyeslés.)* Intézkedés történt, hogy például Lukácsiu laczfalusi lelkész *(Halljuk! Halljuk!)* és nagy agitátor, mint a t. képviselő urak tudják, egyházi felsőbbségének engedélye nélkül ne tarthasson búcsújárást, amint azt tervezte. Sőt Rómában is tettünk lépést, hogy ez az úr ne tehesse azt, hogy egyházi hatóságának engedélye nélkül búcsújárásokat rendezzen; onnan is kellő módon dezavualták. *(Általános élénk helyeslés.)*

Folytathatnám e dolgokat, de nem akarok abban a színben feltűnni, mintha egyes apró dolgokból akarnék magamnak érdemet tulajdonítani. Nem, t. ház, de csak miután a t. képviselő úr részben újságkimetszeteknek egy egész szemelvényét és sorozatát, részben itt-ott megjelent alaptalan közleményeknek gyűjteményét szedte össze, és ide állva hozzám, nem kérdést intézett és nem felvilágosítást kért tőlem *(Igaz! Úgy van! jobbfelől)*, hanem azokból vádat formált, kötelességem volt ezen kis dolgokra is kiterjeszkedni. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)* A t. képviselő úr ezeken kívül egy pár nagyobb fontosságú konkrét tényt hoz fel, és azokból is implicite vádat formuláz. Bármennyire fárasztom vele a t. házat *(Halljuk! Halljuk!)*, szükséges és talán érdekes is lesz megnézni, hogy ezen vádakkal hogy áll a dolog.

Azt mondja a t. képviselő úr, hogy a fehértemplomi iskolaszék elhatározta, hogy ezután az iskolaszék jegyzőkönyvei németül fognak vezetetni.

*Komjáthy Béla:* Nem mondtam! Csak elhatározta, s tudom hogy megsemmisítették. *(Zaj jobbfelől.)*

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Bocsánatot kérek, ha a t. képviselő úr azt mondja, hogy elhatározta, és elhallgatja azt, ami utána következik, akkor ebben célszerűség van. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

Először is az ilyen dolgoknál strictissime kell megtartani a tények előadásánál a tényállást. Nem azt határozták el, hogy az iskolaszék jegyzőkönyvei vezettessenek németül, hanem azt, hogy az értekezleti jegyzőkönyvek vezettessenek így, és ez ellen az illetékes kompetens orgánus, de már maga a magyar–román tannyelvű elemi népiskolák tantestülete is óvást tett, és felfolyamodott Temes megye közigazgatási bizottságához, amely kasszálta ezt a végzést; aztán felfolyamodtak a minisztériumhoz, és a minisztérium a kasszáló végzést helyben hagyta. Bocsánatot kérek, mikor a tény így áll, akkor nem lehet ezt egy csepp igazság érzettel vádképp felhozni. *(Helyeslés jobbfelől.) ...*

Az 1899. ápr. 20-i iglói ev. presbiteri ülésen – Komjáthy állításával ellentétben az történt, hogy – Walser iglói ev. lelkész javaslatával szemben, hogy ti. az egyházi jegyzőkönyveket továbbra is németül vezessék – *Männich* Kálmán itteni ev. gimnáziumi iskolafelügyelőnek a magyar jegyzőkönyvezésre vonatkozó indítványát fogadták el. – A Theresianum „*Ungarn und Siebenbürgen*” rovatcíme még az erdélyi unió előtti időből való, viszont a növendékek országok szerinti besorolásánál csak „*Ungarn*” szerepel. – A párizsi történelmi kiállításra küldött szász anyagra a tulajdonosok ugyan németül írták a nevüket, de „sem a katalógusban, sem a kiállítás felírásában, sem a szekrényen... más felírás nem lesz, mint a magyar.” – Az ismételt előfordult brassói zászlókérdésben (1898. évi brassói *Honterus*-ünnepség stb.) nem járt el *Jakabffy* államtitkár intézkedésével ellentétesen, csupán a korábbi gyarkolatot hagyta jóvá, hogy a túlsúlyban levő nemzeti zászlók mellett a város színeit is kitűzhetik. Azzal a kikötéssel, hogy vizsgálat tárgyává teendő a továbbiakban: a kérdéses vörös-kék színek városi vagy szász nemzeti színeknek tekintendők, mert utóbbi esetben „ezek alkalmazását megengedni nem lehet.”

... Most azt mondja a t. képviselő úr, – és ezzel talán jóformán 20 egynehány pontot abszolváltam, talán többet is – *(Zaj. Elnök csenget.)*, azt mondja a t. képviselő úr, a „Politik” tavalyi augusztus 13-iki számában, amellyel pedig a miniszterelnök nagy összeköttetésben van...

*Komjáthy Béla:* Azt sem mondtam! *(Nagy zaj.)*

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Már bocsánatot kérek, *(Nagy zaj. Elnök csenget. Olvassa:)* A prágai „Politikban” – én kérem a t. képviselő úr beszédét tartom a kezemben, *(hosszan tartó zaj a szélsőbaloldalon)*, úgy, amint szó szerint közölte az Egyetértés című lap...

*Komjáthy Béla:* Azt nem tudom, tessék a hivatalos naplót megnézni! *(Zaj.)*

*Széll Kálmán* miniszterelnök: *(Olvassa)* A prágai „Politik”-ban, – és ezt azért hozom fel, mert az a miniszterelnök személyével bővebb összeköttetésben van...

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Mivel?

*Komjáthy Béla:* A miniszterelnök úr személyével!

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Énvelem? A prágai Politik?

*Komjáthy Béla:* Nincsen más miniszterelnök! *(Hosszan tartó, zajos derűtség.)*

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Az megtörténhetik egy hírlapi közleményben, hogy a beszéd itt-ott nem egészen híven van visszaadva...

*Komjáthy Béla:* Tessék a naplót megnézni!

*Széll Kálmán* miniszterelnök: ... de, hogy ez a hosszú diskurzus, amely itt közöttünk történt, közbeszólásokkal, mind nem mondatott volna, bocsánatot kérek, az lehetetlen. *(Hosszan tartó derűtség és tetszés a jobb- és baloldalon.)* Azt mondja, hogy a prágai Politik, amellyel én állítólag összeköttetésben lennék, azt írta egy cikkében augusztus 13-án és név szerint meg is nevezte az egyéneket, akikről szó van, hogy három előkelő román vezérférfi, egy román főpap, egy román főrendiházi tag és egy harmadik előkelő úr tanácskoztak a miniszterelnökkel, és bejelentették neki azt, hogy amennyiben a nemzetiségi politika terén most egészen más szél fúj, ők készek a passzivitással felhagyni.

Erre vonatkozólag egyszerűen a tényállásnak konstatálása végett azt vagyok bátor kijelenteni, hogy először is a miniszterelnöki sajtóosztálynak hivatalos jelentése szerint, amelyet a t. képviselő úr megnézhet, a miniszterelnöki sajtóosztálynak semmi legkisebb – és nekem sem, nehogy azt gondolja, hogy nekem privát összeköttetésem van a „Politik”-kal, tehát sem nekem, sem a sajtóosztálynak –, semmiféle összeköttetése a „Politik”-kal nincsen, soha sem volt. Ez az egyik. A másik, amit vagyok szerencsés kijelenteni az, hogy a leggondosabb kutatás után az augusztus 13-i számban ez a cikk benne nincs, *(Zajos derűtség)*; lehet, hogy más számban benne van, de ebben nincs. *(Derűtség.)* A harmadik ... *(Zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.)*

*Rakovszky István:* Cirkuszban sem mulathat így az ember!

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Nem akartam ezt sértési szándékkal mondani...

*Komjáthy Béla:* Azt magam sem teszem fel!

*Széll Kálmán* miniszterelnök: .... de nekem ezt konstatálnom kellett. Lehet, hogy valamely más számban benne van, és ha a t. képviselő úr olvasta, talán lesz szíves engem útbaigazítani, hogy hol és miképpen van az megírva. De ha benne van, arra nézve is tartozom kijelenteni, hogy nekem ez ellen semmi kifogásom sem lenne, hogy ha akárki a mi román hazánkfiak és román testvéreink közül, akik ma passzivitásban vannak, eljönne hozzám, és arról beszélne nekem, hogy mikor és miképpen akarnak felhagyni a passzivitással. *(Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon és a középén. Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Ismétlem, semmi kifogásom sem lenne az ellen; nem volna szabad kifogásomnak lenni, mert nekem kötelességem minden nézettel megismerkedni ... *(Élénk helyeslés jobb- és balfelől. Egy hang balfelől: A törvény, törvény! Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!)*

*Elnök (csenget):* Csendet kérek!

*Széll Kálmán* miniszterelnök: ... minden törekvést megismerni, és én igenis akárki jönne hozzám, és nekem, mint aki ez idő szerint az ország ügyeit vezetem, és vezetem felelősség mellett, amellyel a Felsőnek és a parlamentnek tartozom, nyíltan megmondja és beszél velem erről, kötelességemnek tartanám vele igen is szóba eredni, vele beszélni. *(Helyeslés a jobb- és baloldalon.)* Már aztán, hogy micsoda álláspontot foglalnék el, az attól függ, hogy mit mondana *(Általános helyeslés)*, és attól függ, hogy miképpen akarná. *(Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.)*

*Polónyi Géza:* Kötelességünk nekünk őket kibékíteni!

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Mert, bocsánatot kérek, bármi nézete legyen bárkinek a románoknak a passzivitás kérdésében elfoglalt álláspontjáról *(Halljuk! Halljuk!)*, de gondolom,

az a nézete csak nem lehet, hogy magyar embernek általában, vagy egy magyar miniszterelnöknek nem szabad meghallgatni, hogyha arról beszélni akarnak. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

De ezt nem azért mondtam, hogy én a t. képviselő úrral szemben magamat mentegessem arra nézve, hogy kivel mit beszéltem; hanem azért mondtam csak, mert nem látnám még akkor sem a vád jogosultságát, hogyha az a dolog megtörtént volna. De kijelentem, hogy nem történt meg (*Derültség a baloldalon*); sem három, sem kettő, sem egy, sem főrendiházi, sem képviselőházi tag, sem a törvényhozáson kívül álló egyén nekem arról nem tett jelentést, hogy micsoda feltételek mellett lennének a románok hajlandók passzivitásukból kilépni, és így nekem alkalmam erre a beszélgetésre nem volt.

*Komjáthy Béla:* Ezt vártam! (*Halljuk! Halljuk!*)

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Említette nekem, de nem román, hanem egy más, a közügyek terén szereplő férfiú, hogy jó volna a románokkal a passzivitás elhagyásáról beszélni, de nálam senki sem jelentkezett a románok közül. Úgy vagyok ezzel a dologgal t. ház, mint – talán fel fogja deríteni a t. képviselő urakat, ha egy egyszerű kis epizódot mondok el, amely tegnap este történt meg velem. (*Halljuk! Halljuk!*)

Tegnap este a főrendiháznak egy román nemzetiségű és általánosan ismert, nagyra becsült hazafias tagja találkozott velem a szabadelvű pártkörben; felém jött, és beszélni akart velem, s én erre Komjáthy Béla képviselő úr múltkori beszéde miatt azt mondtam: Kérem ma nem, majd ezután. (*Általános derültség.*) Mert én nem akartam, hogyha még csak messziről is látja valaki ezt a találkozást, kételkedjék abban, hogy ha állítom, hogy a mai napig se szólt velem erről román ember.

... Ilyenek az effajta közlemények. Hogy volt-e ebben valami intenciószerűség, azt én nem tudhatom, de nekem kötelességem volt, nehogy valaki ebből akármiféle következtetést vonjon, a tényállást előadni úgy, amint történt. (*Helyeslés a jobboldalon és a középén.*)

És most, t. képviselő úr, konstatáljuk a vita tényálladékait. Én megmondtam, hogy mi az én nézetem és álláspontom ebben a nagy kérdésben. Minden nemzetiségi vonatkozással bíró, akár törvényhozási, akár kormányzati ügyben soha szem elől nem tévesztendő alaptétel az, hogy a magyar államnak és a politikailag egységes magyar nemzetnek egysége és politikai integritása, és állása biztosíttassék és jusson érvényre. Ennek ellenére nem történhetik, és nem is szabad semminek sem történni. És aki ez ellen vét, az ellen megtorlással kell élni. Egész irányzatunknak, egész politikánknak ez a vezércsillaga, és ennek a sarkételnek a keretén belül kell mozogni nemzetiségi politikánknak minden irányban. Erre nézve talán mindnyájan egyetértünk. És amint egyetértünk mindnyájan e házban pártkülönbség nélkül a nemzetiségi politika alaptételeiben, egyetértünk a végcélban is. A cél csak ugyanaz lehet. Nem is lehet más egy magyar emberé, egy magyar politikusé sem. Hanem hát, t. képviselő úr, énbennem azok, amiket felhozni szíves volt, azt az impressziót keltették fel, hogy a módszerben, a kérdés alkalmazásában és az eljárásban van köztünk talán eltérés. És ime, maga az ő beszédének konstrukciója, mert az én tételeimmel nem foglalkozik bírálólággal, de judíciumokat keres, de nézetem szerint sikertelenül, arra, hogy az én politikám nem a magyar állam politikája, szintén ezt bizonyítja, hogy igazam van, ha azt mondom, hogy az applikációkban rejlik a kérdés magja és veleje. Azokat az igazságokat, amelyeket mint nemzetiségi politikám sarkatételeit, amelyek a magyar nemzeti állam egységéből és a politikailag egységes magyar nemzet integritásából folynak, amelyekről azt hiszem, hogy azokat ennek a háznak minden tagja helyesnek vallja, és amelyeket beszédem elején bővebben kifejtettem, applikálom úgy, amint a törvény és saját meggyőződésem sugallja és attól el nem térek. Én azt tartom, hogy minden legkisebb államellenes izgatási törekvést igenis el kell fojtani, büntetni és el kell tiporni; de viszont azt tartom, hogy igazságot kell szolgáltatni mindenkinek, s igazságosan bánni mindenkivel (*Helyeslés*), bármely nemzetiséghez tartozik. Üldözni nem szabad senkit, kulturális és gazdasági törekvéseiket a törvény keretén belül illetni nem szabad. Engesztelékenységgel, kíméllettel kell eljárni ott, ahol nincsen szükség az erélyre;



és el kell járni teljes szigorral, kíméletlenül ott, ahol arra szükség van. (*Általános helyeslés.*)  
Én nem tévesztem e két fogalmat össze.

*Rakovszky István:* Mint Bánffy!

*Széll Kálmán* miniszterelnök: A képviselő úr beszédében nekem okot adott arra, hogy kételkedjem az ő felfogásának helyességében, abban, hogy ő e kettőt nem téveszti-e össze. Szerintem erély és erőszak nem azonos fogalmak, mert minden erély, mihelyt nincs helyén, erőszak és én azt tartom, hogy az urbánus modor, a kíméletes, tapintatos modor, amely azonban elvekben nem transzigiál, és engedékenységet nem mutat, nem féltékenység, és nem gyengeség.  
*Rakovszky István:* Nem bizony!

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Az igazi erő nyugalommal párosul mindig, sőt azt tartom hogy annak az erélynek alkalmazása ott, mikor az nem szükséges, izgatottságra, nyugtalanságra mutat, amelyre a magyar államnak nincsen szüksége, és idegessé és nyugtalanná tesz kölcsönösen bennünket, pedig nyugodtagnak kell maradnunk, hogy egymást megértsük a hazának javára. (*Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon. Élénk éljenzés és taps.*) Azt tartom, t. képviselő úr, hogy az egységes magyar államnak úgy, amint megjelöltem (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*), a politikailag egységes magyar államnak, a nemzetnek ki kell építkeznie azon irányban, amelyen megindult 1867-ben, szabadelvű intézményeivel és alkotásaival. (*Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon.*) Erőt kell gyűjteni a nemzeti érdekek ápolásával, és mindenre és mindenkire kiterjeszkedő szeretettel. És ha ezt sikerül tenni, igenis erőssé válik a magyar állam (*Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon*); a magyar államnak nincs szüksége arra, hogy megfélemlítéssel dolgozzék, a magyar államnak imponálni kell tudni (*Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon*); a magyar állam imponáljon és ne tartson rettegésben senkit, de eszközölje ki – a jó hazafiaknál könnyen fog menni –, és követelje azoktól, akiknél arra szükség van, a tiszteletet, az elismerést és a meghajlást. Ez az én eljárásomnak a metódusa, és azt tartom, hogy ez a módszer igenis az egyedül helyes módszer. A magyar állam így épüljön ki, így szervezkedjék és rendezkedjék be, akként gyűjtse erőit és izmosodjék, fejlődjék, hogy ott álljon, mint egy erős vár, s adjon akkor a magyar állam azoknak is, akik nem beszélnek a magyar nyelvet, akiknek más az anyanyelve, és akiknek eltiltani és akiktől rossz néven venni, hogy anyanyelvüket szeretik, nem szabad, de akik a magyar hazának fiai, lakályos helyet, hogy megelégedettek legyenek, hogy jól érezzék magukat és megkívánják ez államnak oltalmát. Saját érdekeikkel kell idelfűzni őket (*Igaz! Úgy van! a bal- és jobboldalon*), nem taszító erőket, de vonzó erőket kell ébreszteni és ezeket az erőket kell ápolni (*Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon*), amelyek lekössék és idevonzzák mindazokat, akik egy hazának különböző nyelvű fiai. (*Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon.*)

Azt tartom, t. képviselő úr, ez magyar politika is, meg okos politika is (*Élénk tetszés a jobb- és baloldalon*), és én ezt a politikát követem. (*Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon.*)

*Rakovszky István:* Tisztességes politika! Nem Bánffy-féle!

*Széll Kálmán* miniszterelnök: Az aztán nem áll – és ezt csak közbevetőleg mondom Melczer Vilmos t. képviselő úrnak –, hogy ez a politika faji politika. Itt faji politikát nem visz senki és nem folytathat senki. Folytatja a politikailag egységes magyar nemzet a magyar állam politikáját, mely azonban nem akar üldözni, nem akar bántani, hanem nyugtatni, megnyerni, oltalmazni, kímélni és kielégíteni kíván (*Általános, élénk helyeslés*), de magyar akar maradni és fog maradni, (*Általános, élénk helyeslés*), és még túlzott alkalmazásban sem lehet más – és itt védelmezem Komjáthy Béla képviselő urat Melczer Vilmos képviselő úrral szemben, mert azt hiszem, az én álláspontom a helyes és ez igaz, mert én sem jobbra, sem balra nem hajlok el –, mondom, még túlzott alkalmazásában sem faji politika. Erről itt beszélni senkinek sincs joga, még az is magyar nemzeti politika bár túlvitt modorban, még a Komjáthy Béla t. képviselő úr politikáját sem tartom annak, mert itt faji politika nincs, ez országban nem szabad még a netalán túlzott, túl sovínisztikus magyar politikai irányzatról sem úgy beszélni, hogy faji politika.

Hozzáteszem ehhez, hogy azt a kijelentését, amelyben koncedálja, mondja, és erősíti, hogy a szász nemzetiségű hazánkifiai nem akarnak semmit, ami a magyar állam ellen van,

ami magyarellenes, elismeréssel fogadom, és örvendek, hogy a haza hű fiainak mondják magukat, és reméljük, hogy úgy is lesz.

Ezzel befejeztem beszédem. Számot adtam (*Halljuk! Halljuk!*) azokról a dolgokról, amelyeket itt egyenként, mint konkrét eseteket Komjáthy Béla képviselő úr ellenem vádképpen felhozott, és amelyekre nézve most csak azt mondom és a t. képviselő úr figyelmébe ajánlom: *qui nimium probat, nihil probat* (*Általános helyeslés.*); a t. képviselő úr sokat állított, de semmit sem bizonyított. Én hitvallást tettem, nem ma, de már akkor is, amikor ide jöttem. Ha a t. képviselő úr kérdést intézett volna hozzám, hogy azokat a kijelentéseket, amelyeket tettem, amikor megkezdtem működésemet, bővebben magyarázzam, akkor és később is megtettem volna. De képviselő úr vádolt, vádolt súlyosan, vádolt érdemtelenül. E vádra feleltem. (*Hosszan tartó, élénk, szűnni nem akaró helyeslés, általános éljenzés és hosszas taps a jobb- és baloldalon. Szónokot számosan üdvözlük.*)

*Komjáthy Béla* személyes kérdésben, „félreértett szavai valódi értelmének megmagyarázása” címén elhangzott újabb felszólalásában kijelenti, hogy nem akart vádat emelni a miniszterelnök személye ellen, csupán a kormány nemzetiségi politikája feletti elégedetlenségének adott kifejezést. Nem áll az sem, hogy ő az erőszak politikájának lenne híve, mivel „senkinek jogos igényeit, szabadságát korlátozni nem kívánja.” Sokan úgy értelmezték, mintha bírálatával az előző kormány nemzetiségi politikáját védelmezte volna. Ennek cáfolataként hivatkozik a pénzügyi bizottságban annak idején a Bánffy-kormány nemzetiségi politikájával szemben kifejezett bizalmatlanságára. Adatait a sajtóból merítette, s azokat a miniszterelnök sem cáfolhatta meg.

*Komjáthy Béla:* A fehértemplomi határozat nem történt meg? Igaz, hogy megsemmisített, de a jelenség megvolt. Nem igaz az, hogy Iglón az evangélikus református pap olyan indítványt tett? Ez is jelenség. Ez is megtörtént. De itt még engedje meg a t. miniszterelnök úr, hogyha én is találtam egy dolgot, olyat, amellyel talán visszavághatok, hogy nincsen jól informálva a t. min. elnök úr. Ti. mikor a szerb püspök kinevezéséről méltóztatott beszélni, akinek egyéniségét oly szép színben tüntette fel, amit készséggel elismerem, mert az illetőt nem ismerem, s egyáltalában véve nem tartom megengedhetőnek senki részéről, hogy valakinek az egyéni intaktségát bármily irányban kétségbe vonja, én is csak magyar nemzeti szempontból bíráltam, és akkor előáll a t. min. elnök úr és a – gondolom 1791-i – régi, elavult rendeletre hivatkozik, és azt mondja, hogy jóvá kellett hagyni, mert ezen választás a rendeletnek megfelel. Hát igen, t. min. elnök úr, azóta az időt elaludta? Tessék megnézni az 1840-i törvényt, amelyben egész határozottan, világosan ki van mondva, hogy ebben az országban nem lehet lelkész senki, aki a magyar nyelvet nem ismeri. Ugyan, t. miniszterelnök úr, végrehajtották ezt a törvényt? Mert ha valamely törvényt, úgy a nemzetnek ezt az előjogát, törvényét végre kell hajtania minden kormánynak, amely magáról azt állítja, hogy magyar politikát üz. (*Helyeslés a szélső-baloldalon.*) ...

A prágai „Politik” ügyben visszakozik: beszédének vonatkozó része úgy értelmezendő, ha ilyen értelmű közlemény jelent volna meg a prágai lapban – azt a miniszterelnöknek cáfolnia kellett volna. Az adatot egyébként a Budapesti Hírlapból vette. „... lehet, hogy az a lap tévedett, de ez a tényen egyáltalában véve nem változtat semmit.”

*Széll Kálmán* viszontválaszában kifejti: nem volt szándékában személyeskedni, bár Komjáthy Béla számos ponton megcáfolt bírálatát nem foghatta fel másként, mint személye és nemzetiségi politikája ellen irányított támadásnak.

E

1900 febr. 12

A „zöldszász sajtó vezércikke Széll Kálmán nemzetiségi politikájáról a lezajlott képviselőházi vita után: Az új rendszer és a nemzetiségi kérdés”<sup>1</sup>

Alig hallgattak még agyon a magyar belpolitika szempontjából jelentős nagy elvi kérdések közül egyet is annyira az utóbbi években a politikai közvélemény mértékadó tényezői, különösen a parlament, mint azt, amelyet ezek között a kérdések között az első helyen kell említeni, ti. a nemzetiségi kérdést. Ez a tény részben abból következhetik, hogy az ennek a kérdésnek elvi és gyakorlati megtárgyalására hivatott feleknek egyike, a nem magyar nemzetiségek, a rendelkezésükre álló jogeszközöket nem használják ki kellőképpen, hogy különösen a parlamentáris küzdőteret túlságosan korán hagyták el az összes nemzetiségek, kivéve a szász képviselők kicsiny csoportját, sőt bizonyára nem kis mértékben hozzájárul annak a hanyag, sőt többnyire egyenesen pongyola felfogásnak a kialakulásához, amellyel a magyar közvélemény a nemzetiségi kérdést kezeli, az a körülmény is, hogy a magyar nép nagy tömege a nemzetiségi kérdést már megoldottnak, vagy közvetlenül a végleges megoldás előtt állónak tartja. Nemcsak a laikusok nagy tömege, hanem a céhbeli politikusok, újságírók és országgyűlési képviselők nem csekély százaléka is hagyja, hogy a közigazgatás és az állami oktatásügy szinte tisztán magyar jellege, a magyar parlament egységes képe, amelyen csak a figyelmes szemlélő szemébe tűnő kis „szász csoport” foltját nem könnyen veszi észre, végül a zsidó–magyar sajtó hazug írásmódja elhitesse vele, hogy a Tisza és Bánffy által vezetett erőszakos nemzetiségi politika már teljesen, vagy legalábbis megközelítőleg elérte végcélját, a *magyar nemzeti államot*.

Ilyen szempontból azután érthető az az óriási izgalom, amely mindannyiszor létrejön az egész magyar táborban, amikor a régen holtnak hitt nemzetiségek valamelyike életjelet mer adni magáról; egy ilyen tett természetesen az állam ellen való büntetendő merényletnek tűnik a szemükben, persze nem a tényleg fennálló, hanem a csak ilyen fő hazafiak buja képzeletében létező magyar nemzeti állam ellen.

A magyar nemzetnek a fentiekben leírt politikai téveszmékben szenvedő és a napisajtóban tudvalevőleg igen erősen képviselt típusaként mutatkozott be már ismételt, legutóbb szombaton a parlamentben tartott harlekinádái útján a beszédben ügyes és frázisokban gazdag Komjáthy Béla képviselő, akihez legutóbb méltó segédjeként csatlakozott elv- és párttagtársa, Barta Ödön. A méltatlan támadások felett, amelyekkel ez a két képviselő a szász népet és a szász képviselőket megtisztelte, hallgatva térhetnének napirendre, ha kijelentéseiknek nem lenne egy olyan feltűnő vonása, amely érdekessé és szükségessé teszi számunkra, hogy behatóbb vizsgálat céljából egy kissé elidőzzünk rajtuk. Komjáthy kirohanásai ugyanis annyiban különböznek a Bánffy idejéből ismert hasonló kaliberű hazafias deklamációktól, hogy nemcsak a hazátlan nemzetiségek ellen irányulnak, hanem hasonló módon, ugyanolyan élességgel akarják a kormányt is eltalálni, mert „elnézése” és „tétlensége” útján maga nyújt mindig új tápot a nemzetiségek hazaáruló törekvéseinek, ahelyett, hogy – amint kötelessége volna – azokat erélyes intézkedésekkel, a kezébe adott államhatalom érvényesítése útján csírájukban fojtaná el. A magyar sovinizmusnak ebből a be nem avatott számára nem minden további nélkül érthető frazeológiájából értelmes német nyelvre fordítva, ez a szörnyű szemrehányás persze nem jelent mást, mint hogy Széll Kálmán a nemzetiségi kérdés kezelésében is azt az alapelvet szándékozik követni, amelyet kormányra lépésekor egész politikájának prog-

<sup>1</sup>A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Das neue System und die Nationalitätenfrage*. – Kronstädter Zeitung 1900. febr. 12; 34. sz. – A nemzetiségi elzárkózás alapján álló, felekezeti hangú közlemény kifejezi az egykori erdélyi szász nemzetiségi politika és mozgalom irányát és frazeológiáját.

ramjául állított fel, és a sajnos, már igen gyakran csúfot vallott jelszóba foglalt össze: „Jog, törvény és igazság.”

Széll miniszterelnök néhány nappal ezelőttig a parlamentben még sohasem foglalt részletesebben állást a nemzetiségi kérdés ügyében, amelyet ellenfelei olyan gyakran mint hatásos fegyvert használnak ellene: a kérdés, úgy látszik, még ennek az ügyes dialektikusnak is, aki az általa képviselt belpolitika minden más kérdésében már ismételtlen is csodálatra méltó nyíltsággal és ügyességgel nyilatkozott, túlságosan kényes ahhoz, hogy merészelte volna erre vonatkozó nézeteit és szándékait az egész világ előtt világosan és érthetően részletezni. Így tehát a nyílt állásfoglalás egyenes útjáról letérve, inkább rejtett mellékutat választott, amely néhány homályos célzás és üres szólam alkalmazásával könnyen átsegítette őt ennek a kényes témának minden veszélyén.

Széll azonban nem állhatott ellen hosszabb időre szélsőbaloldali ellenfelei nyomásának és a magyar képviselőház pénteki ülésén részletes, kimerítő nyilatkozatot tett a Komjáthy vádbeszédben érintett kérdésekről. Igen kellemetlen lehetett az okos politikusnak, aki eddig oly ügyesen a hegy mögött tudott maradni, amikor olyan hirtelenül az elé a saját emberei bizalmára való tekintettel elháríthatatlan szükségesség elé állítva látta magát, hogy színt valljon; de ennek meg *kell*ett történnie – és hogy ez milyen módon fog megtörténni, az annak számára, aki a múlt és a jelenlegi politikai viszonyok szemléletéből valamit tanult, egy pillanatra sem lehetett kétséges. Vaksággal kellene megverve lennie annak, aki ma, az utolsó évtizedek és különösen a legutóbbi év után, amelynek elején olyan sok szépet ígértek nekünk, még azt akarná állítani, hogy akadhatna Magyarországon számottevő politikus, sőt miniszterelnök, amilyenek nálunk szokásosak – hacsak nem olyan zseniális erejű személyiség lenne, aki a „közvélemény” minden ellenállásán túltenné magát –, aki ismerne magasabbrendű politikai ideált, mint azt, amely után a magyar nemzet már 33 év óta olyan megható hűséggel és olyan örvendetes sikertelenséggel futott, – a kifelé és befelé egységes magyar nemzeti állam ideálját.

Széll Kálmán is, minthogy nem volt meg hozzá a tudása és valószínűleg az akarata sem, hogy a kormányra léptekor meghirdetett állítólagos ideálnak valódi életet adjon, kénytelen volt beismerni, hogy ebben az irányban ő sem jobb egy hajszálnyival sem, mint természetes és adoptált nemzetiségbelijeinek nagy tömege; nyíltan és közvetlenül színt vallott a magyar nemzeti állam eszméje mellett. Még hozzá Komjáthynek azt az állítását, hogy politikája kevésbé nemzeti, mint a sovinszta függetlenségi párté, ennél az elképesztő nyugalmáról és keresett előkelőségéről közismert politikusnál legalábbis igen feltűnő izgatottsággal és felháborodottsággal utasította vissza. Az a gondolat, hogy valaki Magyarországon arra vállalkozzék, hogy ne magyar nemzeti, azaz sovinszta politikát üzzön, még ennek a modern liberalizmus szelídítő leheletétől nem érintetlen Deák-követőnek a számára is olyan megfoghatatlannak és sértőnek tűnt, hogy most már a miniszterelnök nyilatkozata után egyetlen nem magyar sem láthatja Széll Kálmánban azt az embert, aki olyan ünnepélyesen arra hivatottnak adta ki magát, hogy az általa kormányzott országnak meghozza a nemzetiségi békét.

Széll mindenesetre más fegyvereket használ, mint Bánffy és Tisza; de az *árat*, a harc célját ez a különbség nem érinti. Tisza és Bánffy azt hitték, hogy politikai ideáljuk megvalósítását brutális, meztelen erőszakkal érhetik el leginkább; fegyvereik azonban hatástalanul pattantak le ellenfeleik nemzeti öntudatáról és igazságtudatáról. Ha most Széll e fegyverek elégtelenségének tudatában más felszerelést szed elő, amelyet ügyesen tud a „jog, törvény és igazság” díszes köpenyébe bújtatni, akkor sem tud minket, akik tudjuk, hogy szépen hangzó jelszavának megvalósítása a magyar nemzeti állam legutóbb oly nyíltan megvallott ideáljával összeegyeztethetetlen, sohasem félrevezetni. A jelenlegi kormánypolitika végső célja rendíthetetlenül ugyanaz, ami a legbrutálisabb erőszak napjaiban, a „nemzetiségek szétzúzója” alatt volt; ez a végső cél pedig egyet jelent mindannak a folyamatos megsemmisítésével, ami a

magyar nemzeti államnak útjában áll, a német, román, és szláv kultúrának *magyar* kultúrává való fokozatos átalakításával.

Csendesebb és kevésbé zajos, de sokkal nehezebb és veszélyesebb lesz az eddiginél az a harc, amelyet az „új rendszer” ellen kell vívnunk. Ezért nyissuk ki a szemünket és legyünk résen – ezután is, mint eddig!

## 5

A „Bánffy–Branković paktum 1900. évi kipattanása  
(„Beocsini cement”-ügy.)<sup>1</sup>

## A

1900 febr. 10

*Szokolovits miniszterelnökségi fordító egykorú hivatalos fordítása a „Zastava” újvidéki szerb radikális hírlap 1900. márc. 11-i, 45. számában megjelent „Hova jutott a cement?” című közleményéről*

(Fogalmazvány)

ME 1903 – V – 2139 (XXXI – 516 – 1379/900)

Budapest, febr.<sup>2</sup> hó 10.

A magyar országgyűlés múlt csütörtöki zárt ülésében felette mulattató dolgokról értesültünk.

Gajári képviselő, Bánffy báró kebelbarátja a falhoz szorítottván ezeket mondotta: „Amit Bánffy báró választási célokra összegyűjtött (1896. évben), az a pénz ugyanazon évben elköltetett. Az a pénz pedig, ami külföldről jött, nem folyt be a pártkasszába (a Bánffy pártjáéba), s hogy cserébe politikai kötelezettségek kívántattak volna. Bánffy báró ennél fogva mint magyar hazafi elfogadhatta e pénzeket.

Báró *Fejérváry*<sup>3</sup> miniszter, a Bánffy báró barátjának a védelmére pedig ezeket hozta fel: A pénz, ami 1896. évben összegyűjtetett választási célokra, nem is volt elég. Sok adósság

<sup>1</sup> Az 1896. évi választások alkalmával a Bánffy-kormánynak – a századvég legönkényesebb választásainak lebonyolításához – milliós „választási alapra” volt szüksége. Ezzel a hatalmas összeggel azonban a bomladozó szabadelvű kormánypárt nem rendelkezett, s így azt különböző bizalmas ügyletek révén igyekezett megszerezni. *Bánffy* egyik ilyen, rövidesen napvilágra került tranzakciója a „beocsini cement”-ügy. Története: a beocsini (Szerém m.) gör. kel. szerb zárda, illetve a szerb nemzeti-egyházi alapok tulajdonát képező, s a cement előállításához szükséges anyagot tartalmazó földeket az egyházi ingatlanok intézői – *Branković* pátriárka befolyására – olyképpen adták el az *Ohrenstein* és *Spitzer*-féle cementgyárnak, hogy az eladóként szereplő beocsini zárda csupán a vételár egyötödét (100 ezer Ft) kapta, míg a kormánypárt 200 ezer, a *Khuen*-féle horvátországi kormányzat 100 ezer, a közvetítő szerb egyházi és világi funkcionáriusok pedig összesen 100 ezer forintot kerestek az ügyleten. A botrányos vesztegetést, melynek ellenében a kormány elejtette a *Branković* patriarcha ellen *Zmejanović* verseci püspök által emelt sikkasztási vádat (vö. *Iratok* II. 20/A. sz. irat, 1. sz. jegyz.), 1900 elején a szerb radikális sajtó említett közleménye kiobbantotta. – A „beocsini cement”-ügy további bizalmas jogi vonala sem érdektelen. *Bernáth* igazságügyi államtitkár „magánvádkereset” emelését ajánlotta az érdekelteknek (B). Bánffy azonban nem mert eljárást indítani, és kijelentette, hogy „a kérdéses cikkben foglalt rágalmozás vétsége miatt a megtorló eljárást folyamatba tenni nem kívánja”, mire az igazságügyi kormányzat napirendre tért a „Zastava” leleplezése felett. – Az ügygel kapcsolatban figyelmet érdemel a szerb radikális sajtóban megjelent cikknek az a megjegyzése is, hogy Bánffy – ha a szükséges anyagi eszközök rendelkezésére állottak volna – a bukását okozó, 1898 végén bekövetkezett válság idején feloszlatta volna a Házat és kiíratta volna az új választásokat.

<sup>2</sup> Elírás, helyesen: márc.

<sup>3</sup> Piros ceruzával aláhúzva az eredetiben.

maradt. 1898. évben a párt kasszájában nem volt pénz. Mert ha lett volna pénz, az országgyűlés feloszlattatik, s új választások íratnak volna ki.

Nem akarok arról beszélni, mi minden látszik ezen nyilatkozatokból? Hanem csak egy dolgot említek fel, s ez: a „Cement.”

Mit gondolnak Önök mi minden történnék, ha Bánffy báró nyilvánosságra hozná a pártkasszájának, a kormánypártnak 1896. évi számadásait? Köztudomásra hozná azon egyének neveit, akik azon pénztárba adományokkal járultak? Akkor azonnal kitűnnék, hogy Bánffy nyugodt lélekkel kötelezettségek nélkül elfogadhatta volna e pénzeket?

Itt (Budapesten) biztos hírként beszélnek, hogy az „adakozók” névjegyzékében azoknak a neveire is akadhatnánk, akik a „beocsini cementet” megvették. Ezek pedig: Okrenstein<sup>4</sup> és Spitzer. A cementet épp a választások előtt vették meg, s bámulatos! hogy Okrenstein és Spitzerék a kormánypárt választási költségeire azonnal az eladás után 200 000 forintot adtak. Láttam bizonyos számadást, mely szerint a beocsini „cement” *nem 100 000 forintba, hanem 500 000 forintba került. Természetesen Beocsin zárda 100 000 frtot kapott volna, a Bánffy-párt kasszája 200 000 frtot Horvát- és Szlavónországok egyik pártjának pártkasszája pedig 100 000 frtot.*<sup>5</sup> Az a többi 100 000 frt azonban nem ment pártcélokra, hanem inkább személyi célokra lett fordítva. Egy ismert telhetetlen szerb notabilitás kapott 40 000 frtot, egy másik kisebb notabilitás 20 000 forintokat, s aztán bizonyos civilszemélyiségek 15, 10 és 500 forintokat.<sup>5</sup>

De a fő dolog itt, amit Okrensteinről és Spitzerről beszélnek. Mi ezt kérdezzük: Hogy hát itt nem voltak semmiféle kötelezettségek? Hát az semmiféle kötelezettség, ha a törvényt megszegik<sup>6</sup>, s a „Cement”-et eladják, jöllehet ezt a szerb egyházi congressus beleegyezése nélkül nem lett volna szabad eladni?

Ha a kormánypárt pártkasszájának 1896. évi számadásai nyilvánosságra jutnának, szép összegecskére akadhatnánk, mellyel azokhoz Brankovics pátriárka járult. Épp akkor valamiképp a választások előtt volt szó *Sándorról*<sup>6</sup> (az ismeretes Sándor ügyről) és Bajáról. Hát egy ilyen embertől nyugodt lélekkel el lehet fogadni pénzt? Hát nem azt jelentette-e az: Ha én, Bánffy Brankovics pátriárkától pénzt fogadok el választási célokra, pénzt azért, hogy magamat a kormányon fenntarthassam: akkor méltányos dolog, hogy én is tegyek neki *szolgálatot*,<sup>6</sup> hogy ő meg az ő székén tarthassa fenn magát!?

Akinek esze van, hát gondolkozzék felette! S még valami! Emlékeznek-e még önök a *Szőreg pusztá*<sup>6</sup> eladási pénzére? Komoly alkudások folytak erről, s aztán megszűntek. Ez a másik választás előtt történt, aminek következnie kellett volna, a Bánffy pártkasszája azonban üres volt. Látják-e most önök, mi miatt forgott veszélyben a szerb nemzeti egyházi vagyon?! E választások azonban nem következtek be – és Szőreg megmaradt épen.

Nem világos-e, hogy bizonyos urak miért *nem ragaszkodnak a törvényhez és nem félnek semmitől?*<sup>7</sup> Uram Isten, hát nekik pénzüik van a kormánypárt pártkasszája számára! A *kormány*<sup>8</sup> meg viszont az ő kedvükért nem engedi a kongresszus összeülését (egybehívását) s a szerb egyházi kongresszusi kontrollt...

Az 1897. évi egyházi kongresszust szét kellett kergetni, mert a cement-ügy még nem évült el...

Hogy ezt *mind elkövette báró Bánffy*<sup>8</sup> ezt értjük. Volt rá oka. De hogy Széll miniszterelnök is miért nem engedélyezi a kongresszust és a kontrollt, ezt igazán nem értjük. Ma megérthette, hogy az ő elődje miért védte Brankovicsot; s meggyőződhetett: hogy a törvény, jog és igazság követeli-e tőle, hogy ő is ebben a Bánffy nyomdokait kövesse.

<sup>4</sup> Értsd: Ohrenstein.

<sup>5</sup> Piros ceruzával aláhúzva.

<sup>6</sup> Zöld ceruzával aláhúzva.

<sup>7</sup> Kék ceruzával aláhúzva.

<sup>8</sup> Zöld ceruzával aláhúzva (kétszer).

Ami Bánffyt illeti, ő fegyverrel kezében tisztába hozta a pártkasszájának ügyét. Ez minden-  
esetre könnyebb dolog, mint mindazoknak nevét felsorolni (nyilvánosságra hozni), akik abba  
a kasszába adakoztak.

(Ford. Szokolovits 1900 III/12.)

## B

1900 ápr. 10

*Bernáth igazságügyminiszteri államtitkár átírata Széll Kálmán miniszterelnökhöz a szerb radikális  
sajtónak Bánffy volt miniszterelnök és Branković pátriárka gazdasági kapcsolatára vonatkozó  
közleménye tárgyában<sup>1</sup>*

ME 1903 – V – 2139 (XXXI – 516 – 1379/900)  
(Gépelte irat)

*A m. kir. igazságügyminisztériumtól*

19195. II. szám

I. M. 1900.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A „Zasztava” című újvidéki szerb lap folyó évi március hó 11-én megjelent 45. számában  
„Hová jutott a cement?” felirattal kiadott cikk tárgyában, melyben a görögkeleti egyházi  
alap tulajdonát képezett földeknek a beocsini cementgyár által történt megvételéből kifolyólag  
a volt kir. miniszterelnök úr és az ez előtti k. kormány van megtámadva, – Nagyméltóságod  
f. é. március hó 21-én 886/M. E. sz. a. kelt nagybecsű átíratával véleményemet kérdezni méltó-  
ztatván, van szerencsém a közleményeknek /. alatt tiszteletteljes visszaküldésével vélemé-  
nyemet a következőkben Nagyméltóságod nagybecsű tudomására hozni.

A megjelölt lapban foglalt, a volt miniszterelnök és az előbbi kormányra vonatkozó állí-  
tásokat szembeszökően célzatos tartalmuknál fogva s ama alapelv figyelembevételével is valót-  
lannak kell tartani, mert az ellenkező bizonyításig minden hatósági eljárásnak törvényes  
volta vélelmezendő.

A cikk tartalmában tehát megállapíthatónak tartom a volt k. kormány és főleg a volt  
kir. miniszterelnök irányában elkövetett *rágalmazás vétségének tényállását*<sup>2</sup> (Btk. 258. 259. §§)  
annál is inkább, mert a cikk oly cselekményeket és mulasztásokat állít, melyek az 1848. évi  
III. tc. 32. §-a alá eshetnek:

Az illetékesség kérdésében nézetem az, hogy habár a sértett volt k. miniszterelnök úrnak  
ezen hivatala a sértő cikk megjelenése előtt megszűnt, minthogy az elkövetett rágalmazás  
a bírói gyakorlattal egyező, meggyőződésem szerint mégis a Btk. 262. §-ának minősítése alá  
esik, ennél fogva a sajtóper az 1897. évi 34. tc. 16. §-a értelmében a szegedi esküdtbíróság előtt  
lenne esetleg megindítandó.

A Btk. 270. §-a csak a tényleg hivatalában levő miniszterekre és k. kormányra vonatkoz-  
ván, bármily fontos állami közérdek igényelhetné is a nemzetiségi izgatások eszközül szolgáló  
hírlap ilyen rágalmazó állításainak megcáfolását és megtorlását, mégsem tarthatom joga-  
sultnak azt, hogy a büntető eljárás szorgalmazására a volt kir. kormányelnök utóda vagyis  
Nagyméltóságod, illetőleg a jelenleg kormányzó minisztérium tanácsa adhassa meg vagy  
tagadhassa meg a fölhatalmazást. Vítás lehet ugyan az is, hogy a sajtóper a sértett volt kormány  
tagjainak illetőleg b. Bánffy Dezső, volt k. miniszterelnök úrnak fölhatalmazására hivatalból

<sup>1</sup> A Zasztava említett és az irathoz eredetiben mellékelt közleményének címe: „Kud je  
odišla kaja”? (Hová került a cement?)

<sup>2</sup> Kék ceruzával aláhúzva.

– a kir. ügyészség útján – avagy pedig a Bp.<sup>3</sup> 41. §-a értelmében magánvád útján szorgalmazható-e?

E részben azonban véleményem az, hogy mivel a volt miniszterelnök e tisztsége megszűnt, és mivel a volt minisztériumnak jelenleg és kormányon levő tagjai, új megbízás (kinevezés) alapján gyakorolják kormányhatalmukat, az eljárás *nem felhatalmazásra, hanem a Bp. 41. §-a alapján magánvádra indítható meg.*<sup>4</sup>

Amennyiben azonban Nagyméltóságod állami közérdekből szükségesnek méltóztatik tartani – a szegedi kir. főügyész részéről bizalmasan utasítható volna, hogy Nagyméltóságod közvetlen hivatali elődét úgyszintén az érdekelt kormánytagokat, értesítse a rágalmazó cikk tartalmáról –, abból a célból, hogy az illetők a megtorlásnak bírói úton leendő kieszközlése végett felléphessenek.

A sajtóper megindítása esetén a Bp. 41. §-a értelmében meglebbe a joga a kir. ügyészségnek arra, hogy közérdekből a vád képviselőjét átvegye.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását. –

Budapest, 1900. évi április hó 10-én.

A miniszter helyett:

Bernáth sk.  
államtitkár

## C

**1900 jún. 11**

*Bernáth igazságügyi államtitkár átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz a Zasztava ellen Bánffy volt miniszterelnök és Brankovics pátriárka anyagi üzelmeit leleplező közlemény miatt indítandó sajtóper elejtése tárgyában, 1 melléklettel*

ME 1903 – V – 2139 (XXXI – 516 – 2211/1900)

(Gépelte irat)

*A m. kir. igazságügyminisztériumtól.*

35405/II. 900. szám.

I. M.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A „Zasztava” című újvidéki szerb lap folyó évi március hó 11-én megjelent 45. számában: „Hová jutott a cement?” felirattal kiadott cikk tárgyában folyó évi április hó 26-án 1379/M. E. sz. a. kelt nagybecsű átiratára vonatkozóan van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, miszerint folyó évi május hó 6-án 27080 sz. a. kiadott rendelettel állami közérdekből a szegedi kir. főügyészt bizalmasan utasítottam, hogy a volt kir. kormány elnökét és a volt kir. kormánynak érdekelt többi tagjait a rágalmazó cikk tartalmáról azzal értesítse, hogy *a kérdéses hírlapi közleményben foglalt bűncselekmény magánvádra üldözendő.*<sup>1</sup> A sajtóper megindítása esetére pedig a nevezett főügyészséget utasítással láttam el. –

Ezen rendelet folytán veszem a szegedi kir. főügyésznek folyó évi június hó 3-án 1338. sz. a. kelt és h. másolatban ./ alatt tiszteletteljesen csatolt jelentését, amelynek tartalma sze-

<sup>3</sup> Értsd: büntetőjogi perrendtartás.

<sup>4</sup> Kék ceruzával aláhúzva.

<sup>1</sup> Piros ceruzával aláhúzva.



rint a volt kir. kormány elnöke: báró Bánffy Dezső a kérdéses cikkben foglalt rágalmazás vétsége miatt a megtorló eljárást folyamatba tenni nem kívánja.<sup>2</sup>

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1900. június hó 11-én.

A miniszter helyett:

Bernáth sk.

államtitkár

*Melléklet:*

*Lobmayer István szegedi főügyész átirata az igazságügyminiszterhez a „Zasztava” ellen tervezett sajtópör és br. Bánffy Dezső vonatkozó átiratával kapcsolatban.*<sup>3</sup>

ME 1903 – V – 2139 /XXXI – 516 – 2211/1900/

(Gévelt másolat.)

1338/F. Ü. 1900. A szegedi kir. főügyészségtől. Nagyméltóságú Igazságügyminiszter úr. Kegyelmes Uram. – Vonatkozással Nagyméltóságodnak folyó évi május hó 6-án kelt 27080 II. számú magas rendeletére, van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, hogy a m. kir. kormány volt elnöke báró Bánffy Dezső, a mai napon érkezett iratában tudatja, hogy az Újvidéken megjelenő „Zasztava” című szerb hírlap folyó évi március hó 11-én kiadott 45. számában: „Hova jutott a cement” felirat alatt közzé tett cikkben foglalt rágalmazás vétsége miatt a megtorló eljárást folyamatba tenni nem kívánja, mert ez a kérdés 1896. évben Drakulics képviselő interpellációja folytán a képviselőházban részletesen ismertette lett s mert miniszterelnöksége ideje alatt hasonló váddal támadtatott, s akkor a minisztertanácsban több ízben kijelentette, hogy a megtorlást keresni szükségtelennek tartja annál kevésbé, mert a miniszterelnökség irattárában levő és a beocsini cementtelep ügyére vonatkozó iratok igazolják, hogy az eladás miként történt, s igazolják azt is, hogy Ő Felsége ebben az ügyben mely indokok figyelembevételével döntött. – Szeged, 1900. június hó 3-án. Lobmayer István s. k. kir. főügyész. –

A hivatalos másolat hitelül:

Betlen sk.

irodatiszt

<sup>2</sup> Ua.

<sup>3</sup> A szövegben: „Hivatalos másolat a 35 405/900. I. M. II. számhoz.

1900 febr. 19

*Molnár János felszólalása a kormányzat és a néppárt érdekezésszerűségéről a nemzetiségi kérdésben a belügyi költségvetés tárgyalásakor*<sup>1</sup>

... Méltóztassanak megnézni a ház naplóit az utolsó három évről. Azokból kettőről fognak meggyőződni. Az egyik az, hogy két éven keresztül a leghevesebben támadta a t. túloldal a néppártot az ő nemzetiségi politikájáért; és másodsor meg fognak győződni arról, hogy szóról szóra, betűről betűre, egyetlen egy pontot kivéve, ugyazt mondta a néppárt, amit most, kezdve a t. miniszterelnök úrtól a minap, egészen ma Pulszky Ágost t. képviselő úrig a t. túloldalon mondtak. (Úgy van! Úgy van! balfelől.) Az az egyetlenegy pont pedig, amelyben divergálunk, az, hogy Pulszky Ágost t. képviselő úr – mint az előbb mondta –, noha nem tartja egészen helyesnek az 1868-i nemzetiségi törvényt, mégsem kívánja azt revízió alá venni; mi pedig azt mondtuk és hangoztattuk mindig, hogy vagy hajtsák végre azt a törvényt (Igaz! Úgy van! balfelől), ha jó, vagy revideálják, ha nem jó. (Zajos helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon. Egy hang: Ezt kívánja a jogállam.) Ebben az egyben divergálunk, ismétlem, mert a többiben mi mindazt az utolsó szóig aláírjuk, amit e napokban a t. túloldalról elmondtak. Mert íme, miben kulminál az, amit önök is és mi is elmondottunk? Kettőben. Először is abban, hogy semmiféle nemzetiségi egyén az ő nyelvéért üldözést ne szenvedjen, hogy szabadon és bátran használhassa nyelvét a magánéletben, községi életében, valamint a kultúra, a művelődés terén. – Ez volt az egyik. A másik pedig az, hogy magyar állampolgárnak vallja magát minden egyes nemzetiségi, hogy az egységes magyar állameszmét tisztelje, és hogy magyar honpolgárnak tartsa magát szívvel-lélekkel annyira, hogy – amint éppen Pulszky Ágost képviselő úr provokációjára egyszer, mert nem helyesen értelmezte szavaimat, mondtam – a néppárt azt kívánja minden nemzetiségitől, hogy oly hazafiak legyenek, mint a Zrínyiek és a Frangepánok voltak. (Úgy van! Úgy van! balfelől.)

*Buzáth Ferenc:* Ezért a politikáért mi akkor hazaárulók voltunk, és most önök ezért hazafiak. (Úgy van! Úgy van! balfelől. Mozgás.)

*Elnök: (csenget):* Buzáth Ferenc képviselő urat kérem, bizza ezt az éppen beszélő Molnár János t. képviselő úrra, hogy álláspontját fejtsse ki. (Helyeslés. Derültség jobbfelől.)

*Molnár János:* Akkor ezért, midőn ezt hangoztattuk, a t. túloldalról azt kiáltozták reánk, hogy pánszlávok, nemzetiségi agitátorok vagyunk. És íme, welche Wendung! most azt látom és tapasztalom kezdve a t. miniszterelnök úrtól egészen Pulszky Ágost képviselő úrig, a t. túloldalon ezen hazaáruló zászló alá szegődtek. Én ezt csak konstatálni akarom, és örömeimet fejezem ki afelett, mert valóban örvendek azon, hogy e tekintetben találkozunk, mert meggyőződésem szerint csakis ez az egyedül helyes nemzetiségi politika...

<sup>1</sup> A néppárt képviselőházi vezérszónokának nyilatkozatából kitűnik, hogy a nemzetiségi, kivált a szlovák többségű választókerületek mandátumaiért folyó akcióban vereséget szenvedett „néppárt” új nemzetiségi politikájában még a kormány képviselőinél is lojálisabbnak mutatkozik. Az 1900. évi belügyi költségvetési vitában felszólaló kormánypárti Pulszky Ágost például nem kívánja revízió alá venni az 1868. évi nemzetiségi törvényt, Molnár viszont – ha alternatív formában is – felveti ennek lehetőségét. – A vitában a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos felszólalások közül említést érdemel a függetlenségi Pichler Győző tiltakozása, aki kifogásolja, hogy Vészi József a kormánypárt nevében védelmébe veszi „a hazafiság mezében jelentkező szász törekvéseket” és felhívja a figyelmet az Ausztriában egyre inkább terjedő föderalisztikus eszmére, amelyet „retrográd irányzat”-nak nevez (vö. *Képv. Napló*, 1896–1901, XXVI. 492–493. l.). – Közli: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXVI. 447–448. l.

1900 febr. 15

*Összefoglaló jelentés Széll Kálmán miniszterelnök számára az Egyesült Államokba kivándorolt szláv ajkú magyarországi állampolgárok politikai viszonyai tárgyában, a beérkezett vélemények és jelentések alapján.*<sup>1</sup>

ME 1906 – XXI (854 III) alapsz. – 663 fasc., [1900 – 120 (4599) sz.]

### Tüzetes ügyállás

*I. Firczák püspök iniciatívája.* – Az Amerikába kivándorlott gör. kat. rutének egyházi és evvel szorosán kapcsolatos nemzetiségi ügyét itt először Firczák Gyula, munkácsi gör. kat. püspök tette szóvá 1892. évi március hó 3-án, 1078. sz. a. kelt beadványával. (Lásd 625 – 92 M. E. sz.)

Ez irat szerint a ruténség lakta vidék gazdasági nyomora következtében e nemzetiség kivándorlása Amerikába már 1867-ben megkezdődött, s oly mérvben folyt, hogy 1892-ben ott a rutén kivándorlottak száma – beleszámítva a galíciai eredetűeket is – már mintegy 150 000-re rúgott.

A kivándorlottak arra kérték itteni püspökeiket, hogy küldjenek utánuk papokat, kik szokásaikat, nyelvüket és szertartásaikat ismerik, s hajlandónak nyilatkoztak a kiküldendők útiköltségét viselni és kinn ellátásukról gondoskodni. Ennek folytán a munkácsi és eperjesi egyházmegyéből a püspökök 1888-tól kezdve több papot indítottak útnak Amerikába, úgyhogy 1892-ben 20 templomban már 16 gör. kat. pap szolgálta ott az Urat. A dolgok e kedvező folyását az zavarta meg, hogy a Congregatio de Propaganda Fide – az amerikai róm. kat. pápáság sürgetésére, mely a túlnyomóan nős gör. kat. papokra nem jó szemmel néz – 1890. évi október hó 1-én 1431. sz. a. a munkácsi és eperjesi püspökökhöz intézett iratával elrendelte, hogy a jövőben csakis coelebs papokat küldjenek ki; 1891. évi január hó 28-án 100. sz. a. pedig arra utasította az imént említett püspököket, hogy az Amerikában működő, nős avagy özvegy papjaikat rendeljék vissza.

Ez intézkedés foganatosítása annyit jelentett volna, mint az Amerikában tartózkodó gör. katolikusokat papjaiktól megfosztani; minthogy az említett két dioecesisben nőtlen pap csak kevés található, s akarata ellenére kiutazásra a püspök ezeket sem kényszerítheti. A hívőknek lelkipásztor nélkül hagyása azonban – eltekintve a vallási mozzanatoktól – annál is inkább veszélyes lett volna, mert a pánszláv propaganda által mozgatott és segélyezett ortodox egyház mindent megtesz, hogy szlávjainkat, kik 3, 4 év leforgása után nagyobbára haza térnek, leginkább anyagi támogatás kilátásba helyezése által magához édesgesse.

Firczák püspök e bajok elhárítása végett elsősorban metropolitájához, a hercegprímás úrhoz fordult oly kéréssel, hogy a Propagandának a nős papok ellen irányuló – egyébként az 1646. évi Ungváron létrejött Unióval is ellenkező – intézkedéseinek megváltoztatását eszközölje ki és hogy egész Észak-Amerikára kiterjedő joghatósággal gör. kat. apostoli vikariátus létesítését szorgalmazza. A püspök ez iratát, tekintettel a figyelmet érdemlő politikai szempontokra, az akkori miniszterelnök úrnak is megküldötte, s támogatását kikerlte.

<sup>1</sup> Az Amerikába kivándorolt nemzetiségi tömegek „nemzeti gondozásának” ügye már a századvégen foglalkoztatta a kormányzatot. A közölt összefoglaló jelentés *Firczák* munkácsi gör. kat. püspök 1892. évi beadványa, de kivált *Dessewffy* pittsburgi osztrák-magyar konzul 1895. évi jelentései alapján vázolja a Magyarországról kivándorolt ruszinok és szlovákok itteni mozgalmait, egyházi és világi szervezeteit, valamint e szervezetek egymáshoz való viszonyát. Az összefoglaló jelentés – mely feltehetően közvetlen előkészítője lett a Széll-kormány századeleji „amerikai akció”-jának (l. 36. sz. irat) adatai szerint 1895-ben mintegy 300 ezer magyarországi honos nemzetiségi kivándorlót tartottak nyilván az Egyesült Államokban működő osztrák-magyar konzulátusokon.

A miniszterelnök úr ennek folytán 1892. évi március hó 17-én 625. sz. a. kelt levelével a hercegprímásnál támogatta Firczak püspök kezdetét, sőt abbéli készségét is kifejezte, hogy amennyiben a hercegprímás indítatva érezné magát a Curiánál, illetőleg a Propagandánál lépéseket tenni, részéről igénybe venné a közös külügyminiszter közvetítését oly irányban, hogy az Amerikába vándorolt gör. kat. hívek és nős lelkészek érdekében, az állampolitikai szempontból súlyos bírói indokok is a Szentszék tudomására hozassanak, és kellő méltánylásban részesíttessenek.

A hercegprímás azonban e levélre nem válaszolván, az akció egyelőre megakadt.

*II. Időközök.* – Az ügyet itt újból a közös külügyminiszter vetette fel. A „Pittsburgh Catholic”-ban s a Magyar Hírlapban ugyanis közlemények jelentek meg, melyek Amerikában lábra kapott nagyobb szabású pánszláv mozgalomra hívták föl a közfigyelmet. E cikkeket s washingtoni követségünknek 1893. évi június hó 2-án 22. számú vonatkozó jelentését a külügyminisztérium informatív irodája közölte velünk (11552 – 93 M. E. sz.) azonban ez alapon mozgalom itt nem indult meg. A követ jelentése szerint a kat. tótok Észak-Amerikában gyűlést tartottak, melyen 111 egyesület képviselője vett részt, s amelyen konstataáltak, hogy az Egyesült Államokban 200 000 tót van, akik otthon üldöztetnek. A magyar származású Tóth Elek a cár által, jutalmul oroszosítási törekvéseiért, az észak-amerikai tótok közt püspökké neveztetett ki. Ez azonban, mint később látni fogjuk, nem felel meg a valóságnak.

A „New York Herald” 1893. évi június hó 8-án megjelent cikkéből kifolyólag fenti követségünk azon év június hó 9-én 23. C. sz. a. kelt jelentésében (L. 1596 – 93 M. E. sz.) ismét számot ad értesüléseikről. Szerinte a fenti cikkben sok a túlhajtás. Alig lehet igaz, hogy évente 60 000 magyar szláv tér vissza az Egyesült Államokból hazájába, kik a pánszlávizmussal lelkesülnek. A New York-i dr. Gerster az az értesülése sem felel meg a tényeknek, hogy mintegy 500 000 magyar állampolgár tartózkodik az Egyesült Államokban. Pittsburgi konzulátusunktól [!] vett értesülései szerint azonban való dr. Gerster és Nyitrai hírlapírónak az a további híre, hogy a pánszláv agitációt a gör. kel. klérus űzi. A „New York Herald” többek között kivonatot is közöl Pittsburgban forgalomba hozott pánszláv proklamációból, mely szerint a szlávok Magyarországon mód nélkül el vannak nyomva. A követ úgy vélekedik, hogy mivel a Magyarországból kivándorló szlávok igen alacsony műveltségi fokon állanak, a pánszláv propaganda köztük nem fog terjedhetni, s így nincs mitől tartanunk. Ezen irat megjárta a belügyminisztériumot is, intézkedés alapjául azonban nem szolgált.

*III. Dessewffy konzul jelentései.* – 1895-ben Dessewffy, pittsburgi consul, szemmel láthatólag hazafias lélektől vezetve, július hó 7-én 14. res. sz. a. (L. 868–95 M. E. sz.) a következő jelentést intézte a közös külügyminiszter úrhoz.

Midőn körülbelül 1880-ban a szlávoknak és a magyaroknak az Egyesült Államokba való kivándorlása megkezdődött, a kivándorlók ott már jól szervezett cseh és lengyel telepeket találtak. Mert a csehek és lengyelek körülbelül másfél évtizeddel előbb kezdtek kivándorolni, s volt elég idejük a szervezkedésre. Különösen a galíciai lengyeleknek vált ez javára, akik – bár oly szándékkal költöztek ki, hogy majdan hazájukba ismét visszatérnek – itt velük barátságos és rokon elemre, az oroszországi lengyelekre találtak, akik mivel őket esetleges hazatértük esetén, meg nem engedett kivándorlásukért csak büntetés várna, ott állandóan megtelepedtek. Különösen érdekükben állott, hogy tekintélyüket emeljék s ezáltal helyzetüket javítsák. Nem így volt ez eleinte a magyarokkal s a tótokkal, kiknek – mivel nem voltak elegenden – a kivándorlás kezdetén, önmagukra utalva, kedvezőtlen viszonyokkal kellett megküzdeniök. Miután németül és angolul némileg megtanultak, többen német, angol vagy egyéb egyesületekbe léptek. Mivel az egyesületek anyagi hasznával, mint betegsegélyezés, halál alkalmával való segélyezés és más egyéb, megismerkedtek, s mivel időközben számuk felszaporodott, elhatározták, hogy ők is egyesülnek. Így létesültek az első betegsegélyező, temetkezési és egyéb egyesületek. Midőn állandó kivándorlás folytán megerősödtek, s az ottani, többnyire ír papoktól hihetetlenül ki lettek szipolyozva, elhatározták, hogy honukból

saját papot hozatnak. Egyház és község számára telket és chartert szereztek. Ily módon keletkezett 1881-ben az első róm. kat. tót hitközség Hazleton Pa.-ban, élén Jaskowits lelkész-szel a kassai egyházmegyéből, s 1884-ben az első gör. kat. hitközség Shanandoah Pa.-ban, élén Volyanszky lelkésszel, ki a lebergi érsekségből küldetett ki. A már megtelepedett német és ír papok és püspökök a stóla és egyéb illetékek kimaradása folytán kezdetben az idegen papok bevándorlását ellenzik, de a nép ellen nem küzdhetnek, s megadják magukat. Sőt, szlávokat is fölvesznek szemináriumaikba, hogy a községeket ott felszentelt papokkal láthassák el.

Ugyanazon időben indul meg a két első szláv hírlap is. Éspedig 1886-ban a „Narodny Listy” Hazleton Pa.-ban, élén Jaskovitscsal s a „Slovo” Shanandoahban 1884-ben, melyet Volyanski ad ki.

Így a szervezkedés, mivel szépen keresnek, egyletalakítás útján jól halad. 1885 és 1886-tól kezdve azonban elbocsátott vagy megszökött hivatalnokok, félig művelt emberek, relegált tanulók s egyéb kétes egzisztenciák kezdtek oda menni, kik azonban – mivel írni-olvasni tudnak – a különböző egyesületeknél jól fizetett állást kapnak. Ezen emberek vetik föl az eszmét, hogy az angolok és lengyelek módjára ún. egyházi „stores”-eket alapítsanak, melyeknek tiszta nyeresége az illető hitközség javára jut. De nem állanak komoly felügyelet alatt, s úgy gazdálkodnak, hogy nem csupán a „stores”, hanem a velük összefüggő egyletek is tönkre mennek. 1887 körül a Magyarországból kivándorolt szlávok között az első szervezkedési mozgalom véget ért, melynek központja Luzerne County volt, az első nagy szláv kolóniával Hazletonban.

Ez alatt megérkezik Slowensky János, az eperjesi ág. ev. kollégium volt hallgatója, s azután Gömör megyei lutheránus tanító. Schamberg Miksánál, a cs. és kir. konzulátusnál alkalmazást nyer s „Slovenske Noviny” cím alatt könyomatos lapot ad ki, melyet még ugyanazon évben rendes, nyomtatott lappá alakít át.

1887-ben, az első szervezési korszak végén, a magyarországi tótoknak és ruténoknak 3 központjuk volt. A róm. katolikusoknak Hazleton, a gör. katolikusoknak Shanandoah, a különös vallási jelleg nélkül valóknak Pittsburg, hol mindenütt vegetálva egy-egy szláv lap, a „Narodny Listy”, a „Slovo” és az „Amerikanske Slovenske Noviny” áll fönn. E helyeknek a dolgok további kifejlődésére jelentékeny befolyásuk volt.

A most kezdődő második korszakot az jellemzi, hogy az átélt krízisek következtében úgy az egyesületekben, mint a hitközségekben bizonytalan és átmeneti állapotok uralkodnak, mivel a kijövő papok is, miután egy-két év alatt a népet kiszípolyozták, hazamennek. Ezek a viszonyok a 80-as évek végén, a 90-es évek kezdetéig tartanak; míg állandó papok telepednek meg, kiket vagy az ottani püspökök hívnak be, vagy a munkácsi és eperjesi egyházmegyéből küldetnek ki. De sajnos, e második papinvázió sem különb az elsőnél, mert most is sok az olyan pap, aki bizony pánszláv agitátor.

Pittsburgban vegetált Slowensky lapja, az „Amerikanske Slovenske Noviny”, midőn 1890-ben P. V. Rovnianek csatlakozott hozzá. A clevelandi szemináriumnak ez a nemzetiségi üzemek miatt elcsapott növendéke, kinek ugyanezen okból a budapesti központi szemináriumot is el kellett hagynia. Ezek ketten azután egy Wolf Gyula nevű zsidóval „John Slowensky & Comp.” cím alatt társaságot alakítottak. Ez időtől kezdve az eddig meglehetősen irány nélkül való lap Magyarország ellen támadó orgán lesz. Majd pedig, midőn 1892-ben Rovnianek a lapot maga veszi át, s annak egyedüli tulajdonosa és szerkesztője lesz, a papok ellen is mozgalmat indít. A fönt nevezett társaság már korábban hozzálátott, hogy a vallásos jelleggel nem bíró, szláv egyesületeket unióba egyesítse s megalapította, kezdetben 40 fiókegyesülettel, a „Narodni Slovenski Spolok”-ot. Ez alkalomból Rovnianek beutazta mindama vidékeket, ahol a tótok laknak s a parasztok vezéreivel érintkezésbe lépett. Ezeket minden képzelhető módon: ajándékkal, hízelgéssel stb. magának megnyerte s a tótok között olyan tekintélyre tudott szert tenni, hogy ezek valójában senkire sem hallgatnak úgy, mint reá. A vezetése alatt

álló uniónak, a „Narodni Slovenski Spolok”-nak 1895-ben körülbelül 200 fiókegyesülete volt, 6000 taggal.

A kat. papok, hogy Rovnianek féktelen támadásai ellen védekezzenek, mivel időközben a hazletoni kat. lap, a „Narodny Listy” megszűnt, Furdek lelkész szerkesztősége alatt Clevelandban új lapot alapítanak, mely a kat. unió, a „I. Katolická slovenska Jednota” alapítása után, az egyesületnek is orgánumává lesz s Rovnianek, valamint a „Spolok” ellen keményen küzd. A „Jednota” a papok befolyása következtében hasonlóképpen tért hódít s 1895-ben mintegy 5500 tagja volt. Sajnos, a vezető papok között is igen sok a pánszláv (Furdek, Rossalkó, Formanek), úgyhogy ezen egyesületnek a nemzetiségi izgatást éppúgy szemére lehet vetni, mint a vezetőknek.

A gör. katolikusok, kiket a róm. katolikus papok lapjukban schismával vádolnak, s kik a két nagy egyesületnek bűnpörökben kulmináló, cseppet sem épületes harcát látják, egyikhez sem csatlakoznak, hanem a munkácsi egyházmegyébe tartozó hazafias papság vezetése alatt 1892 óta külön, a „Sojedneje”<sup>2</sup> uniót alkotják s a „Russki amerikanski Vjestnik” lapot adják ki. Ez az egyesület a példás izgatás folytán hasonlóképpen prosperál. 1895-ben már 73 fiókegyesülete volt, mintegy 2400 taggal és dacára többek, különösen az eperjesi dioecesisből származó papok törekvéseinek, nem lett pánszláv üzelmek színterévé, ami kizárólag a munkácsi egyházmegyéből kiküldött papoknak köszönhető. De ezen felekezetnek is kemény küzdelmet kell kiállnia volt papjuk, Tóth Elek ellen.

Tóth Elek, mint az eperjesi egyházmegye papja, 1890-ben utazott ki, s nemsokára Minnesota állam Minneapolis városában kezdte meg tevékenységét. De a St. Paul-i kat. püspök nem ismerte el s egyébként sem fogadta szívesen. E fölött való dühében San Franciscóba utazott, hogy fölkeresse az ott székelő gör. kel. püspököt. Mivel a St. Paul-i püspöknek a római Szentszék által közvetített intervenciója folytán, Tóthot Vályi eperjesi püspök visszahívta; midőn az orosz püspök neki látogatását visszaadta, 1891. évi április hó 6-án átlépett az orosz ortodox egyházba. Tóth ezen lépését eleinte titokban tartotta, s Vályi püspöktől 1891. májusában még antimensist és olajat kért, úgyhogy paptársai csak az ősz végén tudták meg a történeteket. Ezen időt Tóth arra használta, hogy a többi gör. kat. papokat – kikre, mint volt konzisztóriumai ülnöknek nagy befolyása volt – jó fizetést ígérve s kilátsba helyezve azt, hogy 3 év múltán az orosz kormánytól nyugdíjra fognak jogot nyerni, áttérésre bírja. Annyiban ért is el sikert, hogy többen tényleg tárgyaltak vele, míg végre 1891 őszén, midőn áttérése nyilvánvalóvá lett, valamennyi gör. kat. papgyűlést tartott, melyen többséggel kimondották, hogy nyíltan föllépnek ellene...

Az említett három nagy unión kívül néhány évvel 1895 előtt oly emberek, kiket a fentiek kielégíteni nem tudtak, körülbelül 30 fiókegylettel megalapították a „Pennsilvanska Jednota”-t, s 1895 körül mintegy 20 fiókegyesülettel az „Evangelická slovenska Jednota”-t.

1895 táján „Matica” is alapítottatott, melynek az ottani szlávok között azt a célt kellett követnie, hogy az annak idején feloszlatott turócszentmártoni „Matica”-t pótolja.

1895 körül egyéb szláv lapok is keletkeztek, de ezeknek az a föladatuk, hogy a kiadók üzletének (business) reklámul szolgáljanak – a New Yorkban megjelenő „Slovjak v Ameriki” kivételével, amely a „Matica” lapja, s megcsontosodott pánszláv agitátorok, mint Marschall, Spewák stb. szerkesztik, kik Magyarországot minden képzelhető módon gyalázzák.

Ezen rövid történeti vázlatból önként következik, hogy a helyzet, melyben ott lakó tót honfitársaink leledzenek, nemzetiségi szempontból a lehető legrosszabb, mert a mindenünnen oda özönlő pánszláv agitátorok által minden ellen ami magyar, annyira felizgattatnak, hogy hazatértük után, az ott magukba szívott államveszélyes eszmék szenvedélyes agitátorává kell

<sup>2</sup> Értsd: Sojedinenie (Sojedinenja) (Egyesülés).

hogy legyenek. Mi annál sajnálatosabb, mivel az ottani agitátorok bombasztikus és föllengzős szabadság- és egyenlőségfrázisokkal, melyeket átérteni nem képesek, fejüket elforgatják, s arra töreksenek, hogy bennük az egyházi és világi tekintély tiszteletét megingassák, a tótokban egyébként erős dynasticus érzést megdöntsék. Kevés kivétellel – s a munkácsi egyházmegyéhez tartozók minden bizonnyal ide számítandók – a szlávoknak majdnem valamennyi vezetője, nyíltan vagy titokban, meggyőződésből vagy haszonlesésből, ez áldatlan munkával foglalkozik. Élükön, azon állásnál és befolyásnál fogva, mellyel honfitársainál bír, Rovnianek Péter V. áll, kinek Pittsburgban jegyzői, bank- és hajójegyirodája van. Hízélgéssel, ajándékkal, itallal és más effélével olyan népszerűséget sikerült neki szerezni, amelyre támaszkodva – a rábizott pénzekkel üzött különböző szabálytalanságok dacára – a „Slovenski Spolok”-ban képes annyira terrorizálni, hogy ellenfeleinek még az sem sikerült, hogy őt számadásra kényszerítsék. Ilyen módon mindég tetemes összegek állanak rendelkezésére, melyeket nem éppen lelkiismeretes módon, saját céljaira fordított.<sup>3</sup>

Rovnianek s a többi vezetők mindent megtesznek, hogy honfitársaikat a consulátusoktól elidegenítsék, hogy minden ügyüket ők vihessék, s azokat mentől inkább szupremáciájuk alá vessék.

Különösen Pittsburgban hosszú és céltudatos munkára lesz szükség, hogy a consulatus honfitársainak bizalmát annyira megnyerje, mint az 5–6 év előtt volt, s ami soha sem esett volna meg, ha ott valósággal hivatal állott volna fönn.

A helyzet a tótok között 1895-ben igen komoly volt, mivel a magyar- és dinasztiaellenes agitátorok köztük valóságos orgiákat ültek; ami – ha meg nem gátoltatik – valóságos veszéllyé nőheti ki magát a monarchiára s különösen Magyarországra nézve. Dessewffy azt hiszi, hogy megfelelő eszközökkel igen sokat lehetne tenni, s a kivándorlókat, mint hű, kötelességtudó és lojális polgárokat a hazának meg lehet tartani. Amint az agitáció különböző eszközökkel támad, ugyanazon eszközökkel kellene nekünk is ellene működni.

Természetes, hogy a konzulátusok Amerikában honfitársaikra nem lehetnek olyan hatással, mint a Keleten. De ha föladatukat helyesen fogják föl, és céltudatosan működnek, elősegíthetik, hogy a kivándorlottainkban a régi haza iránt való ragaszkodás megőriztessék. De fájdalom, az Egyesült Államokban levő konzulátusainknak száma és szervezete ezen szempontból sok kívánni valót hagy. A konzulátusok számát tehát szaporítani kell és működésük körét úgy állapítani meg, hogy ne legyenek kénytelenek sok ezren 10–12 napi keresetüket útiköltségre adni ha ügyüket személyesen kell képviselőknél ellátni; ami ma oly sok esetben megtörténik.

Mivel a szlávokra, dacára a hatalmas agitációnak, papjaiknak még mindig igen nagy a befolyása, egyik leghatalmasabb antiagitacionális eszköz az lenne, hogy megbízható, tisztességes, igen hazafias róm. és gör. katolikus, valamint ág. ev. lelkészek küldetnének ki, akik – mivel nagyobb hitközségek alakítása kezdetben igen nehéz lenne – annyira segélyeztetnének, hogy, már csak a kísértések elhárításának okából is, a mindennapi gondoktól meg legyenek óva. Ezen papokhoz megbízható és teljes fizetéssel szabadságolt tanítókat kellene beosztani, akik esetleg, mint vándortanítók működhetnének, és sok üdvöset mívelhetnének. Szó van itt egyébként arról is, hogy az egyháznak sok száz hívő megmentessék.

Hogy nem csekélység forog kockán, kitűnik abból is, hogy a monarchiának az Egyesült Államokban tartózkodó kivándorlói közül – kiknek száma 1895-ben mintegy 3 000 000-t tett –

<sup>3</sup> Rovnianek a századfordulón – az amerikai és „őhazai” szlovákok bizalmát kihasználva, nagyarányú bankvállalkozásba kezdett, amelybe évekkel később belebukott. A Rovnianek-érdekeltségek csődje átmenetileg megrendítette a legnagyobb szlovák pénzintézetet, a Tatra-bankot is, mely többszáz ezer koronás kölcsönt folyósított Rovnianek számára.

magyar honos .....	350 000, ezek közül
felső magyarországi szláv .....	250–280 000
róm. kat. ....	150 000,
gör. kat. ....	80 000 és
ág. ev. ....	20–25 000
van még magyar mintegy .....	50 000 és
más nemzetiségű magyar honos .....	20–25 000

Általában nagyobb számokról beszélnek, Dessewffy azonban csak a legalacsonyabb számokat említi. Ezen adatoknak valódi súlyt az kölcsönöz, hogy a kivándorlottainknak mintegy 75%-a visszatér s az összes kinn lévők az otthoniakkal élénk összeköttetésben állanak.

A magyar honos kivándorlottaknak több mint fele Pennsylvániában tartózkodik.

Ugyancsak Dessewffy még 1895. évi augusztus 23-án 18. sz. a. újabb jelentést intézett a külügyminiszter úrhoz (L. 1112–95 M. E. res. számot), melyben a tót munkások helyzetét vázolja, kik csak arra várnak, hogy 2000 frt-ot szerezzenek, mit 5–6 év alatt elérve, visszatérnek. Célszerűnek tartaná, hogy a pánszláv izgatók ellensúlyozására hírlap alapíttassék.

A chicagói konzulátus is megmozdult. 1895. évi augusztus hó 25-én 1490. sz. a. tett jelentésében (L. 1093–95 M. E. res. számot) szerint a csehek, kik nagyobbára iparosok, és a lengyelek kinn maradnak, a tótok ellenben rendszerint visszajönnek; az pedig, hogy horvát ott maradjon, a legnagyobb ritkaságok közé tartozik.

## 8

### 1900 márc. 6

*Széll Kálmán miniszterelnök mint belügyminiszter átirata Plósz Sándor igazságügyminiszterhez a „nemzetiségi és szocialisztikus” ügyeknek belügyminiszteri ellenőrzése tárgyában<sup>1</sup>*

Magyar királyi belügyminiszter.

878 szám.

eln.

Saját kezéhez.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Nagyméltóságod előtt is ismeretes lesz, hogy a minisztertanács 1895. évi január 31-én tartott ülésében kimondta annak szükségét, hogy a nemzetiségi és szocialisztikus kérdésekre vonatkozó kormányintézkedések egyöntetűségének biztosítása céljából – fenntartva az egyes szakminiszterek saját hatáskörükben megillető intézkedési jogát – a nemzetiségi és szocialisztikus téren felmerülő minden nevezetesebb eseményről, jelenségről és intézkedésről *a miniszterelnök tudomással bírjon*,<sup>2</sup> hogy így módjában álljon az ezen ügyeket érintő oly kérdésekben is, melyeknek elintézése egyébként a szakminiszterek hatáskörébe esik, a követendő irányelveket megjelölni.

<sup>1</sup> Az irathoz mellékelt fogalmazvány részletezi a nemzetiségi és szocialisztikus ügyekre vonatkozó kormányintézkedések egyöntetűségének biztosítása tárgyában hozott rendelkezést. Eszerint már 1895-ben ennek hatálya alá tartozott a nemzetiségi kérdés szerb, pánszláv [így!], szász és román ágazatának megfigyelése. A vonatkozó rendelet ugyanakkor kimondja, ha valamely ügyben fontosabb intézkedés szükséges vagy anyagi, pénzbeli segítyt kívánnak juttatni „nemzetiségi vagy szocialisztikus szempont alá eső egyleteknek vagy intézeteknek”, a tervezett intézkedéseket hozzák előzetesen a belügyminiszter tudomására.

<sup>2</sup> Kék ceruzával aláhúzva.



A miniszterelnökségnél az ezen ügyek ellátása céljából felállított államrendészeti ügyosztályt a múlt évben felosztatván, a miniszterelnökség ezen ügyekkel most már nem foglalkozik, azonban azok egyöntetű intézésének szüksége továbbra is fennforog.

Mínt hogy pedig a nemzetiségi és szocialisztikus ügyeknek felügyelete és állami, valamint közbiztonsági szempontból azokra vonatkozólag szükséges intézkedések megtétele úgy előbb, mint jelenleg is a vezetésem alatt álló m. kir. belügyminisztériumot illeti, melynek kebelében azok sikeresebb ellátása végett külön államrendőri ügyosztályt állítottam fel; mínt hogy továbbá az e téren történő minden intézkedésnek úgy általában egymással, mint különösen az állam- és közbiztonsági követelményekkel megegyezőnek kell lenni, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, hogy a szóban forgó kérdésekre vonatkozó intézkedéseiről, nevezetesen azokról, melyek az 1895 évi február 2-án 279. sz. a. kelt miniszterelnökségi átiratban felsorolt és Nagyméltóságod hatáskörébe tartozó ügyekre vonatkoznak, a vezetésem alatt álló belügyminisztériumot az ott megjelölt módon értesíteni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1900. évi március 6-án

Szell sk.

## 9

### 1900 márc. 10

*A „Národnie Noviny” vezércikke a lap fennállásának 30. évfordulója alkalmából<sup>1</sup>*

1870. március 13-án, vasárnap jelent meg Turócszentmártonban a „Národnie Noviny” első száma, miután Budán a „Pešťbudínske Vedomosti” (Pestbudai Hírek) ugyanez év március 5-én, tizedik évfolyama 17. számával beszüntette megjelenését.

A Pešťbudínske Vedomosti-t 1861. március 19-én alapították Budán, és mivel az újonnan keletkezett Národnie Noviny megtartotta ugyanazt a szerkesztőséget, ugyanazt a programot, s ugyanazt a gondolatot szolgálta, bár nevet és székhelyet változtatott, s mivel a szlovákoknak 1861. március 19-e óta megszakítás nélkül megjelent ez a politikai orgánusuk: megállapíthatjuk tehát, hogy a szlovák nemzeti [sajtó]orgánus ebben a hónapban megélte nyolcadik lusztrumát<sup>2</sup>. Új jelenség ez a szlovák nemzet életében. A Katolické Noviny-n kívül egyetlen szlovák lap sem élt meg ilyen állandó, megszakítatlan életet. Sok folyóiratunk született, sok rövidebb-hosszabb ideig tartó fennállás után megszűnt. Ez a tartós megalapozottság, ez az állandóság nemcsak az általános nemzeti sajtó[orgánus] elkerülhetetlen fontosságú szükségletére utal, hanem arra is, hogy a Národnie Noviny mindenkor híven képviselte a nemzetet, annak hangnemében és annak nyelvén beszélt, annak vágyait és kívánságait tolmácsolta.

Az ellen, hogy a nemzeti orgánusot az ország központjából távoli vidékre, városból falura vigyék, sok szóbeszéd hangzott el, igaz, hogy leginkább a tanácskozás után, vagyis akkor, amikor minden úr megokosodik. Maga a költözés a jogos remények és várakozások hatása alatt zajlott le! S bár igen sok, fontos és jogos érv szólt a világból a magányba vonulás ellen, egy bizonyos, az ugyanis, hogy a nemzeti orgánusnak nemzetitalajon kell állnia, szlovák talajon, népi tömegek között, lehetőleg azok középpontjában. Hiszen Buda mégis csak idegenben van és volt nemzeti szempontból nézve a dolgot, és az ott megjelenő szlovák lapok

<sup>1</sup>A közlemény eredeti címe: *Tridsat' rokov!* – Harminc év! A lap a szlovák nemzeti párt szócsöve. – Közli: Nár. Nov. 1900. 29. sz.

<sup>2</sup>1 (egy) lusztrum = 5 év.

gyarmatot jelentenek a „hitetlenek földjén”<sup>3</sup>, az idegen tengerben kis szigetet, félreeső jelenséget. Azt, hogy a nagy gócpont önmaga nem emeli magasabbra az újságok színvonalát, tapasztalhatjuk az ott mindmáig megjelenő hivatalos szlovák nyelvű lapok esetében, melyek anyagi ellátását a kormány és az elkobzott javak<sup>4</sup> biztosítják.

Mi azonban nem hunyunk szemet a nehézségek és a bajok felett, amelyek abból következnek, hogy sajtószervünk kisvárosban jelenik meg. Ebben a tekintetben ugyanazt a sorsot viseljük, mint a többi, nem magyar nemzet. A románok, a szerbek, szintén nem siettek a központba orgánumaikkal, amelyeket (inkább) vidéken jelentetnek meg.<sup>5</sup>

Különben is átköltözésünkkel politikai orgánunk a maga egészében nem szenvedett kárt. Otthon és idegenben tiszteletnek örvend, és szava messzire hangozik. Önmagunkról nem mondhatunk ítéletet, de bátran és büszkén kimondjuk, hogy hívek maradtunk programunkhoz, elveinkhez, eszméinkhez, a szlovák nemzettől kapott alapvető irányelvekhez. Az eltelt harminc év alatt mi neveltük fel a szlovák politikai és szépirodalmi írók szinte egész – bár nem nagy – táborát. Ezt még azok sem vitathatják el tőlünk, akik ma szidalmaznak minket (amennyiben hajlanak az igazságra és becsületre). A szellemi tartalom és az írói érték vonatkozásában pedig rendelkezésünkre állanak a legelső szláv gondolkozók és írók hízelt tanúbizonyosságai.

Roszábbul áll az ügy gyakorlati része! A terjesztés akadozik, a kísérlet a napilappá válásra, amit három éven keresztül próbáltunk megvalósítani, minden erőfeszítésünk ellenére sikertelen volt. A hiba egyrészt bennünket, másrészt a közösséget terheli. Mi nem tudtuk szélesebb körben elterjeszteni és fenntartani lapunkat, s a közönség nem részesített bennünket kellő támogatásban.

Az utóbbi években ezenkívül ránk hullott számtalan per „vis maior”-ja, amely gyengébb orgánomot szükségképpen elpusztított volna. Mi álltuk a harcot, és továbbra is végső erőnkig kitartunk.

Amikor visszatekintünk az elmúlt harminc évre, kérünk minden szlovák szívet és minden jóakarató embert, ne hagyjon bennünket cserben, ne hagyja el a nemzetet és a nemzetben belüli önmagát.

<sup>3</sup> Eredeti szövegben: „in partibus infidelium”.

<sup>4</sup> Tudniillik a Slovenská Matica elkobzott vagyona. – Célzás a 1886-tól Budapesten, a Hornyánszky féle nyomdában megjelent „Slovenské Noviny”-ra és kormánysszubszenciós laptársaira.

<sup>5</sup> Kétségtelen tény, hogy a hatvanas-hetvenes években az elzárkózás erősödésével a fontosabb nemzetiségi hírlapok és folyóiratok sorban elhagyják a fővárost (mint a „Szerpszki Letopisz” 1864-ben, a „Zastava” 1866-ban) vagy pedig rövidesen megszűnnek (Albina, Federațiunea).

10

*Országgyűlési felszólalások a Székelyföld nemzetiségi és gazdasági viszonyairól*<sup>1</sup>

A

1900 márc. 14

*Székely György felszólalása a székelyföldi nemzetiségi és gazdasági viszonyok tárgyában a földmívelésügyi tárca költségvetésének tárgyalásakor*<sup>2</sup>

... Elsősorban kötelességemnek tartom, köszönetemet kifejezni Komjáthy Béla t. képviselő-társamnak és Feilitzsch Artúr barátomnak, akik szívesek voltak az erdélyi középbirtokos osztály helyzetét a t. képviselőház figyelmébe ajánlani. Én egy szűkebb körnek érdekét vagyok bátor előhozni, tudniillik a Székelyföldnek ügyeit, minthogy székelyföldi képviselő lévén, annak viszonyaival ismerős vagyok. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az előbbi viszonyokhoz képest itt általában hanyatlás tapasztalható, mégpedig e hanyatlásnak tünetei: először is a földbirtok értékének csökkenése, másodsor pedig a nemzetiségi pénzügyektől felvett kölcsönök rohamos szaporodása (*Úgy van! jobboldól!*), harmadsor, amire éppen tegnap is figyelmeztetett egy lap, az, hogy a tisztán magyar ajkú, de görögkeleti vallású lakosok között a nemzetiségi eszme kezd terjedni, és negyedsor pedig az, hogy a Románia felé irányuló kivándorlás még mindig emelkedőben van.

Nagyon bölcsen méltóztatnak tudni, hogy nekünk kivételes helyzetünk volt a régi időben nemcsak azért, mert becsületes, szorgalmas és hű nép az a székely, hanem azért is, mert az ország biztonsága szempontjából szükség van ott a nemzetiségek között arra, hogy legyen egy erős védőbástya. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Földművelésünk határozottan belterjesebb volt mint az erdélyi részek bármely más vidékén, iparunkkal dominálni tudtuk a román piacot, és fürdőinket oly tekintélyes számban keresték fel román bojárak, hogy azok egy nyári fürdőidény alatt több pénzt hagytak ott, mint amit manapság 10 év alatt ott elköltenek. De megváltoztak a viszonyok. Iparunk a nagy versenyt nem tudta kiállani és a központtól való távolfekvésünk mellett elvesztettük a román piacot, amit még fokozott a vasúti vonalnak Kolozsvártól Brassóig való oly irányú kiépítése, amely inkább vicinális vonalhoz hasonlít.

Ezek a nehézségek idézték elő azt, hogy ma például Háromszék vármegyének a legtermékenyebb részén, ahol ezelőtt 25–30 esztendővel egy hold földet csak 4–500 forintért lehet

<sup>1</sup> A közölt felszólalások nemcsak a Székelyföld gazdasági válságának tüneteit, de ennek a válságnak az eredőit is megmutatják. A „székely körvasút”-nak a korszak végéig elintézetlen ügye, a fokozódó arányú vándormunkásmozgalmak és a kivándorlás, a székelyföldi magyar pénzügyeti hálózat hiánya, az itteni kisipari és kiskereskedelmi érdekek elhanyagolt állapota a kormányzat elhibázott – illetve szándékos – sorvasztó gazdasági politikájának következménye. A dualizmus korának kormányai ugyanis a Székelyföld javarészt ellenzéki gócpontjait szándékosan elhanyagolták a kormánypárti szavazatok szempontjából megbízhatóbb, szomszédos, kivált szász és részben román népességű peremterületekkel szemben. Ebből következett a székelyek eladósodása a jelzálogkölcsönt egyedül nyújtó nemzetiségi pénzügyetknél, – annak a felszólalók által vázolt következményeivel (nemzetiségi földbirtokvásárlások stb.), a görögkeleti székelyek disszimilációja, a székely iskolahálózat viszonylagos fejletlensége és a székely háziipar következetes elhanyagolása, s ennek a magyar nép elleni gazdasági politikának eszköze volt a forgalmat csupán Brassó, tehát a szász gazdasági piac felé terelő vasútvonal kiépítése is. Ez utóbbi kétségkívül összefüggött az erdélyi szászok kompromisszumos, kormánytámogató nemzetiségi politikájával, mint annak egyik gazdasági ellenszolgáltatása.

<sup>2</sup> Közli: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXVII. 245–247. l.

venni, ma azt 150–200 forintért lehet megkapni, sőt ha eladó 50–60 hold egy község határában még vevő sem igen akad reá.

1898-ban, igaz, hogy rossz termés volt, maga az ottani pénzügyigazgató mondotta nekem, hogy az adónak 70%-át kölcsönvett pénzből fizették ki az adófizetők, és ezen pénzt takarékpénztárból vették föl. Hitelt igénybe venni a mai viszonyok között természetes és nem is káros, hogyha az produktív befektetésre használtatik fel, de hogyha adót kell takarékpénztári kölcsönrel fizetni, vagy pedig az adósságoknak kamatait kell azzal törleszteni, ez már mindenesetre súlyos jelenség. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

De a kölcsönöket is ez a nép, amidőn a váltóhitelből már kifogy, nem magyar pénzügyintézeteknél veszi fel, hanem román pénzügyintézetektől *(Úgy van! jobbfelől)*, mégpedig azért, mert az egész Székelyföldön nincsen olyan pénzügyintézet, amelynél jelzálogkölcsönt vehetne föl. Van azonban a szomszédságban két igen tekintélyes nemzetiségi pénzügyintézet, amelyek nagyon gyorsan és igen nagy előzékenységgel folyósítják a kölcsönöket, és ezáltal magukhoz ragadják a hitelkereskedőket, és én nem tudom, ennek lehet-e tulajdonítani, de bizonyos, hogy olyan székely emberek, akik nem tudnak egy szót sem románul és görögkeleti vallásúak, ma azt kezdik mondani magukról, hogy ők román nemzetiségűek. Sőt megtörtént, hogy egy faluban, ahol mindannyian görögkeleti vallásúak és egy szót sem beszélnek románul, amikor az állam felállította az állami iskolát, akkor ők felállítottak egy felekezeti iskolát, és ma ebben a felekezeti iskolában a magyar ajkú görögkeleti vallású gyerekeket román nyelven oktatják. *(Mozgás.)*

A kivándorlás eredménye nem mondható feltűnőnek, csak abban az irányban káros, mert leginkább iparosok és nők mennek ki...

Ezután felsorolja a Székelyföld gazdasági megsegítésére vonatkozó javaslatait. Ezek: erőteljes, egészséges helyi piac kialakítása, ipari növények (kender, len, komló) termesztése és az itteni textilgyár megnagyobbítása, az eredeti legelőterületek szaporítása és a lótenyésztés állami támogatása.

... Áttérek most még egy más fontos kérdésre, s ez a birtokrendezés ügye. *(Halljuk!)* Ennél ma azt a visszaesést lehet tapasztalni, hogy sokkal lassabban történik, mint a régi eljárás mellett, mégpedig azért, mert a kataszter eszközli a hitelesítéseket; annak pedig nincsen annyi közege, amennyire szüksége lenne, hogy a rendezés gyorsan és a birtokosság érdekében bonyolítottassék le. Hogy az az igazán veszélyes állapot, amely az idegen nemzetiségű pénzügyintézeteknél felvett kölcsönök elszaporodásában áll, megszűnjék, oda kell múlhatatlanul működni, hogy akár új magyar pénzügyintézet állíttassék fel az ország délkeleti részén, akár egy már meglévő helyes és jó irányban vezetett takarékpénztár erősíttessék, fejlesztessék ki annyira, hogy képes legyen a konkurrenciát kiállani ama nemzetiségi pénzügyintézetekkel, és ezáltal lehetővé tenni egyfelől a birtokosság okszerű felsegélyezését, másfelől azt, hogy az eladósodott birtokok ne kerüljenek idegen kezekre, hanem ismét magyar és székely kezekre jussanak vissza. *(Helyeslés.)*

A kivándorlás megakadályozására nézve vagyok bátor még egy pár megjegyzést tenni. *(Halljuk! Halljuk!)* A telepítés kérdésével kapcsolatban, ha jól emlékszem, Bartha Miklós képviselőtársam mondotta, hogy azokat a szegény székelyeket, akik ma birtoktalanok, leg-helyesebb lehetne kitelepíteni a Mezőségre. Tökéletesen igazsága van a t. földművelésügyi miniszter úrnak, midőn kijelentette, hogy vagyontalan egzisztenciákkal telepítési kísérleteket tenni nem akar. Ez elhibázott lépés lenne. *(Igaz! Úgy van!)* Másfelől azonban az is bizonyos, hogy a mi népességünk nem olyan sűrű, hogy szükség volna elvinni belőle, sőt ellenkezőleg aránylag igen gyér a népesség. Az a főcél, hogy a székelység maradjon a Székelyföldön; ott erősödjék meg, ott emelkedjék jólétre, és, ha visszatér legalább az a jólét, ami volt ezelőtt 30–40 esztendővel, akkor tudjon magából egyes egészséges alanyokat kibocsátani a Mezőségre *(Helyeslés)*, akik saját erejükből képesek lesznek egzisztálni...

**B**

**1901 dec. 11**

*Bedőházy János beszéde a kormány székelyföldi nemzetiségi politikájáról és interpellációja a Székelyföld gazdasági támogatása tárgyában*<sup>1</sup>

T. képviselőház! Midőn a székely vasutakra vonatkozó 1895: VII. t. cikknek teljes és végleges végrehajtását illetőleg kötelességemnek tartom közvetlenül az igen t. kereskedelmi miniszter úrhoz interpellációt megtenni, kijelentem, hogy az interpelláció megtételére engem nem valami nagy fontosságúnak mesterséggel feltüntetni akart helyi érdek istápolása, sem pedig az ún. lokálpatriotizmus – bár nem tagadom meg, hogy székely ember, székely képviselő vagyok – nem ösztönöz, hanem igenis késztet erre egy igen fontos és nagy jelentőségű nemzeti és állami érdeknek megismerése, érzete és tudata. Talán mondanom sem kell, hogy erről a kérdésről nemcsak én gondolkozom így, hogy ezt az ügyet nemcsak én tekintem ilyen nagy fontosságúnak, hanem azt hiszem, erről éppen így gondolkoznak azok az igen t. képviselőtársaim is, akik hazánk keleti részének viszonyait közvetlen közletről ismerik, és így érznek e kérdést illetőleg mindazok, akik ott a Székelyföldön, egy tiszta magyarlakta területen, a megélhetés igen nehéz viszonyaival, a gazdasági és ipari pangással, a már csaknem kizsákmányolássá fajult kereskedelmi üzérkedés minden utálatos kinövésével és a kulturális visszafejlődéssel küzdve élnek.

Mielőtt azonban áttérnék interpellációm tulajdonképpeni tárgyára, legyen szabad egy pár megjegyzést tennem arra a nemzetiségi politikára, amely ezzel a tárggyal igen szoros összefüggésben áll, amely politika ott, hazánk keleti részén, Erdélyben, 34 esztendő óta folytatattatik. (*Halljuk! Halljuk!*) Nem tartozom azok közé, és nagyon sokan velem együtt – kiket külföldi és fájdalom, belföldi elleneink is a szó rosszabb, gúnyosabb értelmében vett sovinizta jelzővel szoktak megtisztelni – sem tartoznak azok közé, kik a magyar állam, a magyar nemzetiségnek megszilárdulására feltétlenül szükségesnek tartják más nemzetiségek faji fejlődésének, kulturális érvényesülésének visszaszorítását, visszafojtását. A faji szeretet, a faji kulturális fejlesztés, természetesen a magyar állam talajából táplálkozva és a magyar állam-eszme napjának melege mellett, szerintem, egy szabad államban, oly egyéni joga lehet mindenkinek, mint bármely közszabadság, amelyet tényleg korlátozni a legridegebb sovinizmus volna. De, t.ház, midőn a magyar állam ezer éve meglevő épületének modern berendezéséről és felszereléséről esik szó, akkor, nem bánom, nevezzenek engem soviniztának, vagy nevezzenek engem akár vad magyarnak, vagy dühös székelynek, vagy akárminek, de én ezt az építést, ezt a felszerelést másként nem gondolhatom, nem képzelhetem, mint tisztán magyar nemzeti alapon, tisztán magyar nemzeti szellemben. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Ha így áll a dolog, akkor a magyar nemzeti fejlődés számban, szellemi és anyagi erőben nem vonatkoztatható egyszerűleg a faj jogaira vagy kötelességeire, mert a magyar faj érvényesülésének elősegítése minden téren, a kulturális téren és az állami élet egész vonalán, az nem egyszerű fajérdek, hanem egy igen magas, szerintem a legmagasabb állami érdek. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Most, t. ház, félretéve minden szubjektivitást, melyet különben a fajszeretet jogosan sugall belénk, egész tárgyilagossággal ítélve meg a dolgot, el kell ismernünk, hogy e magas államérdek szempontjából ott, hazánk keleti részén alig tétettek eddig valami lépések, és ha tétettek is, azok nagyobbára félig, vagy egészen elhibázott lépések voltak. Az ún. nemzetiségi politika kezelésében 34 esztendő óta ott Erdélyben oly egyenetlenséget, olyan összevisszaságot tapasztalhatunk, amely teljes lehetetlenné tette azt, hogy ebben a tekintetben határo-

<sup>1</sup> Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, I. 441–444. l.

zott irányt állapíthassunk meg. Vannak pl. törvényhozási intézkedéseink, amelyeket egyáltalában nem valósítottak meg, és hiányzanak törvényhozási intézkedések, amelyek meglevő bajokat kellene, hogy orvosoljanak, mégpedig szükségképpen azonnal.

Emez interpellációm keretében nem tudok mindezekre a dolgokra részletesebben áttérni – talán lesz alkalmam bővebben kifejtteni még – most csak éppen jelezni akartam ezt.

Végezetül annyit láthatunk ennek a helytelen politikának az eredményeképpen, hogy hazánk keleti részében azok a területek részesültek inkább a kultúra és a megélhetés eszközeinek áldásaiban, amelyek nemzetiséglakta területek; és a tiszta magyar területek, tiszta magyar pontok, városok, teljesen elhanyagoltak. Pedig talán éppen ezeket a területeket kellett volna elsősorban megerősíteni (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*), mert a más területekre való erősebb hatás által tényleg, valljuk meg az igazat, bizonyos erőszakoskodásnak színezetével vádoltak, ahelyett, hogy jóakaratainkat elismerték volna.

Kiváló példája ennek az elhanyagolásnak éppen a Székelyföld. Tósztokban és küldöttségeknek adott fényes válaszokban sokszor hallhattuk azt, hogy a Székelyföld nemcsak a keleti Kárpátok bércei által természetes bástyája Magyarországnak, hanem az a magyarul lakta széles szalag ott az Olt és a Maros felső völgyeiben hatalmas sorompója volt mindig a magyar állam magyar nemzeti voltának. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ez a földszalag volt, t. képviselőház, és lesz mindig az, amely keresztet fog vonni bárhol jövő államalakulati álmódosításokra és tervezgetésekre. És minél szélesebbé tesszük ezt a földszalagot az ország belseje felé, és minél tömöttebb szövésűvé, minden arasszal, minden szállal a magyar nemzet államiségének egy-egy újabb biztosítékát fogjuk nyerni. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Azonban tekintve a Székelyföldet, hol vannak azok a virágzó városok, amelyeknek fejlődniök kellett volna 34 év alatt? Mert nemzetiségünknek a biztosítását csak úgy remélhetem Erdélyben, hogyha ott hatalmas, nagy, népes, virágzó, iparúzó városok keletkeznek. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ezek teljesen hiányoznak. Hol vannak azok? Hol van az a pezsgő élet, amelynek meg kellene lennie, hogy a Székelyföld kincseit kiaknázza és kibányássa? Ehelyett találunk egy teljesen elhanyagolt vidéket, amely évtizedeken át el volt zárva a világtól, el volt zárva teljesen a világforgalomtól, és most legújában csak egy részének van lehetővé téve a világgal való érintkezés hosszú kerülő utakon át. Egy másik része pedig abban az őállapotban van, mint régebben, csak hogy az az őállapot akkor boldogságot jelentett, most pedig elszegényedést és nyomorúságot. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

T. képviselőház! Amidőn az 1891. XL. t.cikkbe iktatott szerződés a romániai államkormányval meghatározta a gyimesi és verestoronyi csatlakozások kiépítését és erre kitűzte a határidőt: egyik legnagyobb magyar államférfiú: Baross Gábor szeme előtt minden bizonynyal az lebegett, hogy különösen a gyimesi csatlakozással egy, Erdélyt a közép vonalon át-metsző vasúti vonal nyílik meg a keleti kereskedelem számára, amely vasúti vonal azután rövidebb voltánál fogva az általános forgalomra nézve előnyösebb lesz, másfelől pedig a világforgalom útjába terel egy eddig teljesen elhanyagolt területet és ezáltal megadja ama terület népességének az alapot az ipar és kereskedelem fejlődésére. Ez a szerződés Romániával a ratifikációtól számított 6 évet tűzött ki a vasúti vonal megvalósítására, ti. akkor kellett ezen csatlakozást létesíteni, gondolom 1897 novemberében. Ennek kapcsán hozatott meg az 1895. évi VII. tc., amely megállapította a gyimesi csatlakozással egyetemben az ún. székely körvasútnak a kiépítését. Már akkor, amikor ez a törvény beterveztetett, kiváló fontosságát elismerte a közlekedési bizottság is, amelynek jelentéséből illusztrációul van szerencsém egy pár sort felolvasni. (*Olvassa:*) „Minden nagyítás nélkül mondhatjuk, hogy évtizedek óta foglalkoztatja nemcsak az érdekelteket, hanem az erdélyi résznek közvéleményét is azon eszme, azon terv, hogy [az] úgynevezett Székelyföldet, mely körülbelül 16 000 négyszög km. területtel bír és több mint félmillió lakossal, mely mind ez ideig – mondhatni – szűkölködött a forgalom, kereskedelem gyors lebonyolítására szükséges olcsó vasúti közlekedési útban, egy nagyobb szabású vasúti hálózattal lássa el, hogy ezáltal ezen értékes terület a világtól közelebb

hozassék, hogy ezen vidék értelmes, szorgalmas, sokoldalú, józan gondolkozású derék népének – az úgynevezett székelyeknek – a megélhetés megkönnyíttessék, hogy ezáltal a nemzetiségi szempontból oly káros kivándorlásnak útja némileg elvágassék. Számptalan indok, megszámlálhatatlan érdek támogatja ezen hálózat mielőbbi létesítését; kögazdasági, forgalmpolitikai, hadászati, kulturális, nemzetiségi, mind megannyi fontos indok szól mellette.”

Íme, t. képviselőház, akkor is így gondolkoztak erről. Ámde a törvényjavaslatnak van egy hibája, és ez az, hogy a nevezett vasút kiépítését csak részben valósította meg, mégpedig éppen annak a résznek a kiépítését, amely az egész gyimesi csatlakozásnak jelentőségét illuzóriussá tette, a lényegnek megvalósítását pedig elhalasztotta ad graecas calendas. Mert azáltal, hogy a gyimesi csatlakozással a csíkszeredai és sepsiszentgyörgyi vasútvonal épített ki, és az adatott át először a közforgalomnak: megengedem, hogy bizonyos helyi érdekek ezáltal támogatást nyertek, de a keleti forgalom ismét, mint előbb, csupán Brassó felé tereltetett le, és így a gyimesi csatlakozásnak jelentősége ezáltal egészen elenyészett, illetőleg elenyésző csekély lett. Ugyanazt a szolgálatot teheti csak, mint a predeali csatlakozás, illetőleg annak szolgájaként áll ott és nem a valódi célnak, a valódi érdekek szolgálatában. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Nem tudom mi volt az oka annak, hogy a székely vasutak kiépítésében a lényegeset háttérbe szorítva, az egészet a maga céljából kivetkőztetve, a Székelyföldnek támogatását csak úgy ímmel-ámmal mozdítva elő, a forgalmat ismét csak azon vidékre terelték le, amelyen egy élelmes nép már három évtized óta élvezzi annak áldásait, hogy a világforgalom útjában van. Nem akarom általában az okokat kutatni, és nem is volna haszna, ha azt a sok mendedmondát felhoznám, amelyek arra nézve támadtak, hogy miért maradt el tulajdonképpen eddig ez a dolog. Arról meg vagyok győződve, hogy az igen t. kereskedelmi miniszter úr is teljesen meg van győződve a csíkszereda–szászrégeni vasútvonal kiépítésének szükségéről és arról, hogy annak a legközelebbi időben való kiépítése szükséges. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Ezt a kérdést kiáltóvá teszi a székelyföldi városoknak pangása, vértelensége, a teljes elszegényedés és a kivándorlás, amely most nagyobb mértékben mutatkozik, mint mutatkozott ezelőtt csak öt évvel.

Azt hiszem, hogy az 1895. évi VII. tc.-ben kijelölt kellő idő elérkezését az igen t. miniszter úr is éppúgy látja, úgy érzi, mint mindnyájan érezzük és tudjuk, és meg vagyok győződve arról is, hogy az igen t. pénzügyminiszter úr sem fogja a kellő idő előtt kiadottnak találni azt a 25 millió koronát, amely ennek a vasúti vonalrésznek felépítéséhez szükséges. Hát bármint szeretjük is mi, t. ház azt, hogy az államháztartás egyensúlyának megóvása végett a pénzügyminiszter úrban sziklakebel van, de lehessen azt reménylenünk, hogy ez egyszer ennek a sziklának mi is lehetünk Mózesei és nemcsak a közös hadügyi kormány Bécsben, abból vizet fakasztandó egy teljesen elszegényedett ország résznek a felélesztésére. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Bátor vagyok interpellációmát a következőkben beterjeszteni *(olvassa)*:

Interpelláció a t. kereskedelemügyi és a t. pénzügyminiszter urakhoz.

Az 1895. évi VII. tc. megszabván a székelyföldi vasutak kiépítését államköltségen és csekély mennyiségű érdekeltségi hozzájárulással: a gyimes–csíkszereda–sepsiszentgyörgyi szakasz kiépítése után megbízta a kereskedelmi kormányt, hogy kellő időben terjesszen javaslatot be a többi vonalszakasz kiépítésére. Tekintettel az 1891. évi XL. t. cikkben a romániai csatlakozásokkal kontemplált célokra, tekintettel a Székelyföld, s különösen Csík-megye és Maros-Torda, Udvarhely megye nagyobb részének teljes ipari és kereskedelmi pangására a gazdasági viszonyok a természet mostohasága következtében amúgy is nehezek lévén, tekintettel a Székelyföldnek a kivándorlásban is nyilvánuló elszegényedésére: nem találja-e a t. kereskedelemügyi miniszter úr, a t. pénzügyminiszter úrral egyetemben eljöttnek azt a kellő időt, amelyet a fent idézett törvénycikk megjelölt, s szándékozik-e a legközelebbi

jövőben a nevezett törvénycikk értelmében a székelyföldi vasutak végleges kiépítésére javaslatot adni be?

*Elnök:* Az interpelláció közölni fog a kereskedelmi és pénzügyminiszter urakkal.

## C

1902 febr. 5

*Vertán Endre beszéde a székelység gazdasági és kulturális elhanyagoltságáról az 1902. évi költségvetés képviselőházi vitájában*<sup>1</sup>

... A székely kérdés nem parciális kérdés. Ez nem egy elenyésző kisebbségben levő faj megmentésének, hanem a magyarság, a magyar nemzet nagyságának kérdése. Ennek a kérdésnek sikeres megoldásától függ, vajon meg tudjuk-e menteni Erdélyt a magyarság számára, hogy az Magyarországnak ne csak része, hanem a magyar nemzet testének erős és élő szerve is legyen. Annak a nagy román áramlatnak, ha meg nem török azon a sziklafalon, melyet ott vont a székelység, nem tud ellentállni senki, és tovább fog haladni oda, ahová a nagy dákorománok ábrándjai vezetik. És tett-e valamit a kormány? Nem tett semmit. A társadalom is szét van tagolva, és midőn egyik bank bukása által nyomorba jutott a székely nép, a társadalom és a sajtó is, nem azt feszegették, hogy miképp segítsünk a székelyeken, hanem ezt ki akarták használni egy velük ellenkező pártállású férfi megbuktatására. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Sajnálkozunk, hogy a román bankok tőkével mennek segítségére, hogy konvertálják azt az adósságot, mely egy másik bank csődje által felmondott, de nem volt pénze a pénzügyminiszter úrnak, hogy odamenjen, hogy ő konvertáljon és ezáltal megmentse ott a magyarságot.

A magyarságot akarják erősíteni a telepítési kérdéssel. Fél munkát végeznek, mely minden időben, Deák Ferenctől mostanig jellemezte a túloldal működését. Megvesznek egyes nagyobb birtokokat, és ma már azt látjuk, hogy a telepítés nem telepítés, hanem egyes nagyobb családoknak a megmentése.

Azokat a telepeket berendezik, de mivel az állam magas pénzen vásárol, ezt kamatostól beszedi attól a telepestől, akinek nincs egyebe, mint munkabíró karja, s aki jövedelméből felesleget akar, hogy azt a földet, ahová befészkelte magát, tulajdonul meg is szerezhesse. Nemcsak, hogy eredményt nem tudunk a telepítéssel felmutatni, de ellenkezőleg: újabb bajok forrásait nyitottuk meg. Nézzünk a telepekre, és be kell ismernünk, hogy a telepek ezen célnak meg nem felelnek, és nem képesek azon nagy hivatást betölteni, amelyre az ország pénzét áldozni akarta és tényleg áldozta! ...

Hasonló a helyzet a közoktatás vonalán, ahol – pénzhányra hivatkozva – elhanyagolják az állami iskolák felállítását és fenntartását. Felhossa a tordai gimnázium ügyét, melyre a kultuszminiszter nem volt hajlandó pénzt folyósítani...

<sup>1</sup> Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, II. 278–279. l.



D

1902 febr. 6

*Sebess Dénes beszéde az erdélyi román mozgalomról és a székelyek gazdasági megsegítése tárgyában az 1902. évi költségvetés vitájában*<sup>1</sup>

Bevezetésül felhívja a figyelmet a nemzetiségi kérdés megoldatlanságában rejlő nagy veszedelemre, mely pusztulással fenyegeti államiségünket. A kormány nemzetiségi politikája kimerül a „magyar politikai nemzet” frázisának hangoztatásában. Ez a politika és a Papp József által hangoztatott szép szóvirágok eltérítik a közvélemény figyelmét a megoldatlan nemzetiségi kérdésben fenyegető veszélyről. Felhossa, hogy 1867-ben voltak román nemzetiségi nyilatkozatok is az unió ügyében, de szüntelenül fennállott a nagyromán állam (felszólaló szerint „Dáko-Románia”) megvalósítását célzó politikai mozgalom. Ez az erdélyi román nemzetiségi mozgalom célja, mely ezt a célt a történelem folyamán ismételt a Bécs felé való gravitálással igyekszik megközelíteni. Megemlíti, hogy a kolozsvári Nemzeti Múzeumban őriznek egy levelet (*Ribiczei-féle levél*), melynek szövege arra enged következtetni, hogy 1784-ben *Hóra* II. József beleegyezésével indította meg felkelését. 1848-ban is bécsi ösztönzésre fordult a román mozgalom a magyarok ellen. 1884-ben – idézi tovább a felszólaló *Jancsó* Benedek adataiból – a nagyszebeni esküdtsték előtt *Barițiu* is a császártól várta a román jogok visszaállítását. A román politika fő gondolata és alaptörekvése Erdély Romániához csatolása.

... A nemzetiségi törvény volt hivatva arra, hogy ezeket a faji elementáris folyamatokat törvényes korlátok közé szorítsa. A törvény létrejövetele báró Eötvös József ideális lelkületének és Deák Ferenc békülékeny szellemének volt köszönhető. Ez a törvény maga a legnagyobb naivitás, mert akkor, amikor bevezető soraiban azt mondja, amint azt itt Hódossy Imre t. képviselő úr részletesen ismertette, amikor bevezetésében olyan tényeket konstatált, amelyek elévülhetetlen jogai a magyar nemzetnek, (*Halljuk! Halljuk!*) következő szakaszaiban meg olyan koncessziókat tesz, amelyeket megadni nem szabad. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Hogy ez a törvény mennyire helytelen, hogy mennyire ellenkezett a magyar állami érdekekkel, de mennyire nem elégítette ki a nemzetiségi törekvéseket, a nemzetiségek követelményeit sem, azt az akkori nemzetiségi vita tanúsítja legjobban. Az összes nemzetiségek vezetői felálltak (*Zaj. Elnök csenget*) és visszautasították a nemzetiségi törvényt. Felállott Mocsonyi, aki a románoknak, elismerem, hazafias vezére volt, és ő hosszú beszédben kifejtette azt, hogy a román aspirációk most egyelőre megelégedsznek azzal, hogy külön nyelvvidékeket, külön nyelvterületeket kapjanak.

Célját ez a törvény nem is érte el, mert ahelyett, hogy hozzájárult volna ahhoz, hogy a magyar nemzeti állam konszolidálásának legyen biztosítéka, valóságos trójai faló lett, amely becsempészni engedte a harcosokat a nemzeti állam bástyái közé, annak romlására. E törvény holt törvény, amely csak arra alkalmas, hogy mint a temetetlen hulla szaga, megfertőztesse a nemzeti állam ideájának szent levegőjét. (*Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.*) E törvényt el kell törölni, mert, t. képviselőház, e törvény akkor, amikor a nemzetiségeknek nyelvi engedményeket adott, akkor azt szigorú garanciákhoz kötötte, amelyek mindannyian oda konkludáltak, hogy legyenek a nemzetiségek a magyar nemzeti állam őszinte híveivé, törekedjenek a nemzeti állam kiépítésére. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ezt a garanciát a nemzetiségek be nem váltották, és ezzel elvesztették jogukat azokhoz a koncessziókhöz, amelyeket a nemzetiségi törvényben elég hibásan lefektettek. (*Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.*)

A nemzetiségi törvény meghozatalának első politikai jelentősége a románok részéről a passzivitás kimondása volt. Ez a passzivitás jelszó; kifejtette ezt Papp József t. képviselő úr, hogy üres jelszónak látszik, mert hiszen a románok nagy tömege, állítom én is, soha nem gondolt a passzivitásra, mindig részt vett a politikai küzdelmekben, gyakorolta mindig választói jogát. De azért a passzivitás veszedelmes álarc, t. képviselőház, mert ez álarc alatt vitték bele a tár-

<sup>1</sup> Közli: Képv. Napló, 1901–1906, II. 306–309. l.

sadalmi erőket a politikai küzdelmekbe, az egyházat, az iskolát, a hitelrendszert, ez álarc alatt működtek társadalmi erőikkel arra, hogy a magyar nemzeti állam egysége megbontassék.

Hogy mennyire veszedelmesek voltak e törekvések Erdélyben, erre nézve legyen szabad rámutatnom arra az etnográfiai helyzetre, amelyben Erdély magyarsága van. *(Halljuk!)* Erdélyt félkör alakban veszi körül Románia. Ott, ahol Románia végződik, amely független királyság, ott kezdődik Beszterce-Naszód megyével az a román terület, amely le egészen Krassó-Szörény megyéig és egészen Magyarorszáig tart. Ez erős páncélként veszi körül Erdély magyarságát; Erdély magyarsága pedig kompakt, egységes és erős tömegben a Székelyföldön lakik csupán. A Székelyföld az a bástya, amely a román nemzetiségi törekvéseknek erős gátja volt. A Székelyföldön törtek meg mindaddig a román nemzetiségi törekvések. Átlátták ezt a román nemzetiség vezetői és a gazdasági harc, a társadalmi harc e terület ellen indult meg.

*Uray Imre:* Még sem csinált a kormány semmit sem!

*Sebess Dénes:* E terület ellen indult meg az az elkeseredett küzdelem, amely rövid idő alatt odafejlesztette a Székelyföld etnográfiai képét, hogy ma már az a Székelyföld nem többé az a kompakt terület, ma már át meg át van szöve román nemzetiségű lakosokkal, román nemzetiségű érdekekkel, ma már a Székelyföldnek különösen a háromszéki területe, tökéletesen át van törve. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

A leghatalmasabb tényező, t. képviselőház, e folyamat előidézésében a román nemzeti bankok voltak. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Az Albina, amely 1871-ben alakult 1 200 000 korona alaptőkével, ma már 6 732 452 korona forgalmat mutat ki; 13 000 koronát adott jótékony célra bevallottan, de tömértelen sok pénzt adott a zárszámadásokban ki nem tüntetett módon jótékony célokra, amely jótékony célok alatt mindig a román nemzetiségi célokat kell érteni. Ott vannak szövetkezve az Albinával a kolozsvári Economul, a gyulafehérvári Julia, Désen a Somesána, Bánffy-Hunyadon a Vladeasa, Balázsfalván a Patria, Fogarason a Furnica, Szászrégenben az Uresiana, Szászsebesen a Sebesiana, Szászvároson az Ardeleana, Tordán az Aresana, Zalatnán a Zalatneana. Ezek a pénzintézetek szövetkeztek egymással; ezek a pénzintézetek egymással szövetkezve, egységes gazdasági célt követtek, s ez a cél arra irányult, hogy a Székelyföld kisajátíttassék. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* E pénzintézetek azzal korántsem törődnek, hogy a román parasztszályt, a román nyomorult földművelő osztályt teljesen tönkreteszik. Ők nem azt akarják, hogy a román kisebb birtokososztályt lábra segítsék, hanem középbirtokososztályt, intelligenciát akarnak maguknak, habár a román kisebb birtokosok romjain is, felépíteni *(Úgy van! a szélsőbaloldalon);* elsősorban kitelepíteni a Székelyföldet, és másodsorban román középbirtokosokkal betelepíteni, román intelligenciával; előrelátó politikával ebben látják ők azt, ami Erdélyben a hegemoniát majdan számukra biztosítja...

Az új román nemzeti párt megalakulása és az aktivitásra való áttérés arra vall, hogy elég erősnek érzik magukat a nyílt politikai harc felvételére. Az új nemzeti párt megalakulása korántsem jelenti a politikának a fordulását, hanem igenis jelenti a politikának intenzívebb voltát, előretörését, új alapokon, de hasonló célból való továbbkövetését. A kormányzati politika részéről az egyedüli helyes lépés az lett volna, hogy azt a területet, amely a román nemzeti törekvések természetes gátjául szolgált, a gazdasági fegyverek minden nemével bőségesen ellássa. A mi nemzetiségi politikánk igen változatos rendszerekre tekint vissza. Volt ok nélküli erőszak politikája, volt kapkodó, tervszerűtlen paktumpolitika, de mindannyija megegyezett a mai nemzetiségi politikával, amely a legrégebb az összesek közül, mert azt már őseink hozták magukkal Ázsiából, ti. a tétlenség, a semmittevés politikája, az ázsiai nyugalom politikája. Minden eddigi nemzetiségi politika megegyezett abban, hogy a nemzetiségi kérdés megoldását csupán a nemzetiségek szempontjából tartotta szükségesnek, és nem abból az egyedül helyes szempontból, hogy azt a területet, népet, amely a legintenzívebb támadásoknak van kitéve, erősítse, fejlessze, s úgy gazdaságilag, mint kultúráilag a védelem fegyvereivel ellássa. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Én nem akarok részletesen kiterjeszkedni a Székelyföld bajainak felsorolására, hiszen lesz alkalmam és módom erre még rámutatni. Csak jelzem most, hogy a sűrű népességű Székelyföldön a közgazdasági bajok ma oly égetően sürgős megoldást várnak, amelyhez foghatót a magyar állam területén egyetlen vidék sem képes felmutatni. Hiszen közmondás, a gagyi székely mondja, hogy nem meri a földjét végigszántani, mert fél, hogy a túlsó fele felbillen; olyan kicsi az egész. Hogy mégis ezer éven keresztül tudta fenntartani azt a földet a magyar állam számára, az igazán bámulatos, azt annak lehet tulajdonítani, hogy ez a nép el volt látva nagy nemzetiségi közvagyonnal, nagy közhavasokkal, közlegelőkkal, amelyeken intenzív állattenyésztést üzhetett. De meghozták az arányosítási törvényt. Ennek rendelkezései az úrbéri természetű közbirtokosságokat feldarabolás alá rendelték. Hibás, gonosz magyarozással a Székelyföldre is alkalmazták annak rendelkezéseit, holott ott úrbéri természetű közbirtokosság sohasem volt, és ma ott állunk, hogy elkótyavetyélve, elprédálva áll ez a nemzeti vagyon. Potom áron, idegen vállalkozók kezébe került, és ma a Székelyföldön felhangzik a jajgatás, melyet igen jól jellemez egyik miniszterhez intézett beadványában a zetelaki székely e kéréssel: Engedtessek meg neki, ha már az ezeréves földről elküldetett, kiüzetett, hogy botot vágjon, mely neki koldusbotra elégséges lesz. Ezeket a közgazdasági bajokat nemcsak az arányosítási törvény helytelen keresztülvitele okozta, hanem nagymértékben fokozta azokat a tagosítási törvény és a legelőtörvény legelést tiltó rendelkezése. De nemcsak a mezőgazdasági bajok azok, amelyek intenzív és sürgős orvoslást igényelnek, hanem ott vannak az ipari bajok is. A Székelyföldön uralkodó válságot két tényező idézte elő. Az egyik, t. ház, a helytelen, az ellenséges vasúti politika, a másik pedig a román vámháború. Míg a szász városok az ő okos, előrelátó nemzetiségi politikájukkal, amelyet paktumos politikának nevezhetünk, belejutottak a világforgalom központjába; míg a szász városok a kolozsvári–predeáli vasútvonallal a fővonalba jutottak, s élvezik egy erős vasúti vonalnak minden kereskedelmi áldásait: addig a Székelyföld a világforgalomból teljesen ki van vetve. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon)*, zsákutcába jutottak a legnagyobb ipart űző székely városok; Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Csíkszereda stb. közül egyiknek sincs a fővonallal csatlakozó vasúti vonala; mindegyik zsákutcába került; valamennyi vicinális vasúti vonalak mellett fekszik. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ha ez nem meggondolatlan vasúti politika; ha ez nem botor vasúti politika, t. ház *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon. Egy hang ugyanott: Ez az igazi kifejezés!)*, úgy nem tudom, mit lehet annak nevezni.

T. ház! A székely vasutak kiépítését már minden oldalról több ízben erélyesen sürgették. Törvény is rendelkezik róluk: az 1885: VII. tc. Ott van Bedőházy János képviselő úr interpellációja, amelyre már hónapok óta nem válaszolnak *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon)*, amelyre Hegedüs Sándor kereskedelemügyi miniszter nem tartja érdemesnek, hogy válaszoljon, s amelyben a nevezett képviselő úr fölveti a kérdést, hogy mi lesz végre a székely vasutak ügyében? *(Mozgás a szélsőbaloldalon. Egy hang ugyanott: A 30 nap már régen elmúlt!)* Pedig nemcsak politikai okok sürgetik, a törvény kötelező erejében bízva több vállalkozó a felépítendő vasút mentén gyárakat, fűrésztelepeket, talpszeg-gyárakat építtetett fel, amelyek most üzemeiket kénytelenek beszüntetni azért, mert a vasút nem épült fel. *(Úgy van! Úgy van! Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Hiszen itt magánjogi kártérítési igényről is lehetne szó az állammal, a kormányzati politikával szemben. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* E vasút felépítése elsőrendű szükség, mert enélkül a székelyföldi ipar a maga elmaradott állapotából ki nem vetköztethető. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

A román vámháború volt a másik tényező, amely a székelyföldi ipart megölte. A székelyföldi városok látták el azelőtt Romániát az ipari produktumokkal. 1886-ban, itt nem részletezhető közgazdasági okokból *(Halljuk! Halljuk!)* egészségtelen közgazdasági állapot fejlődött ki köztünk és Románia között. Románia azáltal, hogy vámsorompókkal zárkózott el tőlünk, tökéletesen függetlenítette magát az erdélyi ipartól, de egyszersmind szerencsétlen helyzetbe hozta az erdélyi iparúzó városokat. Ekkor az lett volna a helyes kormányzati politika, hogyha már nagy és fontos közgazdasági szempontokból a Székelyföld elvesztette a Keletet, elvesztette

Romániát: tegyék hozzáférhetővé a Nyugatnak, építsék ki a vasutakat. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) És, t. ház, ez nem történt meg!

T. ház! Két roppant nagy fontosságú tanulság rejlik a Romániával szemben való viszonyunkban. Az egyik tanulságra különösen Rubinek Gyula t. képviselőtársam figyelmét hívom fel. Ő tegnapelőtti beszédében öngyilkos politikának nevezte azt, ha mi az önálló vámterületet követeljük. Én felhívom figyelmét Romániára (*Halljuk! Halljuk!*); ez a kis állam, amely sokkal inkább agrikultúrállam mint Magyarország, amelynek ipari elmaradottsága Magyarország elmaradottságához hasonlíthatatlan volt; ez a kis Románia erős sovíniszta eszközökkel önálló vámterületen erős ipart, pezsgő kereskedelmet volt képes magának teremteni. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

*Kubik Béla:* Mert nem gyávák!

*Sebess Dénes:* 1886-ban, amidőn Románia a vámsorompókat felállította, hoztak ott egy új ipartörvényt, amely szerint az ott keletkező ipari vállalatok, ha azokba legalább 50 ezer frank tőkét fektetnek be, ingyen területet, vámmentességet, szállítási kedvezményeket kapnak. És, íme, alig egypár év alatt mintegy 120 iparvállalat keletkezett, több mint 30 millió tőkével, amelyek több mint 8 ezer munkást foglalkoztatnak. Pezsgő ipari élet van ott, és ha most a legközelebbi események arra látszanak is mutatni, hogy Románia némi válsággal küzd, ez korántsem az önnálló vámterületre vezethető vissza, hanem egészen más közgazdasági tényezőkre. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Íme, a kis Románia példája megmutatta azt, hogy önrzertes nemzeti politikával igenis lehet önálló és jó gazdasági helyzetet teremteni...

Beszéde befejező részében a Romániában letelepült magyar munkások és iparosok helyzetével és betöltendő szerepével foglalkozik, majd az erdélyi magyar gazdasági érdekek fokozott védelmét ajánlja. – A költségvetést nem fogadja el.

## E

### 1902 nov. 4

*Bedőházy János felszólalása a Románia felé irányuló tömeges székely kivándorlásról az 1903. év első negyedében fedezendő állami kiadásokról szóló törvényjavaslat vitájában*<sup>1</sup>

Újabb időben sok szó esett arról az ijesztőleg erősülő kivándorlásról, amely hazánk keleti részéből, a Székelyföldről, a Balkán félszigetre és különösen a szomszéd Romániába történik. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) E kivándorlás csökkentésére a törvényes intézkedéseket elvárva, nem lehet ez alkalommal szándékom ez ügygel behatóbban foglalkozni (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon*), azt azonban valószínűnek állítom, hogy a kivándorlást, mint egy már ezer év óta tartó népáramlatot, azonnal megszüntetni bármiféle törvényalkotással is teljesen lehetetlen, amit az is mutat, hogy a székely ember pl. Moldovát máig sem tartja külföldnek, hanem azt mondja: „Megyek be Moldovába” és „megyek ki Magyarországba”. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) De bizonyos tekintetben szükségesnek sem tartom, hogy ez a kivándorlás a maga minimális mértékében teljesen megszüntettség, megakadályoztassék, mert hiszen az, ami most átkot hoz reánk, egykor áldássá válhatik, amennyiben a külföldön a magyar érdekeknek exponenseit fogjuk az ott megvagyonosodott, tekintélyre szert tett kereskedőkben, iparosokban találni. Csakhogy ezek, mint ilyen exponensek csak akkor jöhetnek tekintetbe, ha faj-

<sup>1</sup> A Románia felé irányuló székely vándormozgalomról és kivándorlásról az erdélyi román nemzetiségi sajtó – mint említettük – már a kilencvenes évek elején beszámol. (*Noi oșteji în România*, G. Tr. 1891 jún. 26; 132. sz.) Említett cikk a székelyeken kívül ezeknél kisebb számú erdélyi román, Máramaros megyei magyar és Munkács környéki ruszin mezőgazdasági idénymunkásról is hírt ad. – A szemelvény szövegét közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, VIII. 197–198. l.

szeretjük által, ha egy tekintélyes állam védőszárnyai alatt, a nemzethez való tartozás erős érzete által elválaszthatatlanul ide vannak hozzánk fűzve és kapcsolva. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon. Mozgolódás jobbfelől. Elnök csenget.*) De állítható-e a legjobb akaráttal is, t. ház, hogy a mi külképviseletünk erre a munkára alkalmas lehet? Nem mondom, hogy elvértve egy-egy buzgó ember nem akad ott is, aki felkarolja ez ügyet, és e tekintetben elismerés illeti a monarchiának Romániában újabb képviselőjét; ezáltal enyhét hozhat egy-egy sebre, de meg nem akadályozza nemzetünkre nézve teljesen elveszett magyarságnak lealázott, alacsony állapotba való tengődését és megvetett pária számba való jutását, elpusztulását. Hiszen, gondolom, tudomása van az igen tisztelt miniszterelnök úrnak arról, hogy ott Romániában van legalábbis 30 000 magyar, aki nem magyar, de nem is román honpolgár és nem is lehet román honpolgár soha. Ennek az oka az, hogy az oda kitelepedett, kivándorolt magyarságot annak idején figyelmeztette konzulátusunk arra, hogyha honosságát meg akarja tartani, vegye figyelembe az 1879: L. tc. szabványait, vagy ha talán figyelmeztetve is volt reá, nem volt, aki anyanyelvén megmagyarázta volna neki e törvénycikk következményeit és eligazította volna őt a törvény szakaszainak tévetegében. Eme törvénynek rejtett célja az volt, hogy egy valakit kihonosítson, de semmi esetre sem az volt a célja, hogy 30 000 emberre nézve lehetetlenné tegye a visszahonosítást. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Megtörténik pl., hogy egy még akkor magyar honosnak, de később a honosságát elvesztett egyénnek a fia, akit azonban ez alatt Romániában nem honosítottak, átjön a határszélen, a falujába, ahonnan az atyja is származott és jelentkezik sor alá. Nem lévén azonban felvéve az állítási lajstromba, innen visszautasítják, legtöbb esetben kitoloncolják, Romániába. Ott azután eleget tesz katonai kötelezettségének és miután elbocsájtották három év múlva, a világért sem lesz román állampolgár, mert ezt a jogot nem az általa teljesített köteletség adja meg neki, hanem egy parlamenti bizottság adja meg az állampolgári jogot és így egyáltalában el van zárva annak a lehetőségétől, hogy román állampolgár lehessen. Útlevelet sem kaphat a mi konzulátusunktól, hogy visszajöhessen ide, mert nem magyar állampolgár és más nemzetnek sem állampolgára, így tehát nem is kaphat útlevelet, hogy visszatelepedvén, két év alatt megnyerje a magyar állampolgárságot.

Az élelmesebb szász ember, aki kivándorolt, hogy a fiával ilyesmi ne történjék, egyenesen a német konzulátus védelme alá helyezi magát, és a német konzulátus részéről a fia annak idején mindig kap útlevelet. Ilyen körülmények között nem csoda, hogyha a magyar elem odaát a Balkánon elaljasul, nemzeti önérzete kivész, sok esetben el is titkolja a magyar származását és a magyar név, anélkül, hogy bármiféle nemzetiségi animozitás vagy mondjuk gyűlölség járulna hozzá, ott Romániában megvetetté és utálatossá válik.

11

*A nemzetiségi kérdés az 1900. évi közoktatásügyi költségvetési vitában<sup>1</sup>*

A

1900 márc. 20

*Boda Vilmos felszólalása a „nemzeti állam” feladatairól és a nemzetiségi vidékeken alapított  
népiskolákról a közoktatásügyi költségvetés vitájában<sup>2</sup>*

Beszéde bevezető részében felszólaló helyteleníti, hogy a „magyar nemzetiségi politika” annyi századon át nem magyarosította meg az ország nem magyar népességét. Ez a „türelmességnek és szabad gondolkodásnak nevezett bűn” Boda szerint – 1868-ban a horvát kiegyezéssel, a nemzetiségi törvénnyel s a nemzetiségi vidékek kulturális felemelésével érte el tetőfokát. A szerinte helytelen és elhibázott iskolapolitika következményeit a Budapesti Hírlapból vett adatokkal jellemzi.

Még öt évvel ezelőtt is nagyrészt csak nemzetiségi vidékeken állították föl az állami népiskolákat, aminek következtében a legmagyarabb vidéken volt a legtöbb iskolába nem járó gyermek. Azóta egyre-másra állították föl az állami népiskolákat, különösen az Alföldön, amivel rendkívül megszorodott az állami népiskolák magyar anyanyelvű tanulóinak a száma. Az 1899–1900. iskolaév adatait a millenniumi év adataival összehasonlítva, a magyar anyanyelvű tanulók száma 64 982-ről 105 074-re emelkedett. Ugyanezen idő alatt a németek száma 17 707-ről 28 142-re, az oláhoké 11 945-ről 19 288-ra, a tótoké 16 687-ről 27 635-re, a szerbeké 1228-ról 1873-ra, a horvátoké 1766-ról 3407-re, a ruténeké 4278-ról 5504-re emelkedett.

Ez a statisztika kétségen kívül helyezi, hogy az a politika, mely a nemzetiségi vidékeket magyar pénzen iskolákkal elárasztotta, legalább is célt tévesztett dolog volt, amelyet – elismerem – most már minden módon kijavítani törekszik a közoktatásügyi kormány: de bizony azt az időszakot, amelyet hasonló módon igen jól kihasználhatott volna magára a nemzetre nézve is, elveszettnek kell tartanunk. Szóval én a nemzeti állam kiépítését tekintem közoktatási és közkormányzati politikánk egyik legfőbb céljaul, és e tekintetben minden anyagi és erkölcsi eszközt szükségesnek tartok, éspedig oly módon, hogy azt céltudatos és megingathatatlan erély támogassa.

Ezeket elmondván, kijelentem, hogy a költségvetést pártállásomból kifolyólag nem fogadhatom el. (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*)

Boda Vilmos felszólalását Komjáthy Béla ismert szövegekből összeállított, ez alkalommal a „nemzeti iskola-politika” feladatairól szóló beszéde követte a közoktatásügyi költségvetés vitájában (*Képv. Napló*, 1896–1901, XXVIII. 64–73. l.). Ebben a beszédében – többek között – elmondotta, hogy a nemzetiségi törvényt (1868: XLIV. tc.) Bécsből kényszerítették a nemzetre, s, hogy a brassói iskolaügyet lezáró, Romániával kötött megállapodás is a kormány gyengeségét mutatja. – Beszéde utóbbi részére Széll miniszterelnök másnap, 1900. márc. 21-én, válaszolt Komjáthynak (l. 3/C. irat).

<sup>1</sup> Az 1900. évi közoktatásügyi költségvetési vita kiemelkedő mozzanata, hogy Berzeviczy Albert (a soron következő közoktatásügyi államtitkár majd miniszter és a róla elnevezett 1904 évi népiskolai törvényjavaslat szerzője) a kormánypárt nevében visszautasítja a függetlenségi ellenzék vezérszónokának (Komjáthy) azt a kijelentését, hogy az 1868. évi nemzetiségi törvényt Bécsből oktrojálták az akkori országgyűlésre. A nemzetiségi törvény – Berzeviczy szerint – végleges szövegében az akkori képviselőház nemzetiségi ellenzékével vívott éles harc után (vö. Iratok I. 44. sz. irat) jött létre.

<sup>2</sup> Közli: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXVIII. 60–61. l.

**B**

**1900 márc. 20**

*Komjáthy Béla beszéde a nemzeti iskolapolitika feladatairól a közoktatásügyi költségvetés vitájában*<sup>1</sup>

A magyar állam kormányának, és nemcsak ennek, de minden kormánynek olyan politikát kell követni Magyarországon, amely a magyar fajt megerősíti és jövőjét biztosítja. (*Igaz! Úgy van!*) Ezt azért hozom fel itt, mert a leghatályosabb eszköze ezen törekvés előmozdításának éppen a helyes kultúrpolitika. Nem tartok mindent megoldhatónak és megmenthetőnek helyes kultúrpolitikával, ez csak egyik eszköze a megmentésnek, de olyan, hogy a kormányzat többi ágaiban való minden cselekvés, minden alkotás önmagában meddővé válik, ha annak a kultúrpolitika segítségére nem siet. (*Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Egy öntudatos, hazafias, a magyarságáért lelkesülő kormánynek iskolarendszerünket úgy kell felépítenie, oda kell törekednie, hogy a nemzeti és faji feladatunk megoldásában elsőrangú tényező legyen. (*Helyeslés.*)

Két irányban szabad, az én felfogásom szerint ezen kulturális missziót teljesíteni. Először abban az irányban, hogy a mi rendszerünk alkalmazkodjék egészben a század szelleméhez; és másodsor, mint mondtam, hogy erőt adjon nekünk nemzeti politikánk előbbrevitelében...

Ez a két alapelv vezérli a nagy nyugati államok – Francia- és Németország kultúrpolitikáját is. Ezeknek az államoknak kultúrpolitikája igazán nemzeti jellegű, szemben a kozmopolita jellegű magyar iskolapolitikával. Ezen a téren is a kiegyezési rendszer, az Ausztriával fennálló kapcsolat fejlődésünk legnagyobb akadálya, mert a nemzeti megerősödés helyett lemondásra kényszerít. Az országgyűlés és a kormányok csak beszéltek a magyar állameszméről, de tetteket nem tudnak felmutatni. A hadsereg szelleme nem magyar, a katonai oktatás nem szolgál nemzeti célokat. A magyar nemzet megerősítésére, a magyar kultúra fejlesztésére nincsenek anyagi eszközeink. A Széll-kormány fő feladatát a magyar nemzeti művelődés erősítésében és terjesztésében látja. A nemzetiségi törvényt – szerinte – Bécsből kényszerítették a nemzetre. A brassói iskolaügyet (l. 3. sz. irat) lezáró, Romániával kötött megállapodás is a kormány gyengeségét mutatja. – A beszédnek erre a részére Széll miniszterelnök másnap – 1900. márc. 21-én – válaszolt Komjáthynek. (l. 3/C. sz. irat.)

Ha mi erős nemzeti kultúrát akarunk itt megvalósítani, mert mindig ebből indulok ki – mi lehet annak alapja? Első lenne a kisdedővő törvény végrehajtása. És kérdem a t. kormányt: végrehajtotta-e? Amióta meghoztuk a törvényt, nem volt reá pénz. Hát ha a katonatisztek fizetésére és más meddő kiadásra van pénz, akkor erre miért nincs? Az a kormány nem érdemes arra, hogy ott üljön, amelynek pénze, akaratereje nincs, hogy a magyar nemzet erejét koncentrálni képes legyen. Ha nézzük, hány község van Magyarországon, és látjuk, hogy 13–14 000 községben van 1221 kisdedővő, és ha tekintetbe vesszük, hogy amikor a törvényt megalkottuk, a nemzetiségek a maguk egészében úgy a hírlapjaikban, mint mindenütt egész Európa előtt gyűlöletet igyekeztek támasztani a magyar nemzet ellen azzal a panasszal, hogy oly törvényt hozatott, amely őket ki akarja forgatni a nemzetiségükből, azt látjuk, hogy mégis, annyi esztendő után, amióta megalkottuk a törvényt, oly nyomorult eredménnyel állunk szemben, hogy összesen van 1221 rendes óvó, 208 állami menedékház s 998 nyári menedékház. De valahogyan ne higgyék, hogy az mind állami érdem, amikor 1221 óvodáról beszélünk, mert az állami óvodák száma 253-nál többre nem megy.

De, t. képviselőház, ha a kisdedővő, mint a piramis alapja nem vált be, nézzük csak a többit, hiszen van nekünk mindenféle szakoktatásunk. És itt is azt tapasztaljuk, hogy ott, ahol kezdeni kell, mindent elhanyagolunk.

<sup>1</sup> Közli: Képv. Napló, 1896–1901, XXVIII, 64–73. l.

Térjünk át a népiskolák dolgára. Első dolgunk volna, ha nemzetiesen akarunk haladni, és ha a magyar állameszmét ki akarjuk domborítani és meg akarjuk valósítani, a népiskolai törvény revíziója. Nem hiszem, hogy sok bátor ember lenne e képviselőházban a mai áramlatok közt, amelyeknek furcsa hatásuk van Magyarországon szellemére, mondom, nem hiszem, hogy sok ember lenne itt, aki a revízióba könnyen bele merne menni, mert nagyon félek, nem az az irány volna megvalósítva, amely kell, hogy minden szabadelvű magyar ember lelkében éljen. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

*Olay Lajos:* Ki kell mondani, állami iskola!

*Komjáthy Béla:* Olay Lajos t. barátom azt mondja: állami iskola. Én vele tökéletesen egyetértek, mert hitem és meggyőződésem szerint az állami iskola volna képes ezt a nemzetet erőssé tenni. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Itt elsősorban mindenkinek magyarnak kell lennie, s csak aztán tartozhatik felekezethez. Ezért örömmel tennék meg mindent arra nézve, hogy az állam erejét nagyra tegyük és a jövő Magyarországot felépíthessük. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

De ha el is ismerem egész készséggel, hogy az utolsó öt esztendőben óriási módon szaporodott az állami iskolák száma, mégis, ha összehasonlítjuk a mai számarányt a felekezetek és a sokszor nem jó felekezetek kezében levő iskolák számával, akkor helyzetünk csakugyan kétségbeejtő. Bocsássanak meg, hogy hosszasan foglalkozom ezen kérdéssel *(Halljuk! Halljuk!)*, de méltóztassanak elhinni, én lelkemre és Istenemre mondom, hogy ezen felszólalásomban semmi más nem vezet, minthogy igyekezem csekély tehetséggel felrázni a nemzetet, hogy kötelességét megtegye. *(Halljuk! Halljuk!)*

Nézzük, hogyan állunk az állami iskolákkal? El akarom ismerni, ami elismerésre méltó, mert másképpen nem volnék igazságos bírálómban. Az 1897/98. évben volt összesen 17 098 népiskola, ebből állami 1511. Mikor ma az állami iskolákra oly nagy súlyt fektetünk, az összes iskoláknak csak 10%-a állami iskola. Igaz, hogy 1896-ban még csak 975 volt, és így a haladás aránylag nagy, de ez is megakadt. És hogyan történt azelőtt az államosítás? Ha valamely község vagy felekezet államosítani akarta iskoláját, kölcsönt vett fel arra az épületre és az állam átvevén, a bérekkel törlesztette azt. Ma egyszerűen oda áll és azt mondja: ez nem lehet, te építsd fel az iskolát. Emiatt azután a maga anyagi erejéből nem mert a község hozzáfogni, és nagyon sok helyet tudok, ahol az államosítás emiatt elmaradt. Ennek az lett a következménye, hogy nagyon sok helyütt a megkezdett tárgyalásokat abbahagyták. Ha parancsolná az államtitkár úr, még név szerint is meg tudnám nevezni ezen iskolákat...

... Visszatérve az állami iskolákra, egy kis statisztikát akarok felhozni. Azt mondják – én is azt állítom –, hogy amelyik állam élni akar és nemzeti állam akar lenni, az kell, hogy a népnevelést az egész vonalon a kezében tartsa. Hogyan beszélhetünk mi arról, hogy képesek vagyunk fiatal nemzedékünket a hazafiasság szellemében felnevelni, mikor 1511 állami iskolával szemben római katolikus van 5452, görög katolikus 2097, görögkeleti 1793, református 2160, ágostai 1391...

... Nézzük ... a tanítóképezdéket.

Egy állam, amelyiknek ereje van, amelyik élni akar, amelyik nemzeti jellegét rá akarja sütni minden intézményére, annak a tanítóképezdéket kezéből kiadni nem volna szabad. Ha bizonyos tekintetekből mégis megengedi ezt a felekezeteknek, kérdelem az államtitkár urat, miért engedi meg, hogy a törvény e részben végre ne hajtassék? A törvény világosan azt mondja, hogy az állami képesítés megadását államvizsgától kell feltételezni, hol az államnak megvan a hatalma beletekinteni beléletébe, ismeretébe annak, akit meg akar bízni azzal, hogy a jövő Magyarországot nevelje. Hová jutottunk e tekintetben? Gróf Csáky Albin t. képviselő úr mint kultuszminiszter megengedte Kalocsán, hogy külön képesítést csináljanak. A mostani kormány tovább ment. Már a szatmári apácázárdának is meg van adva a jog a képesítésre.

*Szőts Pál:* Törvényben van!



*Komjáthy Béla:* Lehet, hogy kétféle törvény van, az egyik az, amelyet mi juristák ismerünk és elolvassuk, a másik pedig az, amely titokban van. Legyen szíves ezt nekem megmutatni, de én azt hiszem – és reményem, hogy ez egyszer az államtitkár úr is nekem ad igazságot –, ilyen törvény nincsen. Ha pedig volna, akkor meg kell azt változtatni. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

A törvény megengedi a tanítóképezdek felállítását, ez ellen nem szóltam; hanem méltóztassék megnézni, hogy az 1868. évi népoktatásról szóló törvény azt mondja: „Felső nép- és polgári iskolai tanítók képesítésére országos vizsgálóbizottság lesz hivatva.” Ezt a törvényből írtam ki, lehet, hogy Szóts Pál t. barátom más törvényt látott, talán az nem magyarországi *(Derültség a szélsőbaloldalon)*, mert ezt én innen írtam ki, és ezt megcáfolni nem lehet. Mármost az nem helyes, hogy a törvényt így magyarázzuk; ennek igen szomorú következménye lesz, mert igen tisztelt szász testvéreink is tettek lépéseket, hogy a képesítés nekik megengedtesse, és ez eszükbe juthat a románoknak is, s akkor mi nagyon jól fogunk kinézni *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon)*, hogyha azok az ellenséges elemek, akik nem akarnak a magyar állameszmével és a magyar fajjal kibékülni, a jövő Magyarországnak képzésére a saját szempontjukból nevelt és megerősített tanítókat fognak alkalmazni. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

De még ennél is tovább megyek, mert engem mindig a nemzeti eszme és törekvés vezet mindenben, tehát a kultúra terén is. Nézzük, hogy a tanítóképezdéken kívül hogy állunk a felső polgári és leányiskolák terén, vajon a nemzeti szempontot hogy tudja itt érvényre emelni az igen tisztelt kormány és különösen a kultuskormány. 1898-ban volt 277 polgári iskola. Ebből 109 fiú és 168 leány. Ezekből pedig felekezeti 71.

Kifogásolja a nemzetiségek, kivált a románok újabb leányiskola alapításait. (Nagyszeben, Arad, Balázsfalva, Karánsebes, Belényes.)

... A középiskolára vonatkozólag engedjen meg a t. ház, hogy még egy kritikát mondjak a t. kormányról, *(Halljuk! Halljuk!)*, és ez vonatkozik a többi, tehát a magyar állam fenntartása alatt levő középiskolák területiális elhelyezésére.

Már a mai nap folyamán, nem tudom, Boda Vilmos, vagy Lehotzky Antal t. barátom felhozta azt, hogy mi magunk adunk alkalmat arra, hogy azok az elemek, amelyek nem lelkesülnek a magyar állameszméért, erősödjének. És méltóztassanak megnézni, hogy vannak elhelyezve a lugosi, fehértemplomi, fogarasi gimnáziumok? Mit gondolnak, vajon ott a magyar állameszme híveit nevelik-e a magyar állam pénzén? Méltóztassék megnézni a kimutatást – nálam megvan –, és azt hiszem, az igen tisztelt államtitkár úr igazat fog nekem adni, mikor azt mondom, hogy 85% idegen nemzetiségű, de mert családja ott van, oda megy vissza, és hogy így az a beruházás, melyről azt hisszük, hogy helyes irányban tesszük, nem hozza meg a maga gyümölcsét. Nekünk csak ott kell lehetővé tennünk, hogy idegen nemzetiségek igénybe vehessék jótékonyágunkat, ahol nem fenyeget annak veszélye, hogy azok saját magunk ellen erősödnének meg, hanem ahol jogosult a remény, hogy a magyar állameszmének, a magyar faj szeretetének képesek leszünk őket megnyerni, *(Igaz! Úgy van!)*

Azt hiszem, nagyon keserű tapasztalatokat hoztam fel; sőt azt mondhatná valaki, túl sötét színnel igyekeztem ezeket a dolgokat festeni. Méltóztassék meggyőződve lenni, én volnék az első, ki örömmel adnám ezt másképp elő; de, minthogy azt tartom és hiszem, hogy ez a magyar faj veszélyben van, az első szolgálatot azzal vélem teljesíthetni, hogy egész kíméletlenül lerántom a leplet minden oldalról, hogy kimutassam a bajokat; mert ha nem ismerjük a bajt, nem fogjuk tudni a kellő gyógyszer megtalálni. *(Helyeslés.)*

A román főpapok példáját hozza fel, akik szerinte nem tisztelik a magyar állam jogait és törekvéseit. Ezt bizonyítja a magyar liturgiával és a katolikus autonómiával szembeni magatartásuk.

... De menjünk csak tovább! *(Halljuk! Halljuk!)* Nem ennek a kormánynak – nem a mostaniról szöveg, hanem általában arról, melyet a magyar nemzet folytat – eredménye-e az, ahogyan a nemzetiségi papok magyar nyelvismeretével vagyunk?

A törvény világosan kimondja, hogy Magyarországon nem lehet senkisép pap, lelkész, aki a magyar nyelvet nem ismeri. T. államtitkár úr! Ugye kevesen vannak, akik nem tudják a magyar nyelvet? Mert én úgy tudom, hogy nagyon sokan vannak. Hiszen nem csoda, mert hogy egymással idegen nyelven társaloghassanak, a mostani kormány egy püspököt is nevezett ki, aki a magyar nyelvet nem tudja, de aki azért a magyar főrendiháznak mégis tagja, ahol magyarul folyik a tanácskozás. (*Mozgás.*)

A magyarság szempontjából, mert a papokról beszéltem, talán itt megint lesz szíves a t. miniszterelnök úr az én emlékezőtehetségem felfrissítésére ide sietni, mert itt megint olyan dolgot hozok fel, amelyet megígér a kormány, de amelyről én nem tudok semmit, bár meglehet, hogy csak én nem tudok. Itt mondta ki, hogy a kolozsvári egyetemen protestáns teológiai kart, a budapestin görögkeleti teológiai kart fognak felállítani. Történt ebben valami? Pedig méltóztassék elhinni, nagyon hazafias cselekedetet végeznének, ha ezt megtennék, mert merem mondani, egyik legnagyobb bűne a magyar kormánynak az – s azt hiszem ebben mindenki igazságot ad nekem –, hogy Magyarországon nevelik a nemzetiségek és vallásfelekezetek papjait, és a mi kormányunknak van legkevesebb befolyása arra, hogy miként nevelnek, hogyan tanítanak és mit csinálnak. Mikor tudjuk, hogy az a szegény nép műveletlenségében, csak a hitéletében való előljáró utasítása szerint lesz sokszor jóvá vagy rosszra, akkor az az állam, amely élni akar, az az állam, amely csakugyan magyar akar lenni, nem ügyel arra semmit, hogy ezeket a nevelőket miképp nevelik. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon. Mozgás jobbfelől.*) Hiszen éppen egyik paptársamnak mondtam itt beszédem megkezdése előtt, hogy annyira mennek, hogy például a görögkeleti szemináriumban a kánonjogot sem tanítják úgy, amint kellene, hanem külön, Saguna-féle tankönyvet használnak azért, hogy még a hierarchiában is azon előnyt, amelyet esetlegesen a hazafias papok nemzeti szempontokból felhasználhatnának, ellensúlyozni képesek legyenek.

De, ha meg méltóztatnak engedni, még egy pár dologra hívom fel a t. ház figyelmét. (*Halljuk! Halljuk!*) Itt van például a segély kiosztása, a kongrua, amelyért óriási összegeket áldozunk. Ugyan ki tud nekem garanciát adni arra, hogy ez a pénz hazafias irányban, oly emberek segélyezésére fog fordítatni, akik a magyar államért lelkesülnek. Egyáltalában véve kérдем a t. államtitkár urat, van-e valami közege arra nézve, hogy azoknak az embereknek megbízhatóságáról referáljon!

Zsilinszky Mihály államtitkár: Van!

Olay Lajos: A főispánok azt nézik, hogy ki jó mameluk. (*Nagy zaj. Ellentmondás a jobboldalon.*)

Komjáthy Béla: Nekem, mint a nemzet képviselőjének jogom van beletekinteni ebbe a dologba. Élni fogok ezen jogommal, és majd felkeresem az államtitkár urat, hogy kegyeskedjék azt nekem megmutatni.

Hogy milyen volt ez a mi politikánk, annak megint csak egy kis példáját hozom fel a t. képviselőház elé. Ott van például a román egyházfők hivatalos sajtója a „Telegraful Roman” és az „Unirea”. Olvassa, vagy ismeri ezeket a t. kormány? Nagy hiba, ha nem ismeri, mert látom, tagadólag int az államtitkár úr. Én nem értem a román nyelvet, de mert elhatároztam, hogy csekély erőmmel itt ezen a téren mindent el fogok követni arra, hogy álmából és közönyéből a nemzetet felrázni igyekezzem, lefordítatom magamnak e lapokat. És nem találkozunk-e bennük minden nap hazafiellenes kifejezésekkel, amelyek a magyar államot egyáltalában nem respektálják? És tudja-e a t. kormány, hogy az egyik lapnak, amelyet pedig Mihályi Viktor érsek állított össze, valamint Comseia<sup>2</sup> nevű nyugalmazott tanár a szerkesztője, akit – nagyon jól tudja a tanügyi kormány – nemzetellenes üzenetért kellett nyugdíjba küldeni. (*Mozgás.*)... Ez a kormány hitünk és meggyőződésünk szerint a törvényhozó erőt és fegyvert se használj a fel arra, hogy visszaszorítsa az ellenséget, mert nem gondol-

<sup>2</sup> Értsd: Dimitrie Comşa.

codik újabb talajokról, amelyeken a magyarság várát fel lehetne építeni, ennek a kormánynak az eszközöket a tovább kormányzásra nem adhatván meg, ennek a kormánynak a költségvetést nem szavazhatom meg. (*Élénk helyeslés és éljenzés a szélsőbaloldalon.*)

## C

1900 márc. 21

*Berzeviczy Albert beszéde a közoktatásiügyi tárca költségvetési tárgyalásakor<sup>1</sup>*

„ ... Visszatérve Komjáthy Béla t. képviselőtársam észrevételeire, én is sajnálom – és e tekintetben teljes mértékben osztom t. képviselőtársam nézetét –, hogy a kisdedovási törvény végrehajtása gyorsabb tempóban nem megy előre, aminek mindenesetre csak pénzügyi nehézségekben van az oka, úgyszintén, hogy az 1896: XXIII. törvénycikknek, mely a tanítók fizetésének rendezéséről szól, intenciója még mindig nem lett egészben megvalósítva. De habár ezeket elismerni kénytelen vagyok, nem vagyok hajlandó azért népoktatásunkat és általában iskolai viszonyainkat oly sötét színben tüntetni fel, mint t. képviselőtársam teszi. Elismerem, hogy t. képviselőtársamat a legtisztább hazaszeretet indította arra, hogy azt a vészkiáltást hallassa, hogy a magyar faj veszélyben forog, de higgye el nekem a t. képviselőtársam, hogyha – amint ő maga konstatálja – a nemzet erre a vészkiáltásra csak kevésbé reagál, ennek oka nem abban rejlik, mintha ez a nemzet közönyös és érzéketlen volna létérdekei iránt, mert ha ily közöny és fásultság csakugyan fennállana, ez volna igazi veszélye nemzeti létünknek, hanem ennek oka egyszerűen abban rejlik, hogy a nemzet világosan látja azt, hogy az a veszély, melyet a t. képviselő úr oly élénk színekben lefestett, a valóságban fenn nem forog. Elismerem, hogy például az erdélyi részekben a magyarság védelme a kormány részéről a leggondosabb, a legéberebb és a legerélyesebb politikát igényli, elismerem, hogy ezen a téren a nemzetiségekkel szemben néhány igen nagy feladat vár még megoldásra, és nagy nehézségek és veszélyek leküzdése szükséges, de aki objektíve akar ítélni, az lehetetlen hogy azt állítsa, hogy azóta a 33 év óta, mióta alkotmányos életünket visszanyertük, a magyar faj megerősödése igen nagy előmenetelt nem tett, és hogy e tekintetben az utóbbi időben akármiféle visszaesés, vagy hanyatlás mutatkozik. Nem akarok közismeretű statisztikai adatokkal állni e percben elő, mert küszöbén állunk egy új népszámlálásnak, amely remélhetőleg nem a feketén látók véleményét fogja igazolni. Hiszen csak nézzünk körül. (*Halljuk! Halljuk!*) Nézzünk körül iskolai életünkben, irodalmunkban, napisajtónkban, országos és törvényhatósági közéletünkben, társadalmi életünkben, üzleti életünkben – habár beismerem, hogy a haladás ezen a téren a leglassúbb (*Igaz! Úgy van!*) – és senki, aki látni akar, nem fogja kétségbe vonhatni, hogy a magyarság terjedése, megerősödése azon 33 év óta igen nagyot haladott, és ha lelkiismeretét megkérdezi, nem fogja állíthatni, hogy a magyar fajt oly nagy veszély, minőt a képviselő úr lefest, valóban fenyegetné. Hanem persze nem szabad e tényeket önkényes világításba helyezni, és nem szabad követeléseink felállításánál megfeledezni arról, amit jelenleg fennálló törvényeink előírnak. Komjáthy Béla t. képviselőtársam például azt mondja, hogy az 1868. évi nemzetiségi törvény reánk lett oktrojálva. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Nagyon óhajtanám, ha azt a nagyszabású vitát, amely ennek a törvénynek megalkotását megelőzte, a fiatalabb generációnak is mentül több tagja figyelmesen elolvassná. Az a vita nagyon sok tanulságot tartalmaz, úgy az akkori, mint a jelenlegi viszonyok megítélése szempontjából. Nem egy ránk oktrojált kényszerűség az a törvény, amelyet megalkottunk; ellenkezőleg, egy diadalmos harc végigvívásának az eredménye. Mert mit akartak, amint a vitában világosan

<sup>1</sup> Közli: Képv. Napló, 1896–1901, XXVIII. 87–89. l.

ki lett fejezve, a nemzetiségek képviselői majdnem kivétel nélkül? Azt, hogy ez az ország nyelvi tekintetben széjjel szakítottassék. *(Úgy van! jobbfelől.)* Ennek a törekvésnek a visszaverésével egyértelmű az a törvény, és méltóztassék annak a törvénynek jelentőségét és becsét létrejövetelének ideje és körülményei szempontjából ítélni meg.

Ha, t. ház, a mai viszonyok szempontjából az 1868-iki nemzetiségi törvény talán sok tekintetben elavultnak, túlhaladottnak, a mai viszonyoknak meg nem felelőnek tűnik fel, ez éppen csak legvilágosabb igazolása és bizonyítéka annak, hogy manap ennek az államnak és ennek a nemzetnek a magyarsága sokkal jobban kidomborodott, mint ahogy ki volt domborodva 1868-ban. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

T. képviselőtársam kifogásolja azt, hogy vannak még középiskoláink, amelyeknek tannyelve nem magyar, továbbá hogy vannak felekezeti képezdék, amelyek a polgári iskolákra való képzést és képesítést is nyújtják. Ámde feledi t. képviselőtársam azt, hogy mindkét dolgot az 1883-iki középiskolai, illetőleg az 1868-iki népnevelési törvény megengedi. *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Fájdalom!)* Én elismerem a szükségességét annak, hogy a népiskolai törvény elsősorban revideálandó volna, és hogyha a népiskolai törvény elsősorban revideálatná – amire különben, hogy a jelenlegi időpont nem alkalmas, azt a t. képviselő úr maga konstata – akkor különösen a tanítóképzés tekintetében az állam jogait erőteljesebben kellene érvényesíteni, mint ahogy azok az 1868-iki törvényben érvényesítve vannak. Jobban kellene e tekintetben megközelíteni azt az álláspontot, amelyet az állam a középiskolai tanárok képesítésére nézve az 1883-iki középiskolai törvényben elfoglal. Ezt én elismerem, de amíg a jelenlegi törvények fennállnak, addig ezeknek a törvényeknek lelkiismeretes és lojális végrehajtása, méltóztassék elhinni, a legjobb nemzetiségi politika.

Ott, ahol a fennálló törvények permisszíve szólnak, ahol megengedik a kormánynak azt, hogy különböző eszközök és módok közt válasszon, ott igenis én is elismerem és helyeslem, hogy a kormány mindig azt az eszközt és módot válassza, amely a nemzeti politika szempontjának legjobban megfelel. De tiltani valamit, amit a törvény megenged, és a törvények erőszakos értelmezésével akarni erősebb szorítani az iskolafenntartók jogait, ez, méltóztassék elhinni, elkeseredést szül, és ilyen módon magyarrá tenni egy lelket sem lehet.

Ezt a felfogást követte a közoktatásügyi kormány már a múltban és ezt a felfogást követi – amint tapasztalom –, a jelenben is, és azért, ha azt tapasztaltuk, hogy valamely törvény a nemzeti szempont érvényesítésére nem nyújt elegendő eszközöket, akkor gondoskodás történt mindig a szükséges törvény megalkotásáról. Talán hivatkozhatom arra, hogy a kulturális téren a nemzeti politika érvényesítése szempontjából az 1868. évi nemzetiségi törvény álláspontjánál sokkal előrehaladottabb álláspontot képviselnek azok a törvények, amelyek azóta keletkeztek. Az 1879. évi törvény, a magyar nyelvnek a népiskolában való kötelező tanításáról, az 1883-iki középiskolai törvény, az 1891-iki, a kisdédóvóról szóló törvény, az 1893-iki, a tanítói fizetésekről szóló törvény, mind olyan törvények, amelyeknek meghozatala az ezen szabadelvű pártból alakult kormányoknak a kezdeményezésére történt.

*Komjáthy Béla:* És hogy van végrehajtva mindaz!

*Berzeviczy Albert:* Úgy van végrehajtva, ahogy azt az eddigi viszonyok és eszközök megengedték.

A múlt tanügyi kormányzatnak hibájául róta fel Boda Vilmos t. képviselőtársam azt, hogy a nemzetiségi vidékeken is állami iskolákat állítottak fel *(Halljuk! Halljuk!)* és ő azt az időt, ameddig ezt a politikát követték, a nemzeti politikára nézve elveszettnek jelezte. A t. képviselő úr csak azt feledi, hogyha a kormány a nemzetiségi vidékeken és különösen azokon a vidékeken, ahol a magyarság a nemzetiségekkel határos, vagy a nemzetiségekkel vegyül, állami iskolákat nem állított volna fel, akkor még sokkal több részben magyar községnek teljes eltótosodását mutathatta volna ki Komjáthy Béla t. képviselő úr, Kőrösi József érdemes statisztikusunk munkája alapján. Én elismerem, hogy sok esetben előfordult, hogy egy, a nemzetiségi vidéken felállított állami iskola a maga feladatát csak félig töltötte be azért, mert

aránylag csak kevés tanulót vont magához, és mellette fennmaradt és most is tovább működik, nem mindig üdvösen, az ottani nemzetiségi iskola. De ezt a jelenséget azért nem lehet általánosítani. Én magam ismerek a nemzetiségi vidékeken állami iskolákat, amelyek tökéletesen betöltötték feladatukat, magukba olvasztották az ottani községi vagy felekezeti népiskolát és különösen a magyar nyelv tanítása terén igen szép eredményeket értek el. *(Igaz! Úgy van!)* Ezért tökéletesen jogosult Lehotzky Antal t. képviselőtársam felszólalása, aki különösen a felvidéki és a nemzetiségi vidéki népiskolák fejlesztésére hívta fel a kormány figyelmét...

## D

**1900 márc. 21**

### *Zsilinszky Mihály kultuszállamtitkár beszéde a közoktatásügyi tárca költségvetési tárgyalásakor<sup>1</sup>*

A Komjáthy Béla által a kultuszkormányzat ellen felhozott vádakat alaptalanoknak mondja. Hivatkozik arra, hogy az északi megyékben az iskolai asszimiláció eredményeket ért el. Annak a „vádznak” megcáfolására, miszerint a kultuszminiszterek nem tettek volna semmit a magyar állameszme megerősítése érdekében, fel sorolja a Wlassics minisztersége alatt történt intézkedéseket.

... Azt hiszem, az alsó oktatásra nézve, az óvodákra vonatkozólag nem kell semmi sem szólni. Az már el lett mondva innen. Az óvodákat mindannyian szeretnők szaporítani. De ne felejtjük el, hogy az a törvény, amely erre vonatkozik, nem az államot kötelezi, az államnak csak megengedi, hogy óvodákat építhessen, csak a községekre nézve teszi azt kötelezővé. De az állam meglévén győződve arról, hogy az óvodában a gyermeklélek a legfogékonyabb minden jóra, és legkönnyebben ott tanulja meg a magyar nyelvet, minden olyan helyen igyekezzünk és építünk állami óvodát, hol már állami népiskola van, hogy az a gyermek, ki már némiképpen megtanulta a magyar nyelvet, folytatólag annál biztosabban tanulhassa azt...

... A népiskolákra nézve a képviselő urak közül többen felszólaltak, mégpedig ellenkező értelemben. Az egyik tudniillik azt állította, hogy csupán csak állami iskolák állíttassanak fel, és semmiféle felekezeti és községi iskolák tovább fenn ne tartassanak. Ellenkezőleg szólott a néppárt részéről egyik t. képviselőtársunk, hogy semmiféle állami iskola, hanem csak felekezeti iskola legyen.

Én azt gondolom, t. képviselő urak, hogy a középút a leghelyesebb, hogy igenis törekednünk kell az egységes nemzeti iskola megvalósítására minden fokon *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon)*, mert igen helytelen volna a mi történeti viszonyaink közt akár a felekezeteket, akár a községeket megfosztani attól a jortól, hogy iskoláikat tovább is fenntartsák, mert ezáltal megszűnnék nemcsak a verseny, hanem valószínűleg olyan versengés és olyan nyugtalanság támadna az országban, amely önmagában véve elegendő lenne arra, hogy megakadályozza Magyarország konszolidációját. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)*

Állami iskolákat igenis kell felállítani és állítunk is fel, minden erőszakosság nélkül; és ha az igen tisztelt képviselő úr csakugyan azt tapasztalta, hogy valamely tanfelügyelő erőszakkal vagy pedig tiltott rábeszélésekkel akarja a közönséget rávenni arra, akkor tessék meggyőződve lenni, hogy ez nem a miniszter akaratával történik, mert nem is volna szükséges semmiféle erőszakot követni el: hisz annyian kínálják az iskoláikat, hogy felét sem tudjuk államosítani – anyagi nehézségek miatt. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)*...

<sup>1</sup> Közli: Képv. Napló, 1896–1901, XXVIII. 93–94. l.

12

1900 márc. 27

A „*Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*” közleménye az erdélyi szász képviselői klub kérdéséről:  
*A szász képviselők nyilatkozata*<sup>1</sup>

A liberális pártban maradt szász képviselők táviratilag jelentett nyilatkozata a következőképpen hangzik:

Újabban a lapok az országgyűlési pártokon kívül álló szász képviselőknek egy állítólagos politikai klubjával foglalkoznak. Ezek a hírek egy beszámolón alapulnak, amelyet a nagy-szebeni képviselő, *dr. Bruckner Vilmos* tartott nemrégiben választóinak, és visszanyúlnak egy, az előző év decemberében a nagyszebeni „*Siebenbürgisch-Deutsches Tagblatt*”-ban megjelent, nyilván szász képviselői körökből származó levélváltásra. Ebben többek között ez olvasható: „A pártokon kívül álló szász képviselők szerves politikai csoportot vagy frakciót alkotnak, ugyanis közös politikai programjuk van, a szász népi program.” Ebben a vonatkozásban megjegyezzük, hogy a szász népi program az összes szász országgyűlési képviselő, mind a liberális pártban maradtak, mind pedig a pártonkívüliek számára egyaránt mértékadó és közös. Az említett program 6. §-a szerint ugyanis „a szász választóköri képviselőknek szabadságában áll a képviselőház pártjain kívül maradni, vagy egy és ugyanazon pártba, vagy pedig különböző pártokba is belépni, feltéve, hogy azok az 1867. évi államjogi kiegyezés alapján állnak.” Ennek alapján *Fluger Károly*, *dr. Bausnern Guidó*, *Pildner Ferenc* és *dr. Oberth Károly* szász képviselők beléptek a liberális pártba, illetőleg megmaradtak benne. Érthetetlen tehát, hogyan, szolgálhat most a szász népi program a pártokon kívül álló szász képviselők számára alapul egy szervezett politikai csoport vagy frakció megalakításához.

Ezzel a nyilatkozattal szemben, amelyet itt kommentár nélkül közlünk, továbbá bizonyára tekintettel azokra a sajtóhangokra is, amelyek a pártklub megalapítását a Széll-éra nyakába akarták varrni, *dr. Bruckner Vilmos* országgyűlési képviselő, mint a klub elnöke, a következő közleményt jutatta el a „*Budapesti Tudósító*”-nak:

A pártokon kívül álló szász országgyűlési képviselők klubjának megalapítása 1898 januárjában történt, tehát abban az időben, amikor *Bánffy Dezső* báró volt a miniszterelnök. *Dr. Bruckner Vilmos* s. k.

13

1900 máj. 21

*A szerb radikális sajtó kommentárja Polit-Desančić Mihály visszavonulási nyilatkozatával kapcsolatban*<sup>1</sup>

Dr. Polit a következő nyilatkozatot közölte:

*Nyilatkozat*

Bizonyos elképzelésekkel szemben, amelyek kivált a legutóbbi időben a szerb sajtó egy részében a „*Branik*”-hoz és ahhoz a párthoz, amelynek orgánuma a „*Branik*”, való viszonyommal

<sup>1</sup> A közlemény eredeti címe és leközlöthelye: *Eine Erklärung sächsischer Abgeordneter. – Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* 1900. márc. 27-i, 7988. sz.

<sup>1</sup> A közlemény eredeti címe: *Izjava dr. Politá. – Dr. Polit nyilatkozata. – Megjelent a Zastava* 1900. évi 113. sz.-ban. Polit visszavonulása átmeneti jellegű volt. Mint ismeretes, fél-évtizeddel később visszatért a parlamenti életbe. 1906. júl. 3-án ő nyújtja be a nemzetiségi képviselők ekkori felirati javaslatát. (Szövegét I. *Iratok* IV. köt.)

kapcsolatban felmerültek, kijelentem: egyéni elhatározásom következtében és miután a nyilvános politikai tevékenységtől már több mint két éve visszavonultam, nem állok sem a párt, melynek orgánuma a „Branik”, sem a „Branik” társasága élén.

Újvidék, 1900 május, Áldozócsütörtökön.

dr. Polit-Desančić Mihály

\*

A Branik a nyilatkozathoz a következő magyarázatot fűzi: „Dr. Polit már két éve nem vesz részt a pártéletben, és nem irányítja a Branikot, általában semmiféle politikai mozgalomban nem vesz részt. – Mi, akik ezt tudtuk, s akiknek egyébként is ez nyílt titok volt, bennünket nem lepett meg ez a nyilatkozat, mégis igen sajnáljuk és nehezünkre esik, hogy kénytelenek vagyunk nyilvánosságra hozni:

Dr. Polit már két évvel ezelőtt bejelentette a visszavonulásáról szóló kemény elhatározását, de pártunk 1898 június havában tartott értekezletén felkérték, hogy maradjon vagy vegyen szabadságot, amíg személyes kedvetlensége el nem múlik. Mindig reméltük, hogy dr. Polit felfrissülten visszatér majd, mert tudtuk, hogy tevékenysége mennyire értékes és *neve mennyire vonzó*. De amikor két év múltán sem mutatott hajlandóságot politikai szereplésre, és a *Braniknak nem írt politikai tárgyú cikkeket*, akkor ez a kijelentése, amely megfelel a tényleges állapotnak, teljesen érthető.

Lesz még alkalmunk azonban, hogy erről beszéljünk, de most is meg kell mondanunk, hogy ez súlyos csapás a szerb politikára, mert Polit közéleti kiválósága még nagy nemzeteknél is ritkaságszámba megy.

Aki negyven éven át úgy és annyit tevékenykedett nemzetéért mint ő, aki a szerb nevet a széles világban ismertté tette, annak joga van „nyugalmas öregségre”.

\*

Ez ügyben nekünk is lenne néhány szavunk. Egy politikai párt tekintélyes tagja, kiváltképp annak vezetője, nem válhat el pártjától – csöndben. A társadalmi életben is az a szokás, ha valaki távozni kíván, elbúcsúzik és Isten hozzádot mond. Ha dr. Polit már két évvel ezelőtt visszavonult pártjától és társaságától, a politikai ésszerűség megkövetelte volna, hogy ezt nyilvánosan tegye. Amíg ezt nem tette, mindenkinek joga volt, hogy felelősségre vonja azért, ami a liberális pártban történik, mert őt nyilvánosan e párt fejének választották és nem búcsúzott el attól nyilvánosan.

Tehát azok a bizonyos feltételezések, amelyek dr. Polit és a Branik között fennállottak, – nem voltak alaptalanok. Dr. Politnak tudnia kellett, hogy ezek a feltételezések mindaddig fennállanak, amíg ő nyilvánosan nem búcsúzik el a pártjától.

A Branik ugyan így ír ezt kommentáló soraiban: „Mi akik tudtunk erről, s akik számára ez nyílt titok volt” ... stb. de ez csak azért van, hogy valamit mondjanak. Ha a Branik ezt magánvonatkozásban tudta és a kávéházakban is beszéltek arról, hogy dr. Polit kilépett a pártból és semmibe sem avatkozik, ez nem volt elegendő. Dr. Politnak mint közéleti szereplőnek kötelessége volt a közvélemény és saját pártja felé már csak önmaga érdekében is nyíltan és kétségtelenül megállapítania a helyzetében bekövetkezett oly jelentős változást. S mégis azt állítjuk, hogy azok a körülmények, amelyekre Polit utal, teljesen indokoltak voltak, s amennyiben a szerb sajtó egy részének mégis szemrehányást tesz, mi ezt a szemrehányást elutasítjuk.

Hogy dr. Polit 1898 júniusában nem lépett ki határozottan a pártjából, kitűnik a Branik kommentárjaiból is, ahol kijelentik: kérték, hogy maradjon vagy legalább bizonyos idő múltán távozzék, mert tudták, mit ér közreműködése és mennyire vonzó az ő neve. Ha tehát a Branik urainak szükségük volt dr. Polit vonzó nevére és dr. Polit ráállt erre, hogy az ő „vonzó” nevét

még meghagyja (mert a Branik politikája ma még kizárólag a „vonzó” neveken alapszik), ezért dr. Polit senkit sem okolhat.

Meg kell tehát látnunk az igazi okot, amely miatt dr. Polit visszavonult vagy legalábbis megvonja a Braniktól az ő vonzó nevét. És ez az ok nagyon is egyszerű. Dr. Polit helyzete mint az egyik párt vezéréé, és mint a nemzeti közalapítványok ügyészéé, összeférhetetlen volt. Ezt a kettőt nem lehetett egymással összeegyeztetni. A nemzeti alapok ügyésze a pátriárkának és a kongresszusi bizottságnak van alárendelve, akik ebből a tisztségéből el is mozdíthatják, nem lehet tehát egy párt vezére, mely szabadelvű és független óhajt lenni, és legkevésbé lehet vezetője akkor, amikor a párt elvi ellenzékben áll a pátriárkával és a kongresszusi bizottsággal. Mit tegyen akkor, ha az ellentétek kiélesednek? Nem vetik-e majd szemére: Te csupán azért vagy engedékeny, hogy ügyészi állásodat megőrizzed. Egy pártvezérnek őrizkednie kell az ilyen gyanúsítástól, és ezért volt dr. Polit helyzete összeférhetetlen. Már régóta hangoztattuk, de dr. Polit csak most tapasztalta ezt, amikor keserűen kellett tapasztalnia. A Braniknak a pátriárka ügyében tanúsított rejtélyes magatartása, a Branik-pártiak összekötése a kongresszusi bizottsággal – mindezt dr. Polit számlájára írták. S amikor dr. Polit Mihály kijelentette: sajnálja, de nem mehet el a zágrábi konferenciára, bár ugyanez nem akadályozta meg abban, hogy Versecre elmenjen és elfogadja Branković pátriárka többi gyászhuszárával együtt azokat a jegyzőkönyveket, amikor a „Maticá”-ban lelkesen megéljenezte, s amikor a minap Karlócára ment, hogy hetvenedik születésnapja alkalmából üdvözölje a pátriárkát, s nála ebédelt és az asztalfőn foglalt helyet, a közvélemény egyhangúlag kijelentette: mindezt dr. Polit a hibás. Ő vezette arra a szégyenteljes útra a Branikot, amelyen ma halad. De nemcsak a közvélemény általánosan, a liberális párt többsége is elítéli a Branikot a György pátriárka előtti csúszó-mászó magatartásáért, és nyíltan zúgolódni kezdett: dr. Polit a vétkes, az ő ügyészi megbízatása miatt vette rá a Branikot, hogy így írjon: kérdezzétek meg dr. Politot!

Ez a mozgalom a Branik hívei között különösen erős volt és a lapot vissza is küldték. Azonban nem volt meg a bátorságuk, hogy nyíltan fellépjenek a Branik hízelgő magatartása ellen. Áldozócsütörtökön, a Zastavában vezércikkben ítéltük el azokat, akik akarnak, de nem mernek és a zsebükben tartják összeszorított öklüket. Nyíltan szemükre vetettük, hogy kénytelenek lesznek, mint a Branik hívei, a nemzet és a történelem előtt felelősséget vállalni.

Ez a mozgalom a Branikban megbuktatta dr. Politot. Dr. Polit szokás szerint cselekedett. Ha nehéz lesz a helyzet – ő visszavonul. S most is, ahelyett hogy lemondana az ügyészi állásról, és küzdene a kongresszusi bizottság s György pátriárka ellen, lemondott a vezetésről. Lehet hogy mégis visszatér. De csak akkor, ha a szerb nemzet felett kitavasodik és kivirulnak a rózsák. Kérdés azonban: valóban dr. Polit volt-e a Branik egyedüli rossz szelleme, aki azt György pátriárka védelmére kényszerítette? Nem tették meg ezt más újvidéki nagyságok is? A Branik magatartása a közeljövőben ezt meg fogja mutatni.

A Branik elbúcsúzott dr. Polittól, és azt kiáltja feléje: „aki negyven évig dolgozott nemzetéért, annak joga van a nyugalmas öregségre.” Nem akarjuk ebben az órában megkérdezni, hogy dr. Polit mit tett *negyven éven át*, azt sem akarjuk megkérdezni, mikor van valakinek joga a nyugalomra. Mi is kívánunk dr. Politnak boldog és nyugalmas öregséget, de nem tehetjük ezt annak megjegyzése nélkül, hogy akit megdicsérnek, mert nemzetéért tevékenykedett negyven éven át, annak nincsen joga békés nyugalomra a kongresszusi bizottság rideg kebelén és olyan ember uszályában, mint Branković György.



14

1900 jún. 7

*Maurer Mihály brassói főispán jelentése a belügyminiszternek az 1900. jún. 3–4-én Brassóban tartott szociáldemokrata értekezlet lefolyásáról*<sup>1</sup>

B.M. eln. 1900 – XII – 2354

Brassó vármegye főispánja  
455/1900 szám

Nagyméltóságú magyar királyi Belügyminiszter Úr!

Nagyméltóságod folyó évi május hó 9-én 296/el. szám alatt kelt rendelete értelmében [a] rendőrkapitány a socialdemokrata párt által a délmagyarországi és erdélyrészi socialdemokrata párt szervezése céljából pünkösdre tervezett congressus megtartását engedélyezte.

A rendőrkapitánynak az ezen – folyó hó 3-án és 4-én Brassóban tartott értekezlet lefolyásáról hozzám bemutatott – /- alatt visszavárolag idezárt jelentése szerint hozott határozatoknak – tekintve, hogy az itteni száz polgárok conservativ hajlamuknál fogva a socialistikus elvekhez nem ragaszkodnak – annál kevésbé tulajdonítok jelentőséget, mivel latifundiumok hiányában az itt teljesen ismeretlen mezei munkás-, a socialdemokratikus elvek alkalmas támogatói hiányában pedig a még csak néhány befolyás nélküli, s a műveltség alacsony fokán álló egyén által istápoltt socialdemokrata mozgalmak itt mostoha talajra találnak.

Az értekezlet, melyen egyáltalán incidens nem merült fel, zavartalanul folyt le.

Miről van szerencsém Nagyméltóságodnak jelentésemet tudomásulvétel és a netalán szükségesnek vélt valamely intézkedés megtétele céljából tiszteletteljesen előterjeszteni.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem kifejezését.

Brassó 1900. évi június hó 7-én.

Maurer Mihály  
főispán

*Melléklet:*

*Az 1900. jún. 3–4-én Brassóban tartott szociáldemokrata értekezlet határozati javaslata a nemzetiségi kérdésben*

ad B.M. eln. 1900 – XII – 2354  
(Német-magyar párhuzamos, nyomtatott szöveg)

*Határozati javaslat a III. ponthoz  
A nemzetiségi politika és a szociáldemokraczia*

Az 1900. június hó 3-ik és 4-én Brassóban tartott szoc.-dem. pártértekezlet ezennel kimondja, hogy a magyar állami eszméhez ragaszkodik, valamint hogy a magyar nemzetnek politikai vezérszerepét, mely egyezer éves államelméleten alapul, elismeri.

<sup>1</sup> Az irathoz 1. mell. Farkas Mihály brassói főkapitány terjedelmes jelentését a brassói szociáldemokrata értekezlet lefolyásáról.

Ezen felsőbbség semmiképen nem lesz érintve, az 1868. évi XLIV. törvénycikkben bennfoglalt határozmányok által, melyek szerint az összes Magyarországon lakó nemzetiségeknek és néptörzseknek jogegyenlőség van biztosítva, nyelvük és művelődésükre vonatkozólag.

Annál is inkább követeli az erdély[i] és délmagyarországi szocz.-demokrácia ezen törvénynek legpontosabb betartását.

E törvényből kiindulva, a szocz.-dem. párt elítéli a nemzeti túlzóknak mindazon törekvéseit, melyek az idézett törvény határain túl mennek és pedig, nem csak azon törekvéseket, melyek a más – *nem magyar ajkú nemzetek*<sup>2</sup> magyarosítására czéloznak, hanem azokat is, melyek talán arra vannak irányítva Magyarországon, mint állampolgárok, élő más ajkú néptörzseket közös hazától elszakítani és más államokhoz való csatlakozására befolyásolni.

A Szocz.-dem. párt azon oknál fogva kénytelen, az említett kétoldalú törekvéseket elítélni, mivel:

1. alkalmasok arra számos, a közös hazánknak hasznos erők fejlődésére bénítólag hatni; a Magyarországon élő nemzetiségek kulturális fejlődését gátolni és a gazdasági előmenetelét hátrányozni.

2. Mivel a magyar túlzók által terjesztett azon téves<sup>3</sup> nézet – (mintha a magyar államban egynyelvűleg és nemzetileg egyesített magyar nép lehetséges lenne)<sup>4</sup> – okul szolgál a politikai jogok kiterjesztésének megghiúsítására.

3. Mert a magyar túlzók erőszakos eljárása – a megtámadott nemzetiségeknek ellenvetését előidézi és ezen harc által a hazánk csak közös munka által elérhető fejlődése, ipari-, kereskedelmi és egyáltalában kulturális téren megnehezít[et]etik, sőt gátoltatik.

A felsorolt körülmények[et] megfontolva az erdély(részi)<sup>5</sup> szocz.-dem. párt feladatának elismeri a közös hazánkban élő nemzetiségek közt létrehozandó és fenntartandó jó egyetértés érdekében, védő álláspontot elfoglalni minden, bárhol észlelhető felizgatás[a] ellen; mivel a nemzetiségek felizgatása arra is alkalmas a tőke és munka közt fennálló ellentéteket elleplezni és a munkásnépet valódi érdekeinek megbírálásától elvonni.

Magyarország csak akkor lehet virágzó és valódi cultur állam, ha – mint az előrehaladottabb államokban van, a munkálkodó nép czéltudatosan részt vehet a politikai életben, és az által úgy saját, valamint az általános javát előremozdíthassa.

Miután a hazafiatlanság[gal]<sup>6</sup> vádolt szocz.-demokratapárt, nemzetiség és vagyon különbség nélkül minden állampolgárnak politikai jogegyenlőség[é]ért [s] azért küzd, hogy a munkás nép tömegének lehetővé tegye létérdekeit törvényes úton és eszközökkel politikai tevékenység által megőrizni.

Miután továbbá arra iparkodik, hogy nemzeti türelmesség és testvériség által, a hazánk minden népét és törzsét a magyar államnak egyetemleges ragaszkodókul egyesítse, bebizonyul, [hogy]<sup>7</sup> egyetlen igazi politikai párt mely hazaszeretet által van áthatva.

A magyar munkás [népség]<sup>8</sup> követel mindennek előtt nemzetközi összetartást.<sup>9</sup>

<sup>2</sup> Pirossal aláhúzva és ceruzával fölé írva: *nemzetiségek*.

<sup>3</sup> Áthúzva és ceruzával föléírva: megvalósíthatatlan.

<sup>4</sup> A zárójelbe tett szöveg a nyomtatott szöveg fölé írt fogalmazvány. Az eredeti nyomtatott szöveg a következő: „mintha a magyar állam érdeke okvetlenül egy nyelvűleg és nemzetileg egyesített magyar népet igényelne.”

<sup>5</sup> Ceruzával fölé írva.

<sup>6</sup> Ua.

<sup>7</sup> Ua.

<sup>8</sup> Ua.

<sup>9</sup> A nyomtatott szöveg vége.

15

*Iratok a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus és püspöki zsinat egybehívását célzó 1900. és 1901. évi nemzetiségi akciók történetéhez*<sup>1</sup>

A

1900 jún. 21

*Széll Kálmán miniszterelnök felterjesztése az uralkodóhoz a gör. kel. szerb püspöki zsinatnak a Branković–Zmejanović ügy kivizsgálásáig történő elnapolása tárgyában*<sup>2</sup>

ME 1900 – XXIX – 814 (2304)

Budapesten, 1900. június 13-án

Legkegyelmesebb Úr!

A görögkeleti szerb pátriárka folyó évi március hó 6-án M. 92. szám alatt kelt, s ./ alatt hódolatteljesen ide csatolt felterjesztésében kérelmezte, hogy a görögkeleti szerb püspöki zsinatnak folyó évi május hó 1-re való összehívhatása iránt császári és apostoli királyi Felséged legmagasabb engedélye kieszközöltessék.

A pátriárka ezen kérelme folytánaz előzetes tárgyalást úgy a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, mint a horvát-, szlavon-, dalmátországi bánnal megindítottam, s mind a két helyről azon javaslat tétetett, hogy a püspöki zsinat, amelynek tárgysorozatába Zmejanovics Gábor verseci görögkeleti szerb püspöknek, illetve Brankovics György szerb érsekmetsopolita-pátriárkának az ügye is felvétellett, mindaddig, míg ezen, a kongresszusi választmány által letárgyalt s kormányi tárgyalás alá is bemutatandó ügyek a kormánynál is nem tárgyalattak, ne engedélyeztessék.

<sup>1</sup> A szerb nemzeti-egyházi kongresszus többségi pártjai és a kormány közötti ellentét – amely 1892-ben a kormány és az ortodox felső klérus által a kongresszusra oktrojálni megkísérelt ún. „egységes szabályzat” miatt éleződött ki – már egy évtizede teljesen megbénította a szerb nemzeti – egyházi önkormányzat működését. Az 1897. évi kongresszust még tényleges munkájának megkezdése előtt elnapolták, mivel nem akarta elfogadni a királyi biztos által előírt napirendet, s az „egységes szabályzat” helyett az autonómia függőben levő, elintézetlen ügyeit akarta tárgyalni. Ezután hosszas tárgyalások indultak meg az elnapolt kongresszus összehívása ügyében, de mind az 1897. őszén Bánffyánál (I. *Iratok* II. 88. sz. irat), mind később a pátriárkánál (I. uo.) tartott értekezletek eredménytelenek maradtak. A szerb kongresszusi képviselők – miután a kormánnyal nem tudtak megegyezni – a királyhoz fordultak sérelmeikkel, előbb 1895. okt. 13-án tartott zágrábi értekezletükön, majd az 1899. jún. 8-án szerkesztett nagy, összefoglaló sérelmi feliratukkal (I. *Iratok* II. 114/III. sz. irat).

Széll Kálmán miniszterelnök is kitérő választ adott a szerb küldötteknek, s 1900. jún. 21-i előterjesztésében a kongresszus és a szerb püspöki zsinat összehívása ellen foglalt állást. (A) Az „egységes” szabályzat elleni állásfoglalás és a Branković-ügy következtében a kormány nem sok jót várhatott a kongresszustól. Ezért inkább kívárta, míg a mandátumok lejárnak és új választás alapján új kongresszust hívhat egybe. Az évtizedek óta elintézetlen ügyek (költségvetések, zárszámadások, választmányok, tanácsok újraválasztási ügyei stb.) azonban súlyosan érintették a szerb egyházi önkormányzatot, amiért is a szerb kongresszusi képviselők (B), majd Nagybecskerekén maga a szerb nép (D) egyre elkeseredettebben követelik a kongresszus egybehívását és sérelmeik orvoslását. 1901-ben már maga Wlassics kultuszminiszter is javasolja a kongresszus összehívását (C), amire 1902-ben – a kormány és a kongresszusi többséget képviselő szerb radikálisok közötti kompromisszum után – került sor.

<sup>2</sup> Hasonló álláspontra helyezkedett 1900. május 28-án Wlassics vallás- és közoktatásügyi miniszter is.

Ennek következtében a görögkeleti szerb pátriárkával a zsinat kérdését szóbelileg megbeszéltem, s vele arra a megállapodásra jutottam, hogy a zsinat összehívása iránti kérelmet, tekintettel már az idő előrehaladottságára is, Felsőgedhez az idő szerint nem terjesztem fel, s ő beleegyezett abba a javaslatomba is, hogy a zsinat megtartását arra az általam megjelölendő időre fogja halasztani, amikor a zsinat megtartását jelenleg gátló körülmények elhárítottak.

Erről a pátriárkát folyó évi április hó 30-án 1494. szám alatt kelt bizalmas leiratommal írásbelileg értesítettem.

Most a nevezett pátriárka folyó évi május hó 10-én M. 233 szám alatt kelt, s 2/. alatt hódolatteljesen csatolt felterjesztésében újból kérelmezi a zsinat egybehívhatását, s annak megtartását folyó évi június hó 17-ére tervezi.

Ezen kérelemre vettem a vallás- és közoktatásügyi miniszternek folyó évi május hó 26-án 1986/eln. szám alatt kelt, s 3/. alatt a legmélyebb hódolattal ide csatolt átiratát, amelyben a nevezett miniszter a Zmejánovics–Brankovics féle ügyre vonatkozó iratok vétele után fenntartja azt a véleményét, hogy a görögkeleti szerb püspöki zsinat a többször említett ügy kormányi tárgyalásának befejezte előtt ne engedélyeztessék.

A magam részéről – akinek már volt alkalmam ezen ügyre vonatkozó, s időközben a kongresszusi választmány által hozzám felterjesztett iratokba betekinteni – szintén azon nézetben vagyok, hogy ezen complicant s felette kényes ügyben, mely jelenleg szabályszerű kormányi tárgyalás alatt áll, nem lenne célszerű megengedni azt, hogy a zsinat azt egyházi szempontból tárgyalja és véglegesse, mert esetleg oly határozatot hozhatna, amely a kormány által a beható tárgyalás és közoktatásügyi miniszter Bánffy miniszterelnökhöz intézett, fenti aktához mellékelt átiratában, valamint Zsilinszky Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszter államtitkár ugyancsak Bánffyhoz intézett 1900. ápr. 3-i levelében (l. ugyanott) [foglaltak] alapján elfoglalandó állásponttal ellenkeznék, sőt esetleg, amennyiben beállhatna annak a szüksége is, hogy az eredményről legalázatosabb előterjesztés tétessék, Felsőged legmagasabb elhatározásának elébe vághatna. „A Brankovics–Zmejánovics ügyben – írja Zsilinszky – a kormánynak már csak azért is előbb állást kell foglalnia, mivel a püspöki zsinat elnöke Brankovics pátriárka. Éppen ezért felette kívánatos lenne, hogy a pátriárka személyét és azzal kapcsolatosan a gör. kel. szerb egyház legfőbb méltóságát legközelebb érintő, mondhatnám compromittáló ügy előbb nyerjen befejezést, és azután tartassék meg a zsinat.”

Ezeket az indokokat hozta fel a vallás- és közoktatásügyi miniszter is a pátriárka első kérelmére vonatkozólag folyó évi április hó 3-án 1088/eln. szám alatt kelt s 4/. alatt hódolatteljesen idecsatolt véleményében, s nekem e véleményhez most annál is inkább hozzá kell járulnom, mert mint hódolatteljesen említeni bátorkodtam, már volt alkalmam a vonatkozó iratokba betekinteni, s nem tartom kizártnak azt sem, hogy tekintettel a kongresszusi választmány eljárásában és határozatában észlelt s jelenleg kormányi vizsgálat tárgyát képező szabálytalanságokra, hiányokra s kellően meg nem világított ténykörülményekre, a kongresszusi választmány ezen határozata – amelyet a pátriárka a zsinaton kánoni szempontból már most tárgyalatni kíván – véglegzésre alkalmatlannak fog találtatni.

Ez a felette gondos tárgyalást igénylő és sok port felvert kényes ügy jelenleg a vallás- és közoktatásügyi miniszternél van, aki azt a 3/. alatt hódolatteljesen már említett átirata szerint jelenleg még tanulmányozza; ez okból nem tehetek császári és apostoli királyi Felsőgednek a zsinat legkegyelmesebb engedélyezése iránt legalázatosabb javaslatot, de tartozó kötelességemnek ismertem erről, tekintettel arra, hogy a pátriárka a fentebb említett megbeszélés után kérelmét megújította, császári és apostoli királyi Felsőgednek legalázatosabb jelentést tenni, hódolatteljesen kérve, hogy ezen jelentésemet a legkegyelmesebben tudomásul venni méltóztassék.

Felsőged legfelsőbb elhatározásának leérkezte után a pátriárkát megfelelőleg értesíteni

szándékozom, hogy a zsinat egybehívása iránt előterjesztet kérelme ez idő szerint még nem teljesíthető.

Széll Kálmán sk.

Ezen előterjesztés tartalmát tudomásul vettem.  
Kelt Bécsben, 1900. évi június hó 21-én.

Ferenc József sk.

## B

1900 júl. 8

*A gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusi képviselők többsége által kiküldött bizottság újabb felterjesztése Széll Kálmán miniszterelnökhöz „az 1897. évben bizonytalan időre elnapolt szerb nemzeti-egyházi kongresszus tárgyában”*

ME 1904 – XXXV – 153 [1901 – XXVI – 2182 (2578/1900)]

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A napokban három éve lesz, hogy az 1897. évi május hó 20-án kelt legfelsőbb engedély alapján egybehívott görögkeleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus ugyanazon évi július hó 11-én Karlócán összejött. Habár ezen kongresszusra számos, éveken keresztül összehalmozódott, halasztást nem tűrő ügy várakozott, s habár ezen kongresszus többsége a legjobb akarat-tal azon volt, hogy a maga részéről nemzeti-egyházi autonóm életünk minden ágazatára kiterjedő rendes és törvényes állapot helyreállítására mindent elkövessen, ezen kongresszusnak meg sem lett engedve, hogy törvényes működéséhez csak hozzá is fogjon.

Csakis azon okból, mivel a kongresszus nem engedte meg, hogy részére az 1875. évi kongresszusi szervezeti szabályzat 8. és 10. §§-aiban foglalt világos és kétségbevonhatatlan rendelkezései ellenére a napirend a kongresszusra kiküldött kir. biztos által előírassék, a kir. biztos az 1897. évi augusztus hó 3-án kelt legfelsőbb elhatározás alapján ugyanezen évi augusztus hó 7-én a kongresszus üléseit bizonytalan időre elnapolta; s ezen idő óta a mai napig ezen kongresszus elnapolva maradt.

A kongresszusi képviselők többsége által az elnapolt kongresszus újból való összejövetele, s legalább a legfontosabb és halasztást nem tűrő ügyek elintézhete végett ezen három év alatt ezen irányban tett minden kísérlet meddő maradt.

Sem Nagyméltóságod hivatali elődje Bánffy Dezső báró volt miniszterelnök úrnál 1897. évi szeptember havában e célból tartott értekezletek, sem az 1897. év végével és 1898. év elején Öszentsége a metropolita-pátriárkánál tartott értekezlete, amelyeken a kongresszusi többségből meghívott képviselők az előzékenység és engedékenység legvégsőbb határáig mentek – sem végre a kongresszusi képviselők által 1898. évi október hó 13-án tartott értekezletből Öfelségéhez felterjesztett legalázatosabb felterjesztés nem vezetett bennünket a kívánt célhoz. A kongresszus továbbra is elnapolva maradt.

De ügyünk ily szájalmas állapotában a remény sugara árasztott el bennünket, hogy nemzeti-egyházi autonómiánk sorsa is jobbra fog fordulni, amidőn 1899. év kezdetén Nagyméltóságod kormányra lépett, s programjának kifejtésekor ama nevezetes, jelentőségteljes szavakat ejtette ki, hogy Nagyméltóságod vezércsillaga *mindenkor a törvény, jog és igazság fog lenni.*<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Piros ceruzával aláhúzva.

Reményeink akkor teljesen alaposak[nak] és jogosultaknak látszottak; mert hol törvény és jog uralkodik, ott autonómiánkban sem tartható a törvénytelen és jogtalan állapot; ahol pedig igazság van, ott meg nem engedhető, hogy bárkivel is oly igazságtalanul és törvényellenesen bánjanak, mint ahogyan nemzeti-egyházi kongresszusunkkal bántak.

A Nagyméltóságod említett jelentőségteljes szavai által bennünk keltett reményekkel eltelve, a kongresszusi képviselőknek 1899. évi február hó 9-én Zágrábban tartott értekezletének határozata és felhatalmazása folytán ugyanazon évi március hó 23-án mi alázattal alulírottak megjelentünk Nagyméltóságod előtt, s föltárván az ügy egész állását, megkértük Nagyméltóságodat, kegyeskednék az elnapolt kongresszus újbóli összejövételére Őfelségének legfelsőbb engedélyét kieszközölni, hogy azután ezen legfelsőbb engedély alapján Őszentsége a metropolita-pátriárka, mint a kongresszus elnöke, azt még ugyanazon évi húsvét és pünkösd közötti törvényes időben rendes üléseibe összehívassa.

Nagyméltóságod szavaink s kívánságunk meghallgatása után odanyilatkozni méltóztatott, *hogy ezen ügyet behatóan áttanulmányozni, s Őfelségének olyan indítványt tenni fog, amint a törvény, igazság s az állam érdeke megkívánja.*<sup>2</sup> Nagyméltóságod ezen válasza akkor rendkívül megörvendeztetett, és kielégített bennünket. Mert mi is azt kívánjuk, hogy velünk a törvény és igazság szerint bánjanak, hogy mindig a törvény hajtassék végre, s hogy a törvényen alapuló s a magas magyar kormány javaslatára Őfelsége által szentesített önkormányzati szabályzataink szigorúan megtartassanak, és hogy nemzeti-egyházi önkormányzatunk érdekei a jól felfogott állami érdekekkel összhangba hozassanak.

Nagyméltóságod kifejezett kívánsága folytán első helyen alázattal alulírott 1899. évi április hó 26-án egy terjedelmes előterjesztést adott át Nagyméltóságodnak, amelyben az ügy egész állása, különösen pedig a kir. biztos és a kongresszus közötti konfliktus kimerítően volt előadva, s ez alkalommal újól az a kérelmet adta elő, miszerint Nagy méltóságod az elnapolt kongresszusunknak még ugyanazon évben törvényes időben rendes üléseibe való összehívására szükséges lépéseket megtenni kegyeskednék. Ezen alázatos előterjesztésünk átvétele után Nagyméltóságod újól kinyilatkoztatni méltóztatott, hogy az ügyet behatóan áttanulmányozni, s azután Őfelségének javaslatot tenni fog.

Rövid idő múlva ezután, 1899. évi június hó 8-án, mi 54 kongresszusi képviselő, tehát többen, mint az összes kongresszusi képviselők kétharmada, Ő Császári és Apostoli Királyi Felsége elé legalázatosabb felterjesztést terjesztettünk, amelyben alattvalói hódolattal az utolsó harminc esztendő lefolyása alatt nemzeti-egyházi autonómiánkon ejtett összes főbb sérelmeket felsoroltuk, kérve ezen sérelmek orvoslását és nemzeti-egyházi autonómiánkban a rendes törvényes állapot visszaállítását. *Ezen legalázatosabb felterjesztésünket Nagyméltóságodnak adtuk át ama tiszteletteljes kérelmünk kíséretében, hogy azt Őfelségéhez felterjeszteni kegyeskednék,*<sup>3</sup> és ez alkalommal kísérő előterjesztésünkben harmad ízben is ügyünket Nagyméltóságod jóindulatába ajánlottuk.

Így s ily módon mi alázattal alulírottak, a kongresszusi képviselők több mint kétharmadától nyert megbízásunk végrehajtásával mindent megtettünk, amit szorongatott nemzeti-egyházi autonómiánk védelmére ezúttal szükségesnek tartottunk, s kimerítő adatokkal ügyünk valódi állásáról világos képet alkottunk Nagyméltóságodnak, hogy ez által Nagy méltóságodat arra indítsuk, miszerint az elnapolt nemzeti-egyházi kongresszusunk újbóli összejövését és szabad, törvényes működését gátló akadályok elhárítása iránt Őfelségének javaslatot előterjeszteni méltóztatna.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Habár nemzeti-egyházi kongresszusunk újbóli összejövételének kérdése Szent István koronájának országaiban lakó szerb népre nézve égető kérdést képez, mert egyházunk és iskoláink

<sup>2</sup> Piros ceruzával aláhúzva.

<sup>3</sup> Piros ceruzával aláhúzva.

ily abnormális s törvényen kívüli állapot mellett mindenfelé pusztulnak: mi alázattal alulírottak mégsem akartunk átnyújtott felterjesztéseink elintézésének sürgetésével Nagyméltóságodnak alkalmatlankodni. Nagyon jól tudtuk, hogy Nagyméltóságod milyen nehéz és fontos államkérdésekkel van elfoglalva, amelyeknek szerencsés és kedvező elintézésétől egész hazánk jóléte és haladása függ; s ezért ezen nagy állami kérdések megoldását türelemmel vártuk, erősen bízva, hogy Nagyméltóságod ezután, a nekünk szóval tett ígéretéhez képest, nemzeti-egyházi autonómiánk ügyét áttanulmányozni, s ennek folytán benyújtott felterjesztéseinket is elintézni, illetve Őfelségének legfelsőbb elhatározásra javaslatot tenni fog.

De amidőn már ez is megtörtént, s amidőn már egy év telt el azóta, hogy Nagyméltóságod előtt megjelenni szerencsénk volt, és még mindig semmi határozatot nem kaptunk, tudakozódván felterjesztéseink sorsáról, arról győződünk meg, amit később maguk a tények is igazoltak, hogy sajnosan való az, amit addig csak gyanítottunk. Megtudtuk ugyanis azt, hogy felterjesztéseink nem is lesznek elintézve, s hogy elnapolt kongresszusunk újbóli összejövetelére komolyan nem is gondolnak, hanem arra várnak, hogy az 1897. évben megválasztott kongresszusi képviselők mandátumai lejárjanak.

### Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Ily eljárás velünk, alázattal alulírottakkal, és a bennünket Nagyméltóságodhoz kiküldő kongresszusi képviselőkkel szemben, akik Szent István koronája országaiban élő gör. kel. szerb nép túlnyomó többségét képviselik, szomorúan hatott valamennyiünkre, a hazánkban élő (egész) gör. kel. szerb népet pedig súlyos aggodalomba ejtette. Mi nem kértünk mást, mint hogy velünk és nemzeti-egyházi autonómiánkkal szemben törvény szerint járjanak el, hogy lehetővé tétessék részünkre a törvényben és a törvényen alapuló szabályzatokban biztosított jogaink gyakorlása olyképpen, mint ez különbség nélkül hazánk összes hitfelekezeteinek van megengedve, sőt azoknak is, amelyek nem hivatkozhatnak őseiknek a trón és haza körül szerzett annyi érdemeire, sem pedig királyi privilégiumokkal s törvényekkel biztosított történeti jogokra. Amidőn 1899. évi március hó 23-án Nagyméltóságod előtt személyesen megjelenni volt szerencsénk, Nagyméltóságod méltóztatott megígérni, hogy velünk szemben is a törvény és igazság fog érvényesülni. Ez okból nagyon is lehangolt s lelkünk mélyéig bántott minket, amidőn most sajnálattal látjuk, hogy Nagyméltóságodnak a törvény, jog és igazságról hangoztatott szavai velünk s nemzeti-egyházi autonómiánkkal szemben a gyakorlatban alkalmazásba nem vétettek, s hogy kérvényeink és felterjesztéseink tárgyalás alá sem vétetnek, és elintézését nem nyernek, hanem egyszerűen a kongresszusi képviselők mandátumainak lejárata bevértik, hogy ekként kérvényeink és felterjesztéseink elintézésének szüksége önmagától is megszűnjék.

Ezen eljárás egész népünket is nagy aggodalomba ejtette. Nemzeti-egyházi autonómiánk ma valóságos bomlásban van. *Több mint húsz év óta nélkülözzük a kongresszus által az egyházi és közművelődési célokra megállapított költségvetést;*<sup>4</sup> s ez okból már szabállyá lett, hogy míg egyrészt arra is költenek, ami talán éppenséggel nem szükséges, addig másrészt az új és felszaporodott szükségletek pénzhiány miatt fedezetlenek maradnak; ezen legszükségesebb egyházi és közművelődési szükségletek fedezése nélkül pedig egész nemzeti-egyházi autonómiánk holt betű. Nemzeti-egyházi alapjaink, alapítványaink s javaink jövedelmei nem akként használatnak fel, miként azt a kongresszusnak mint legfőbb s erre egyedül hivatott önkormányzati testületnek megállapítani kellett, hanem gyakran oly módon, amiként a magas kormány célszerűnek találja azoknak felhasználását jóváhagyni, vagy pedig közvetlenül el is rendeli.

Hasonlóképp már több mint húsz év óta egyetlen egyszer sem lettek a nemzeti-egyházi alapok, alapítványok és intézetek *zárszámadásai*<sup>5</sup> a kongresszus által felülvizsgálva és lezárva;

<sup>4</sup> Piros ceruzával aláhúzva.

<sup>5</sup> Ua.

s épp ez okból minden oldalról panaszok támadnak, amelyek még a metropolita-pátriárka trónját sem kímélték meg. Mindez népünkben nagy rázkódtatásokat idéz elő, melyek még jobban tartják magukat avégből, hogy a kongresszus össze nem hívatik. Nemzeti-egyházi javaink folyton elidegeníttetnek és convertáltak, de nem a törvény értelmében kongresszusi határozat alapján, hanem – kongresszus hiányában – egyszerűen a magas kormány határozata, illetve Őfelsége legfelsőbb jóváhagyása alapján.

Egész nemzeti-egyházi autonómiánkban a legnagyobb *rendetlenség*<sup>6</sup> uralkodik, és pedig azért, mert a legfőbb autonóm közegek rendes és szabályszerű működése fel van függesztve az által, hogy a kongresszus, amely minden tekintetben a rendes és törvényes állapotot visszaállítaná, össze nem hívatik. A *kongresszusi választmánynak*,<sup>7</sup> mint legmagasabb önkormányzati igazgatási közegnek, nincs meg a kellő tekintélye; nincs pedig s nem is lehet azért, mert ezen választmány tagjainak megbízása, kik még 1890. évben csak három évre lettek megválasztva, már rég lejárt, s az utolsó kongresszus és az abban képviselt szerb nép túlnyomó részének bizalmát nem bírván jelenleg csak szükségből működnek. Hozzájárul még ehhez ezenkívül, hogy ezen választmány tagjainak száma hosszú tíz év lefolyása alatt annyira lepadt, hogy alig bírnak az előírt legkisebb számban összejönni; s ezért nem csodálandó, hogy ezen választmány működése nemcsak egyeseknél, de az alsóbb fokú autonóm közigazgatási közegeknél is elégedetlenséget és engedetlenséget okoz. A *metropolitai egyházi tanácsban*<sup>8</sup> is a törvényesen megválasztott tagok száma már annyira megfogyatkozott, hogy üléseket sem tarthatnak, s ahelyett, hogy megüresedett helyek újabb kongresszusi választással – ami egyedül törvényes eljárás volna – betöltetnének, ülésekbe hívatnak, s az egyházi bíróság legfontosabb ügyeit intézik az elnökség által berendelt helyettesek, tehát oly tagok, akiknek az 1871. évi szabályzat szerint ezen testületben semmiképp helyük nincsen. Ez pedig csak akként lehetséges, mivel nincs kongresszus, mely a megüresedett helyeket betöltené.

Mindez s még sok más egyéb nagy aggodalomba ejti népünket, mert látja, hogy egyháza és iskolája, valamint egész nemzeti-egyházi autonómiája pusztul, s mindez azért, mivel az ezen nagy baj orvoslására egyedül hivatott és képes kongresszust összejönni nem engedik.

De nemcsak hogy nem engedtetik meg nemzeti-egyházi kongresszusunk összejövetele, hanem éppen abban az időben, amidőn az autonómiánkon ejtett sérelmek miatt panaszkodunk, s Őfelsége magas trónja előtt ezen sérelmek orvoslásáért esedezünk, a magas kormány részéről újabb és újabb sérelmek ejtetnek nemzeti-egyházi autonómiánkon. Messzire vezetne bennünket, ha ezen új sérelmek egész sorozatát felsorolnók, de Nagyméltóságod megengedni méltóztatik, hogy csak azt hozhassuk elő, miszerint nemzeti-egyházi autonómiánkon újabb súlyos sérelmek ejtettek azáltal, hogy a püspöki zsinatot, amelynek számos fontos ügyét elintézni és egyházunkban a békét helyreállítani kellene, összejönni nem engedik, valamint azáltal is, hogy a gör. kel. *szerb lelkészség fegyelmi szabályzatainak „legfelsőbb jóváhagyásakor újabb oktrojálások történtek.*<sup>9</sup>

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Mély tisztelettel alulírottaknak, valamint az 1897. évi kongresszus többi képviselőinek, akik bennünket az elnapolt kongresszus újbóli összejövetele érdekében eljárni megbíztak, a választóinktól nyert mandátumaink néhány nap múlva lejárnak, s küzülünk most már senki sem gondol

<sup>6</sup> Piros ceruzával aláhúzva.

<sup>7</sup> Ua.

<sup>8</sup> Ua.

<sup>9</sup> Piros ceruzával aláhúzva. Vö. Miniszterelnöki rendelet a g. keleti szerb lelkészi fegyelmi szabályzat tárgyában. (Rend. Tára 1900 I. 245–263. l.) A rendelethez csatolt uralkodói jóváhagyás kimondja, hogy az egyházi testületből kiközösítés csakis uralkodói beleegyezéssel, külön bírászkodás csakis az 1782-ben megállapított „Szentszéki Szervezet” (*Sistema consistoriale*) határozatai formájában történhetik, s az egyházi fegyelmi bírászkodás határozataival szemben a felfolyamodás engedélyezésének és a határozatok megsemmisítésének jogát fenntartja.



az 1897. évben bizonytalan időre elnapolt kongresszus újbóli ülésekbe való összejöhetségére. Ezen felterjesztésünkkel tehát nem fordulunk Nagyméltóságodhoz azért, hogy az elnapolt kongresszus újbóli összejövetelének útjában álló akadályok elhárítását kérjük, mert az kérvényeink s felterjesztéseink el nem intézése következtében most már tárgyalanná vált: hanem a kongresszusi képviselők több mint kétharmadának megbízásából, akik a Szent István koronájának országaiban élő gör. kel. szerb nép túlnyomó többségének bizalmát bírják, azon legálázatosabb kérelemmel fordulunk Nagyméltóságodhoz:

Kegyeskednék Nagyméltóságod méltó figyelemben részesíteni mindazon indokokat, melyeket úgy a Nagyméltóságodhoz tavaly intézett felterjesztésünkben, valamint az általunk 54 kongresszusi képviselő által aláírt, Ő Császári és Apostoli Királyi Felségéhez intézett legalázatosabb felterjesztésünkben felhoztunk; azután kegyeskedjék mindenekelőtt elejét venni a magas kormány által nemzeti-egyházi autonómiánkon ejthető további sérelmeknek, ennek utána Őfelségének az autonómiánkon eddig ejtett sérelmek orvoslása iránt, hogy jövőben szerb nemzeti-egyházi kongresszusunk a törvény világos rendelkezései, s a törvényen alapuló önkormányzati szabályzataink szerint mindig rendesen összejöhessen s szabadon működhessen, s hogy ehhez képest, tekintettel számos sürgős és elhalaszthatatlan ügyre, lehetővé tétessék kongresszusunk legrövidebb idő alatt leendő újbóli törvényszerű egybehívása, hogy ekként végre valahára egész nemzeti-egyházi autonómiai életünkben a rend és törvényes állapot helyreállíttassék.

Fogadja Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr, legmélyebb tiszteletünk kifejezését.

Kelt Karlócán, 1900. évi július hó 8-án

A szerb egyházkongresszusi képviselők többsége  
által kiküldött bizottság:

Dr. Vucsetits Illés, Dr. Gyorgye Krasojević, Dr. Mihajlović Miša, Dr. Medaković Bogdán,  
Dr. Gostovits Pál, Dr. Gyurgyević Nikola, Malesevits István, Dr. Gavrilá Emil, Ignját Dimić

## C

**1901 ápr. 16**

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Széll Kálmánhoz, mint a belügyminisztérium ideiglenes vezetésével megbízott miniszterelnökhöz a görögkeleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus egybehívása tárgyában*<sup>1</sup>

ME 1908 – XXXV – 416 [1901 – 755 fasc., XXVI – 133 – 1547/1901]

Magyar kir. vallás és közoktatásügyi miniszter  
13747 szám.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

F.é. febr. hó 20-án kelt nagybecsű átiratára a közlemények visszazárása mellett van szerencsém Nagyméltóságodat a következőkben tiszteletteljesen tudósítani:

A gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus egybehívását szükségesnek tartom, mert valóban sok oly ügynek kellene a kongresszuson elintézését nyerni, melyekben az intézkedés

<sup>1</sup> Az irathoz I. mellékelve „A gör. keleti szerb nemzeti-egyházi kongresszusi választmány javaslata, a magyar korona országaiban a szerb metropolia területén levő keleti orthodox szerb egyház nemzeti-egyházi alkotmánya tárgyában” című, Budapesten, a Heisler J. könyvnyomdában megjelent 61 lap terjedelmű nyomtatványt.

sürgős és elodázhatatlanul szükséges is. *Ily sürgős természetű ügyek*<sup>2</sup> a jószágfelügyelői állás betöltése, az iskolai főelőadó, valamint több egyházmegye iskolai előadóinak megválasztása; a metropoliai egyháztanácsnak új tagokkal leendő kiegészítése; a kongresszusi választmányi tagoknak választása; az egyházi alapok és alapítványokról 1879–1900 évekre vezetett számadások véglegesítése; az egyházi alapok költségvetésének megállapítása, legfőképp pedig az 1897. évi elnapolt kongresszus által tárgyalás alá nem vett egyházalkotmány javaslat letárgyalása stb.

Az említett 1897. évi eredménytelen kongresszus képviselőinek mandátuma [az] 1900. évben lejárt anélkül, hogy az újból összehivatott volna, s így a most esetleg engedélyezendő kongresszusra új képviselők megválasztása vált szükségessé. Az 1871. évi választási rend 11. §-a értelmében a kongresszus egybehívására vonatkozó legfelsőbb elhatározás hat héttel a megnyitás előtt teendő közhírré; a kongresszusi képviselőválasztások ugyanazon § értelmében legfeljebb 3, de legkésőbb 2 héttel a kongresszus egybejövetele előtt ejtendők meg; a képviselőválasztásra jogosultak névjegyzéke pedig, a választási rend 9. §-a értelmében, a választásra kitűzött napot megelőző 14 nap alatt függesztendő ki. Ebből következik, hogy a kongresszusnak a pátriárka által 1901. évi május hó 6–19-re kért egybehívása iránt a legfelsőbb engedélyt – az idő rövidsége miatt is – alig lehetséges kieszközölni; de ha az ki is eszközöltetnék, a fennebb említett határidők betartása mellett a kongresszust május 6–19-én megnyitni lehetetlen volna. De más fontos ok is felhozható amellet, hogy a kongresszus egy későbbi határnapra hívassék egybe.

Nem tartom ugyanis célszerűnek ha a kongresszus oly időben nyitatták meg, midőn az ezt megelőzendő választások a nagyobb mezei munkákkal egy időre esnének, vagy éppen a kongresszusi képviselők választása megelőzné az országgyűlési képviselők választását, vagy azokkal esetleg egy időben ejtették meg.

Legcélszerűbbnek tartanám azt, ha Excellenciád e nézetemet magáévá téve *a pátriárkát értesíteni méltóztatnék*,<sup>3</sup> hogy a kongresszus egybehívása ellen elvi akadály nem forog fenn ugyan, de annak a rendes időszakban – húsvét és pünkösd közötti időben, vagyis május 6–19-ére való egybehívása nehézségekbe ütközik, és hogy azért annak a mondott napra leendő összehívását Őfelségénél Excellenciád nem hozhatja javaslatba, hanem hogy Nagyméltóságod a maga részéről a legcélszerűbbnek tartaná, ha a kongresszus a folyó évben az országgyűlési képviselőválasztások után hivatnék egybe.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten 1901. évi április hó 16-án

Wlassics s. k.

<sup>2</sup> Piros ceruzával aláhúzva.

<sup>3</sup> Piros ceruzával aláhúzva.

**D**

**1901 aug. 19**

*Az 1901 aug. 19-én Nagybecskereken tartott szerb népgyűlés<sup>1</sup> által kiküldött bizottság kérelme Széll Kálmán miniszterelnökhöz, a nemzeti-egyházi kongresszus egybehívását célzó felségfolyamodvány felterjesztése tárgyában, 1 melléklettel<sup>2</sup>*

ME 1904 – XXXV – 153 [1901 – XXVI – 2182 – (4235/901)]

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Mély tisztelettel alulírottak mint a nagybecskereki szerb népgyűlés által kiküldött bizottság tagjai, van szerencsénk legalázatosabb felségfolyamodványunkat azon tiszteletteljes kérelemmel Nagyméltóságod elé terjeszteni, hogy azt Őfelsége magas trónja elé juttatni kegyeskedjék. Mély tisztelettel:

Dr. Petrović Szvetozár nagybecskereki lakos, Dr. Alexiç Vladimir pancsovai lakos, Dr. Musitzky Döme pancsovai lakos, Dr. Iljiç Bránko verseci lakos, Eremits Pál nagykikindai lakos, Dr. Davidoviç Bogdán törökbecsei lakos, Janopolji Bibits Pál melencei lakos, Koszovacz Mata melencei lakos.

*Melléklet:*

*Dr. Petrovics Szvetozár és társainak, mint az 1901 aug. 19-én tartott nagybecskereki szerb népgyűlés által kiküldött bizottság tagjainak felségkérvénye a gör. kel. szerb. nemzeti-egyházi kongresszus egybehívása tárgyában*

ME 1904 – XXXV – 153 [1901 – ad XXVI – 2182(4235/901)]  
(Párhuzamos szerb és magyar szöveggel.)

Császári és Apostoli Királyi Felség!

Legkegyelmesebb Urunk!

A Nagybecskereken folyó évi augusztus hó 19-én megtartott nagy népgyűlésen összejöttek szerb egyházi kongresszusi választók voltak oly szerencsések, hogy ez alkalommal is kifejezést adhattak Felséged iránti állandó és mély alattvalói hűségüknek, valamint Felséged magasztos uralkodói háza iránti odaadásuknak.

Ezen népgyűlés a szerb nemzeti és egyházi önkormányzatunk terén jelenleg uralkodó szomorú jelenségekkel foglalkozott. És hosszas és minden oldalú tanácskozás után a népgyűlés egyhangúlag hozta meg azt a határozatot, hogy Felségedhez a felelős magas kormány útján legalázatosabb kérelmet terjesszen elé, hogy Felséged megengedni kegyeskedjék, hogy a szerb nemzeti és egyházi kongresszus összes biztosított alkotmányos jogaival minél előbb összejöhessen.

<sup>1</sup>A nagybecskereki szerb népgyűlésről beszámolót közöl a függetlenségi sajtó. Az *Egyetértés* 1901. aug. 20-i 228. számában megjelent tudósítás (A nagybecskereki szerb népgyűlés) hangsúlyozza, hogy egyházi önkormányzatuk bajaiért és általában a kongresszusok eredménytelenségéért maguk a szerbek felelősek, „mert ezeket a kongresszusokat saját politikai céljaikra, valóságos politikai tüntetésekre használták fel.” – A becskereki gyűlést összehívó felhívást a *Zastava* 1901. évi 167., *Tomič* Jásának a népgyűlésen mondott beszédét a lap 1901. évi 179. száma közli. A liberális Branik lebecsüli a radikálisok által rendezett népgyűlés jelentőségét, s nem vár komoly eredményt attól. (*Pošle bečkerečkog zbora*. Br. 1901. aug. 24. 95. sz.)

<sup>2</sup>Az irat borítólapjának első oldalán Joannovics – elintézéséért – a következőket írja: „Tekintettel arra, hogy a g. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusi választmány, a metropolia hivatalos lapja, a „Srpski Sión” f. é. december 29-én megjelent 50. számában hivatalosan közli, hogy a kongr. választmány a kongresszusnak 1902. évi tavaszán leendő összehívásának kérelmezését elhatározta, a jelen kérvényt, mint nem időszerű *ad acta* Joan(novics) XII. 31.”

A nagybecskereki népgyűlésen összegyűjtött szerb kongresszusi választók 12 tagból álló bizottságot választottak, melyre azt a dicső és fontos feladatot bízták, hogy ismételten Felséged magasztos trónja elé vigyék a szerb nép tántoríthatatlan hűségének kifejezését, és hogy azon okokkal támogassa az elől előterjesztett legalázatosabb kérelmet, melyek a népgyűlés határozatában felsorolják. –

És az alulírott bizottság legmélyebb tisztelettel és fiúi szeretettel Felséged legmagasztosabb trónja elé járulva alattvalói kötelességének tartja, hogy Felségednek híven és a valóságnak megfelelően ecsetelje azt a fájdalmat, mely a hű és odaadó szerb népen erőt vett, és hogy Felséged elé vigye igazolt, de sajnosan eddig figyelembe nem vett óhajait.

Felség!

Az 1897. évben elnapolt szerb nemzeti és egyházi kongresszus képviselőtagjai 1898. évi október hó 13-án, majd 1899. évi június hó 8-án Felséged trónja elé terjesztették a szerb nemzeti és egyházi kongresszus minél előbbi összehívása iránti kérelmüket, s ugyanakkor megtette ezt a karloviczi metropoliához tartozó százon felüli gör. kel. szerb hitközség. Ezen előterjesztésekben élénken vannak ecsetelve a nemzeti és egyházi önkormányzatunkban uralkodó szomorú jelenségek, és megdönthetetlen bizonyítékokkal ki van mutatva, hogy ezen jelenségek gyökere a törvényeknek Felségednek felelős kormánya által elkövetett megsértésében és meg nem tartásában rejlik.

Különösen az újvidéki gör. kel. szerb hitközség 1898. évi november hó 3-án, és a kongresszusi képviselők 1899. évi július hó 8-án felterjesztett kérvényében oly kimerítően vannak ezen az államhatalma végrehajtó közegei által nemzeti és egyházi önkormányzatunkon ejtett sérelmek és az ezekből keletkezett szomorú állapotok, hogy mi legalázatosabban alulírottak nem tartjuk szükségesnek mindazt újból felsorolni, ami azokban oly kimerítően fel van sorolva. De alattvalói kötelességünknek tartjuk Felséged magas trónja elé felhozni azt a szomorú igazságot, hogy nemzeti és egyházi kongresszusunk össze nem hívása folytán a nemzeti és egyházi önkormányzatunk körébe eső egyházi iskolai és alapítványi viszonyaink mindinkább rosszabbodnak, s oly helyzet állott elő, mely legkevésbé felel meg a törvénynek, igazságnak és népünk szükségleteinek, valamint az állam érdekeinek, és a helyzet türethetlenné vált, és minden tekintetben a teljes feloszláshoz fog vezetni.

Felség!

El sem lehet képzelni, hogy egy önkormányzati szervezet ily állapotban hosszabb ideig működhesse kongresszus nélkül, mely az önkormányzatban a legfőbb törvényhozói, végrehajtói és felügyelő hatóság. A kongresszus orgánumainak tagjai, kiket a kongresszus választott, s kik minden három évben újból volnának választandók – mindinkább kihalnak. A kongresszusi választmány kellő számban alig ülhet össze, a metropolitai egyházi tanács üléseiben pedig, mely egyházi bírászkodásnak és közigazgatásnak oly fontos ügyeiben van hivatva határozni, oly tagok vesznek részt, kiknek arra joguk nincs, kik nem felelősek, úgyhogy ezen testület határozatai egészében törvényellenesek. És miután mind oly irányt vett, mely a törvényben nem talál igazolást, több hatóságnál az a hit kapott lábra, hogy az önkormányzati törvényeket senkinek sem kell tisztelni és végrehajtani.

A kongresszusi választmány nem respektálja az önkormányzati rendeleteket, melyeket a kongresszus hozott, Felséged megerősített, s a magas felelős kormány ellenjegyzett, s oly határozatokat hoz, melyek e rendeletekkel ellenkeznek. Ezt különösen akkor tette, amidőn azt a határozatot hozta, hogy az egyházmegyei gyűlések ezentúl csak az ő tudtával és jóváhagyásával hívhatók össze, ami ellenkezik az egyházmegyei gyűlésekről kiadott ideiglenes rendelet XIV. §-ával. Ezt tette akkor is, midőn magához ragadta az egyházmegyei gyűlések működése feletti felügyeleti jogot, ami ellenkezik a hivatkozott rendelet XL. §-ával. És miután

az alapon megsemmisítette nemcsak a törvényesen összehívott egyházmegyei gyűlések határozatait, hanem az egyházmegyei közegek megválasztását, megtörtént, hogy most az egyházmegyei közegek tagjainak száma nem teljes, s azokban olyanok ülnek, kik a választásnál nem nyerték meg a nép bizalmát. És miután nehéz tekintélyt szerezni törvénytelen közegeknek és törvénytelen határozatainak, ez rázkódtatást idézett elő, mely az önkormányzati szervek legalsóbb rétegéig, a hitközségekig terjedt.

Felség!

Azonkívül, hogy önkormányzatunkban a törvényhozás fennakadt, kongresszusunknak éveken át nem nyílt alkalma, hogy költségvetést készítsen, s hogy a számadásokat véglegesse, melyek már évtizedeken át nem lettek átvizsgálva, minek folytán zűrzavar támadt. És már két év óta nem bír befejezést nyerni azon súlyos vád, mely egyházunk feje ellen legkomolyabban emeltetett, mely kérdés a többiekkel együtt vigasztalan, igazabban iszonyú képet nyújt. Nagy nemzeti és egyházi jószágainkat a kongresszus ellenőrzése nélkül kezelik, a kongresszusi választmány legújabb jelentései szerint pedig a kolostorok terjedelmes jószágai nemcsak hogy nem mutatnak ki semmi tiszta jövedelmet, hanem semmiféle számadást nem mutatnak.

A fennálló szomorú viszonyok között nemcsak nem lehetséges újabb hitfelekezeti iskolákat létesíteni, hanem a már fennálló iskolák is a tönk szélén állanak. Országos törvény megállapította a legkisebb tanítói fizetést, s ennél fogva megszüntetendők azon hitfelekezeti iskolák, melyek a törvény e rendelkezésének megfelelni nem tudnak. S minthogy nemzeti és egyházi kongresszusunk össze nem hívatik, nincs meg a lehetőség, hogy ezen iskoláknak segély nyújtassék, és ezzel megmentessenek. – Épp oly veszélyben vannak azon középiskoláink, melyeknek szükségletei az idők folyamán megnagyobbodtak, s nincs kongresszus, mely e szükségleteket kielégítse. Ezen felül a három tanfelügyelő közül – kiket kell, hogy a kongresszus válasszon, ma már egy sincs életben, vagy szolgálatban, hanem teendőiket kinevezett helyettesek végzik. És emiatt a szerb népiskolák, melyeknek fejlesztése az 1872. évi iskolaügyi rendelettel biztosítva van – különösen a legújabb időkben működésükben akadályozva vannak az állami tanügyi közegek beavatkozása által, kik az 1879. évi iskolaügyi törvény alapján bírnak ugyan joggal e törvény betartását követelni, de annyira mennek, hogy önkormányzati iskolaügyi hatóságainkat mellőzik, és közvetlenül befolyanak az oktatásra, és sokkal többet követelnek, mint amennyit maga az idézett törvény megkíván. Mindezen rendellenes helyzeten egyedül az által volna segíthető, ha önkormányzati iskolaügyi közegeink szabályszerűen működhetnének.

Újabb időben is mindinkább szaporodnak azok az esetek, melyekben Felséged magas felelős kormánya mint legfelsőbb hatóság bíraskodik önkormányzati ügyeinkben, s gyakran olyanokban is, melyek egyházi fegyelemre vonatkoznak, mihez pedig az állami felügyeleti jog szempontjából joga nincs, s ami magával az önkormányzat fogalmával ellenkezik.

Nemzeti és egyházi önkormányzatunk – mint minden más szervezet – nem működhetik szabályszerűen a nemzeti és egyházi kongresszus nélkül, azért népünk nem vállalhatja el Felséged előtt a felelősséget az ebből eredt következményekért, s vissza kell hogy utasítsa azt a gyanúsítást, hogy még a mai alkotmányos időben nem érett meg az önkormányzatra.

Felséged!

Elődeink régi hazájukból hozták magukkal nemzeti és egyházi önkormányzatukat. Önkormányzatuk Felséged fennkölt Elődei, osztrák császárok és magyar királyok által kiváltságlevellel biztosítva lett, az alkotmányos korban pedig országos törvénybe foglalva. Népünk minden legkülönbözőbb körülmények között szeretettel viseltetett önkormányzata iránt, és semmiféle körülmények között róla le nem mondhat, mert nemzeti és egyházi önkormányzatunk népünk vérébe ment át, összenőtt a gör. kel. hitvallásunkkal, amely önkormány-

zat nélkül és a nép befolyása nélkül el sem képzelhető. De épp az alkotmányos korban, melyet népünk oly lelkesedéssel üdvözölt, azt a szomorú tapasztalatot szereztük, hogy önkormányzatunk csak törvényekbe van foglalva, de az életben nem alkalmaztatik. Mi több, a legújabb időben, különösen pedig az 1897. évi kongresszuson, és azután felmerült jelenségek azzal az aggodalommal töltötték el népünket, hogy már nem áll véletlenekkel és múltó félreértésekkel szemben, hanem hogy Felséged magas felelős kormányai nemzeti és egyházi önkormányzatunkat az állam érdekei szempontjából károsnak tartják, s azért tönkremenni és feloszlani hagyják.

De amellet, hogy országos törvények erősebbek a kormányok egyéni nézeténél, szabad legyen megjegyeznünk, hogy az állam jól felfogott érdekeinek nem lehet az a célja, hogy egy nép jogait érintse, és mélyen elszomorítsa, annál kevésbé, mert királyának és hazájának mindenkor hű szerb nép nem érdemelte meg, hogy vele szemben így eljárjanak, és annyira menjenek, hogy vele szemben az ország törvényei és az önkormányzati rendeletek nem respektáltak.

Ismerve Felséged igazságszeretetét és közös hazánk minden fiai iránti atyai gondoskodását legalázatosabban alulírottak éppúgy mint az egész szerb nép lelke mélyéből meg van győződve, hogy Felséged nem fogja megengedni, hogy szerb nemzeti és egyházi önkormányzatunkban továbbá is gátolva legyen a törvényes közigazgatás, ellenőrzés és törvényhozás, mi nélkül az önkormányzat üres szó maradna. – Ezért alattvalói hűséggel és fiúi szeretettel [terjeszti] Felséged magasztos trónja elé a nagybecskereki népgyűlés alázatos kérelmét, mely egyúttal Felséged hű szerb népének kérelmét magában foglalja, hogy Felséged Legkegyelmebben elrendelni méltóztassék:

miszerint az 1868. évi IX. törvénycikk, illetve az 1875. évi kongresszusi szervezeti szabályrendelet 7. §-a alapján a szerb nemzeti egyházi kongresszus minden alkotmányos biztosított jogaival minél előbb összehívassék, hogy e kongresszus önkormányzatunkba behozza[a] rendet, és azt tökéletesbítse, ami egyházunk, népünk és közös hazánk hasznára válnék.

Végül ismét megújítva megingathatlan és legmélyebb alattvalói odaadásunkat és hűségünket, azt kiáltjuk: Felségedet magasztos uralkodóházával együtt az Úristen éltesse!

Felséged legalázatosabb alattvalói:

Dr. Petrovics Szvetozár s. k., Dr. Lexics Vladimir s. k., Zavisics János s. k., Dr. Musiczki Döme s. k., Dr. Iljics Branko s. k., Eremity Pál s. k., Dr. Davidovics Bogdán s. k., Janopolji Bibits Pál s. k., Dr. Jovanovics István s. k., Dr. Vaszity Endre s. k., Koszovacz Mata s. k.

16

*Iratok a „Matica Slovenská” felfüggesztett szlovák közművelődési egyesület elkobzott és törvényellenesen felhasznált vagyona tárgyában<sup>1</sup>*

A

1900 júl. 17–21

*Mudroň János cikksorozata a szlovák nemzetiségi sajtóban a „Matica Slovenská” vagyona tárgyában<sup>2</sup>*

Elvégeztetett. Az egykori Slovenská Matica utolsó külső jelét is eltörölték már a föld szí-  
néről, a lebontott épület eltűnt szemünk elől, rövidesen a helyi állami hivatalok büszke palotája  
díszleg helyén, akár mint járásbíróház, telekkönyvi hivatal, erdőügyi hivatal, adóhivatal,  
posta, tanfelügyelőség vagy börtön.

Valami azonban mégis megmarad az egykori Maticából. Az új építkezésnél, amennyire csak  
lehetett, felhasználták a régi falakat, és így esett, hogy a Matica egykori épületének utca felőli  
déli sarka, amelynek alapozásába befalazták a Matica alapítólevelét – sértetlen maradt.

Nem ómen ez a jogbitorlók számára?!

Ez év április 6-án múlt harminchat éve, hogy Túrócszentmártonban lerakták a Slovenská  
Matica alapkövét, negyedszázada pedig annak, hogy Tisza Kálmán, a rossz emlékű magyar  
királyi miniszter a Matica működését felfüggesztette.

Negyedszázad valóban nem nagy idő egy nemzet életében, de néha még ez az idő is sors-  
döntő lehet. Lám, mily messzire jutottak például a magyarok a kiegyezést követő rövid 33 év  
alatt. Ám mi nem irigyeljük tőlük szellemi vívmányaikat, elért faji<sup>3</sup> hatalmukat és dicsőségüket,  
nekünk csak az fáj, hogy ebben a nekik oly kedvező időszakban, aminőt talán egész történel-  
mük során nem éltek meg, nekünk szlovákoknak minden éltető vérerünket elfojtották, és szel-  
lemi életünket halálra akarták sebezni.

Alighogy népünk, amelyet a kormánynak államgazdasági és politikai szempontokból már  
csak nagy létszáma, sokoldalúan megnyilvánuló tehetsége és nemes lelki tulajdonságaira való  
tekintettel is figyelembe kellett volna vennie, amint mondom, alighogy népünk, mások példa-  
mutatása szerint nemzetileg ébredezni és saját lelkiségének megfelelően élni kezdett, a mostoha

<sup>1</sup> Mudroň János jogi-történeti okfejtését érdemes egybevetni Pivko Ambrus, a Matica Slovenská egykori ügyészének a szlovák közművelődési egyesület ingó és ingatlan javainak védelme ügyében Tisza Kálmán miniszterelnökhöz intézett 1884. ápr. 30-i felterjesztésével (l. *B. M. eln.* 1885 – XVI/I. csomó] – 739 (2.019/1884). Ebben a Matica ügyésze eredménytelenül kéri, hogy a „felosztott »Szláv Matica« egyesület nem leltározott vagyona továbbra is kétoldalú őrizet alatt tartassék”. A Tisza-kormány a Matica Slovenská minden ingó és ingatlan vagyonát (– előbbi az 1885. évi takarékkönyvi egyesítéskor 76 178 Ft 71 krajcárt tett ki, vö. *B. M. eln.* 1885 – XVI – 123.), a Zsilinszky Mihály későbbi kultuszállamtitkár és az egyesület megszüntetését kierőszakoló megyei bürokrácia kezdeményezésére létrehívott „Magyarországi Tót Közművelődési Társulat” kormányzati támogatásból élő szervezetnek juttatta. – Hasonló ellenséges felfogást tanúsít a kérdésben Széll miniszterelnök is, amikor a Matica működésének újbóli engedélyezése ügyében – röviddel a Mudroň-cikksorozat megjelenése előtt – nála járt szlovák küldöttség kérelmét elutasította.

<sup>2</sup> A közlemény eredeti címe és leőhelye: „Slovenská Matica.” (*Pro memoria vysokej uh. král.’ vláde.*) – »Slovenská Matica.” (*Pro memoria a magas magyar királyi kormány számára.*) – Nár. Nov. 1900. júl. 17–21; 82–84. sz.

<sup>3</sup> Az eredeti szövegben, szó szerint: törzsi. Ján Mudroň fontos cikk-sorozatára is jellemző az egykorú nemzetiségi sérelmi iratok általánosító hangneme, amely az uralkodóosztályok vagy éppen a kormányzat nyilvánvaló bűnéért a „magyarok”-at általában teszi felelőssé.

kormány, megcsúfolva az emberi és isteni törvényeket, máris gonoszul rátiport még gyenge mellére, s így akadályozta meg erőszakkal szabad lélegzését, egyszersmind lelki és testi fejlődését.

Önmagára utaltan, nemességétől elhagyottan az állam által elhanyagolt szlovák nép jóformán még szemét sem dörzsölhette meg bódult álma után, amikor saját erejéből már három gimnáziumot tudott felállítani és megalapítani, és a Maticát, a fejlődésnek indulandó szlovák tudomány, művészet és szépirodalom e tűzhelyét. Ha a szlovák nép e szellemi orgánumok tulajdonában a mai napig is megmarad, vajon milyen messzire jutott volna már el?!

Nos, hogy mindezek és a fejlődésünk elé torlaszolt egyéb akadályok ellenére a hetvenes évektől kezdve ragyogóan fejlődünk szellemi életünk terén, és hogy számszerűleg sem csökkenünk, hanem növekszünk – azt már Kőrössy, az országos statisztikus is palam et publice közhírré tette.<sup>4</sup>

Lám, lám, mégis csak igaza van annak a latin közmondásnak hogy: naturam si furca expellas. Űzhetitek belőlünk a szlovák szellemet, az ismét visszatér belénk.

Azt hittétek talán, hogy ha már megszüntettétek a Maticát, erőszakkal elszedtétek vagyonát, és jogtalanul a „Magyarországi Tót Közművelődési Társulat”-nak ajándékoztátok, a Matica épületét pedig – risum teneatis amici – a törvénykezés házává változtattátok, akkor már mindennek vége van? Nem. Meg vagyunk győződve arról, hogy amiképp elvettétek, úgy adjátok egyszer majd vissza kamatostól, és akkor majd kiáltoznak felétek a „tótok”: adtátok, majd elvettétek, a békát kő alá tettétek.

„Hallgatásban és reménységben lesz a ti erősségtetek.” (Izaiás 30, 15). Annyi rajtunk ejtett és még mindig elkövetett sérelem és jogtalanlás után bizonyára ti is elismeritek, mesterebbek voltunk a mestereknél a hallgatásban (hiszen csak annyira lázongtunk, amennyire itt-ott a modern patriotizmus busás jutalom céljából megköveteli), Istenben vetett hitünket is megtartottuk, és így reményekben sem szenvedünk hiányt. Ebből is látható, mennyi még bennünk a buzgó erő. Jogalapon állunk, nem építettünk homokra, meg vagyunk tehát győződve arról, hogy ügyünket a tomboló sovinizmus fürgetege sem dönti le, megvárjuk, míg a vihar teljesen elül, akár tetszik nektek, akár nem.

De térjünk a tárgyra.

A Pešt’budínske Vedomosti – az első nemzeti politikai sajtószervünk, amelynek 1870 óta a mostani Národné Noviny a folytatója, mert hiszen csak a fejléc változott a szerkesztőségnek Pest-Budáról<sup>5</sup> Túrócszentmártonba való átköltözésével, a program maradt a régi – volt az [a lap], amelynek hasábjain lelkes és nagy képzettségű szlovák férfaink 1861-től ébresztgetni kezdték szendergő népünket saját életére. Szorgos tollukból, mintha a Szentlélek szállta volna meg [öket], áradtak a harcok szellemű cikkek, amelyek az idők komolyságára emlékeztették a szlovák népet, kioktatták politikai jogairól, új életre keltették. Az élet és halál ura e dicső [férfiainkat] már majdnem mind magához szólította, nem jutott osztályrészükül, hogy megérjék nehéz, önfeláldozó munkájuk gyümölcsét.

Egyetlen egy férfi él még közülük, Francisci János úr öméltósága, az egykori „Slovenská Matica” örökös tiszteletbeli elnöke, akit a nép Janko Rimavský néven ismer. Ő volt a „Pešt’budínske Vedomosti” első szerkesztője. Ő volt az, aki több más vezető személlyel összehívta a túrócszentmártoni nagy szlovák nemzetgyűlést, amely 1861. június 6-án és 7-én folyt le az ország valamennyi részéből odaérkezett szlovák tömegek óriási részvétele mellett.

Bátran állíthatjuk, hogy ezen a gyűlésen részt vett az egész szlovák nemzet, mert képviselőinkben ott volt a katolikus és evangélikus papság, a paraszt-, az iparos-, a kereskedő – és az úgynevezett diplomás osztály, ott voltak a nagybirtokosok, sőt a mágnások is: báró Révay Simon és Szentiványi Márton túróci, illetve liptói főispán, valamint az alsótúróci járás ablegátusa, id. Justh Gyula, a Deák-Klub elnöke.

<sup>4</sup> Vö. Kőrösi József: A felvidék eltótosodása. Nemzetiségi tanulmányok 1–2. Bp. 1898.

<sup>5</sup> Értsd: Budapestről.



Itt szerkesztették meg az országgyűlésnek előterjesztendő szlovák „Memorandum”-ot, küldöttséget is választottak, amelynek az lett volna a feladata, hogy Bécsben Őfelsége elé terjessze a szlovák nép kérelmét.

Tudvalevő, hogy a szlovák nép e lépésének nem volt sikere az országgyűlésen, de a nép szeretett püspöke, Moyses által vezetett szlovák küldöttséget Őfelsége 1861. december 12-én mégis fogadta Bécsben, és jóindulatáról biztosította.

Közben a Slovenská Matica állandó bizottsága, amelynek élén a méltó Francisci János úr állt, akinek akkor, mint a magyar királyi helytartótanács tagjának, állandóan Budán volt működési székhelye, – fáradhatatlanul dolgozott a Slovenská Matica megteremtésén. E bizottság lelkes munkájának volt köszönhető, hogy Őfelsége, az 1862. augusztus 21-én kelt legfelső rendeletével jóváhagyta a Slovenská Matica megalakítását, s jóváhagyott alapszabályait a magyar királyi helytartótanács útján kézbesítették az állandó bizottság elnökének.

Azonnal megkezdődött az alaptőke gyűjtése, s örömkönnnyek öntötték el az ember szemét, amikor olvashatta a Pešťbudínske Vedomostiban, hogy a legszegényebb szlovák emberek is milyen áldozatkészséggel tették le filléreiket a népművelés oltárára. Emberek, falvak és kisvárosok versengtek egymással az áldozatkészségben, s akinek fillérnyi fölös pénze nem akadt volna, ládafiókjában talált darabka aranyát, vagy ezüstjét, különleges alkalmakra, kereszte-lőre, konfirmálásra, bérmálásra, születésnapra, névnapra kapott, örökké kedves emléktárgyait áldozta a „Matica” javára.

Csak ennek a nagy áldozatkészségnek volt köszönhető, hogy rövid félév alatt ötvenezer arany gyűlt össze, mindezt pedig a szegény, erőtlen, elnyomott és holtak vélt szlovák nép adta össze.

Amikor a még csak megalakítandó Matica székhelyéről tárgyaltak, Breznó városka volt az első, amely székhelyként ajánlkozott, de a Matica megvalósulása már küszöbön állt, s a breznóiak, a megye nyomására, ajánlkozásukat visszavonták, és így történt, hogy 1862. április 21-én Túrócszentmárton város polgárságának gyűlése elhatározta, a legnagyobb készséggel fogadja a Matica székhelyét és megtiszteltetésnek tartja, ha ajánlkozását elfogadják. Hasonló döntést hozott, ha valamivel később is, Liptószentmiklós.

## II.<sup>6</sup>

Mihelyt a Slovenská Matica alapszabályait jóváhagyták, és ezek értelmében a Matica alapításához szükséges alaptőke összegyűlt, az állandó bizottság elnöke Túrócszentmárton városkába, a Matica székhelyére, 1863. augusztus 4-ére összehívta az első közgyűlést. A gyűlés időpontjában a vagyon már elérte a százezer aranyat.

A gyűlésre Pestről külön küldött érkezett a magyar királyi kancellária elnökétől, aki azt a rendkívül örvendetes hírt hozta, hogy Őfelsége a gyűlés alkalmából üdvözlétét küldi hűségesszlovák népének, kedvelt hívét, Moyses püspököt valóságos titkos tanácsosi rangra emelni, a Matica részére pedig ezer aranyat áldozni kegyeskedett. Ezen a gyűlésen választották meg mélt. Francisci János urat a Matica örökös tiszteletbeli elnökévé.

A Slovenská Matica első közgyűlését egy közvetlenül ez alkalomra, fából készült nagy sátorban tartották, amelynek fölépítése 400 aranyába került a Maticának. Mivel az alapszabályok értelmében gyűlések csak a székhelyen voltak tarthatók, és Túrócszentmárton városkának, akkor még csak nagyközségnek, erre megfelelő épülete nem volt, a Matica örökös elnöke felhívással fordult a néphez a „Pešťbud [ínske] Vedomosti” 1864. évi 12. számában, áldozzon a Túrócszentmártonban felállítandó „népi szentély” építésének céljára, mert az évenkénti sátorépítés meghaladja a serdülő Matica anyagi erejét.

<sup>6</sup> Megjelent a Národné Noviny 1900. júl. 19; 83. számában.

A „népi szentély”, a Matica későbbi épületének építését a felhívás hírére maga Túrócszentmárton indította meg, amely a városka polgárságának 1864. március 23-i gyűlésén elfogadta Harvera (cseh) és Bobula mérnökök tervét, és ugyanazon év április 6-án már ünnepélyesen le is rakta a Matica alapkövét. Az építkezés őszre már tető alatt állt, a következő évben be is fejeződött, igaz, hogy anyagiak hiányában nem teljesen, hanem abban az állapotban, amelyben mi szoktuk látni.

Később, 1869. augusztus 4-én, a Matica 21 000 aranyért megvásárolta [Túróc]szenmárton városkától az épületet, Kasovičtól 2000 aranyért telket, a helyi evangélikus egyháztól pedig 1000 aranyért egy darabnyi kertet is vett még hozzá.

A Matica megkezdte hát áldozatos munkáját a nép körében, sajnos, élete nagyon rövid volt. 11 éves, 8 hónapos és 2 napos korában volt még csak, amikor a rossz emlékű Tisza Kálmán megfojtotta.

Mint ahogy a tavaszi nap fényes, meleg sugarai ébresztik életre téli álmából a természetet, úgy kezdett rámosolyogni a szlovák népre a Matica, a szlovák művelődés e napocskája, s a szlovák nép frissen kezdett ébredezni éltető fénye és melege alatt. De röviddel ezután sötét fellegek jöttek, elhomályosították a napot, és beköszöntött a sötét éjszaka.

Az a bizonyos Grünwald, aki későbbben a Szajna folyó egyik hídjának peremén röptett golyót fejébe, és akinek testét elnyelték a hullámok, ez a bizonyos Grünwald volt az, aki Zólyom megye törvényhatósága alispánjának minőségében indítványt szavaztatott meg a városi bizottság 1874. április 15-i ülésén, hogy a kormány a pánszlávizmus terjesztése címén szüntesse meg a három szlovák gimnáziumot.

Zólyom megye törvényhatósága támogatás végett megküldötte indítványát valamennyi törvényhatóságnak, s bár az indítvány legtöbb esetben egyszerűen, helyenként felháborodással tétetett ad acta, az aljas rágalom és a szlovákok ellen irányuló szégyenteljes gyűlölet magva már elhintetett, és az akkori kormánynál melegágyra találva, megfogamzott és rohamosan kicsírázott.

Ehelyütt kell megjegyeznem, mert úgy rémlik, okozati összefüggésben áll azzal, hogy körülbelül egy hónappal Zólyom megye törvényhatóságának sorsdöntő határozata előtt, 1874. március 11-éről 12-ére virradó éjszaka, érzékeny veszteséget okozva kirabolták a Maticát, mindaddig ki nem nyomozott (?) gonosztevők törtek be az épületbe, és muzeális gyűjteményéből minden aranyat és rengeteg ezüstöt magukkal vittek.

Ez volt az első csapás, amelyet rövidesen követtek a továbbiak.

1874. augusztus 27-én bezárták a nagyrócei gimnáziumot, ezt követőleg a zniói és a [túróc]szenmártoni gimnáziumot is. Maradt még a Matica, de a kormány itt sem váratt sokat magára. A m. kir. belügyminiszter 1875. április 6-án kelt 1125/875 számú rendeletével megszüntette a Matica működését, november 12-én kelt 4873/875 számú rendeletével pedig teljesen feloszlatta a Maticát, mégpedig olyan koholt okokból, hogy alapszabályainak 1./§-a ellenére politikával foglalkozott, nem teljesítette a 2. §-ban foglalt, a tudomány, szépirodalom és művészet ápolására vonatkozó feladatát, és számadásait szabálytalanul vezette.

Közvetlenül a „Slovenská Matica” működésének betiltása után ifj. Justh József túróci alispán és kormánybiztos kérelmére politikai zárlatot rendeltek el a Maticának a túrócszentmártoni 530. számú telekjegyzőkönyvben levő vagyonára.

A m. kir. belügyminiszter 740/885 sz. rendeletével a Matica minden ingó és ingatlan vagyonát a „Magyarországi Tót Közművelődési Társulat”-nak adományozták, és a kirendelt bizottság útján 1885. július 3-án annak tényleges használatába át is adták.

Latkóczy Imre belügyi államtitkár 1896. november 30-án kelt, 5886 számú átiratával felszólította a megadományozott társulatot, tegye meg a telekkönyvi átíráshoz szükséges lépéseket.

Ennek alapján a megadományozott Társulat 1896. december 5-én 5118/896 telekkönyvi szám alatt kérelmet adott be a helyi járásbírósnak, mint telekkönyvi hatóságnak, tulajdonjog

bekebelezése és a bejegyzett politikai zárlat törlése iránt, mely kérelem tartalmát elrettentésül minden jogász számára szó szerint ismertetem.

Tekintetes kir. Bíróság!

A túrócszentmártoni „Slovenská Matica” egyesület a m. kir. belügyminiszter 1875. november 12-én kelt, 4873 számú, A / . alatt idecsatolt rendeletével feloszlattatott, és a belügyminiszter 740/885 számú, B / . alatt csatolt rendelete értelmében a Slovenská Matica egyesület tulajdonát képező összes ingatlanok adományozás jogcímén alulírott társaság tulajdonába adták át, illetve a C / . alatt csatolt jegyzőkönyv és helyszíni felvétel szerint az egyesületnek a túrócszentmártoni 530. számú telekjegyzőkönyvben foglalt ingatlanai elvételtek.

A D / . alatt csatolt közirat jellegű kormányátirat (Latkóczy átirata) és az E / . alatt csatolt kikebelezési nyilatkozat alapján kérjük: a túrócszentmártoni 530. számú telekjegyzőkönyvben foglalt ingatlanokra, a bejegyzett politikai zárlat egyidejű törlésével, a tulajdonjogot javunkra bekebelezni, és a csatolt eredeti okiratokat titkárunk, dr. Smialovszky Valér megyei képviselő (V. Alkotmány utca 24.) címére kikézbesíteni szíveskedjék.

Tisztelettel:

Magyarországi Tót Közművelődési Társulat  
Zsilinszky Mihály s. k. elnök

dr. Hecht József s. k. tanú  
Mérey Kálmán s. k. tanú

A kérvény kedvező elintézésért nyert (az ügy előadója Medzihradský Emil albíró volt), és miután a kedvező döntés ellen nem volt ki panaszt emeljen, az jogerőre emelkedett és annak alapján a Matica tulajdona B/6 [sz.] alatt a megadományozott társulat javára átiratott, a bejegyzett politikai zárlatot pedig B/5 [sz.] alatt törölték.

Erre a hírheft döntésre a későbbiekben még visszatérek.

Ez lenne az érem egyik, Önöknek tetsző, de nekünk nem tetsző oldala. Fordítsuk most az érmet másik oldalára, amely előtt behunyják szemüket, s nézzük meg, milyen is erről az oldaláról?!

Mi megértjük, hogy a kormány betiltotta a Matica működését, és később végleg fel is oszlatta a Maticát: ezt az egynyelvű magyar állam politikai utópiájától indítva és természetesen azért tette, hogy minden egyesület tevékenységét megszüntesse, és azt fel is oszlassa, ha meggyőződése szerint ezt kívánja „az állam érdeke”, s ehhez főfelügyelet címén ilyen-olyan joga is van. De hogy merészelheti a kormány más vagyont harmadik személynek ajándékozni, és így a tulajdonjog szentségét megsérteni, az már sehogyan sem fér a fejünkbe. A tulajdonjog kérdését csak rendes polgári bíróság döntheti el, egyetlen miniszter sem.

Szigorúan jog szerint véve a helyzetet, így áll az ügy.

### III.<sup>7</sup>

Hazánk országos köz- és magánjogi törvényei szempontjából a legújabb időkig is nagy jelentősége volt a királyi adomány intézményének. Egyes családok, à la gróf Pálffy, ezen az alapon gyönyörűen meggazdagodtak, mások meg mindenüket elvesztették.

A királynak ugyanis, s egyes esetekben az ország nádorának is, jogában állott egyes családok jogutódainak kihalása címén (caducitas), illetve az uralkodó király vagy a haza ellen elkövetett hűtlenség (nota infidelitatis) címén elkobzott, és a szent koronára visszaszállt javakat olyan egyéneknek adományozni, akik különös érdemeket szereztek a haza és a király javára.

<sup>7</sup> Megjelent a Národnie Noviny 1900. júl. 21-i, 84. számában.

A királyi adományról minden ilyen esetben külön okirat készült, amelyről soha el nem maradhatott a „salvo tamen iure alieno” záradék, vagyis, hogy az adomány csak úgy adatik az illető megadományozott használatába, hogy ezáltal mások joga sérelmet nem szenvedhet. Annyira fontosnak tartották e záradékot, hogy ha véletlenül kimaradt volna az okirattól, olybá vették, mintha benne lenne.

A királyi adomány intézményét első ízben az 1848. évi XV. törvénycikk támadta meg, amennyiben elvileg kimondotta a már elavult ösiség (avicititas) megszűnését és ez alapon a legközelebbi országgyűlés elé már beterjesztendő új polgári törvénykönyv kidolgozását rendelte el.

Az 1852. november 29-i ösiségi nyílt parancs 1. §-ában viszont már egészen határozottan elrendelte, hogy a magyar közjogban a királyi és nádori adomány intézménye megszüntetettik, és ezt az országbírói értekezlet, rendelete 2. és 3. §-aiban – amelyek a mai napig is érvényben vannak – megerősítette.

1848-ig, míg csak meg nem alakult a felelős minisztérium, az országvezetés a három ügynevezett dicasteriumot, vagyis a m. kir. udvari kancelláriát, a m. kir. helynöki tanácsot és a m. kir. fiskust illette. E dicasteriumok közül egynek sem volt soha joga a Szent Koronára szállt vagyont adomány címén bárkinek elidegenítenie. Egyedül a koronás királyt és egyes esetekben az ország nádorát illette ez a jog.

1848-tól a felelős minisztérium vette át az 1848 előtti dicasteriumok valamennyi jogát és kötelességét, következésképpen 1848 után egyetlen miniszter sem jogosult az államkincstárra szállt vagyont bárkinek adományozni, adomány címén bárkinek elidegeníteni, mert hiszen közjogunk adományozásra soha más jogcímet nem ismert, mint a királyi adományt.

De még az említett vagyonok elkobzása sem történhetett az államkincstár által oly könnyen, mint ahogy az a Matica vagyonával történt. Voltak ugyanis esetek, amikor erős földesurak, még többet kívánva maguknak, egyszerűen hazaárulással vádolták be szomszédjukat, ez alapon vagyonukat elkoboztatták, hogy aztán királyi adományként ők maguk lépjenek használatába. A Matica esete úgy hasonlít ehhez, mint egyik tojás a másikkhoz.

Hogy az ilyen eljárás a jövőben meg ne ismétlődhessék, 1471-ben törvényt hoztak, amelynek 10. cikkelye 1. §-ában kimondja: „Item quod nos ad simplicem quaerimoniam nostrorum non faciamus occupari bona aliquorum: sed in occupatione agatur semper iuxta consuetudinem Regni, ordine iudiciario.” (Hogy tehát mi egyszerű vádjára mieinknek egyesek vagyonát elkobozni nem fogjuk: de a vagyonok elkobzása történjék mindenkor bírói úton, az országos jogszabályok szerint.)

Az 1681. évi 37. cikkely pedig ezt mondja: „Fiscusquoque regius ut bona resque mobiles quorumcunque regnicolarum non propria autoritate occupet, sed ius suum sive titulo caducitatis sive in casibus notae infidelitatis acquirat ordine iudiciario.” (Nehogy a királyi fiskus vagyonát és ingóságait bárki lakosnak saját autoritásával kobozza el, hanem jogát akár kihalás jogcímén, akár hűtlenség esetében bírói úton keresse.)

Magán- és közjogunkban ma is érvényben vannak e törvények.

A Slovenská Matica Őfelsége által jóváhagyott és az ország kormánya által megerősített alapszabályainak 34. §-a szó szerint így hangzik: „Ha a Slovenská Matica egylet bármilyen okból megszűnnék, bármi néven nevezett minden vagyona a szlovák nép kizárólagos vagyona marad, amelyet sem felosztani, sem bárki által elidegeníteni nem lehet.”

Ebben a váratlan eshetőségben a vagyon rendeltetését és gondozásának módját a Slovenská Matica utolsó közgyűlése dönti el.

A kormány e szakasz világos szövege ellenére rövid úton<sup>8</sup> elkobozta és harmadik személynek adományozta a Matica vagyonát. Úgy látszik, élt a caducitas és a nota infidelitatis jogcímével, mert eljárását azzal indokolta, hogy a Matica államellenes, tehát hazafiatlan, áruló cselszövéseket

<sup>8</sup> Eredeti szövegben, szó szerint: „brevi manu.”

szótt, és mivel „Magyarországon szlovák nemzet nincs”, a Maticának sem volt hát örököse, és így egész vagyona az országra szállt át.

Ami rendes bíróság előtt sem az egyik, sem a másik jogcím, amelynek révén az állam igényt formált a Matica vagyonára, nem állta volna meg helyét.

Caducitas<sup>9</sup> szempontjából azért nem, mert a Slovenská Matica alapszabályait már 1862-ben jóváhagyták és megerősítették. E megerősítéssel jött létre és vált jogi személyé. Mint ahogy a fizikai személyek lelkükkel és akaratukkal, úgy a jogi személyek alapszabályaikkal élnek, s mint azok, úgy ezek is élhetnek minden joggal, amely nem csupán fizikai személy létét tételezik fel, mint például a családjog.

Mint ahogy az egyénnek ahhoz van joga, hogy még életében végrendeletileg szabadon rendelkezhessek vagyonával, úgy a jogi személyeknek is joguk van, hogy megszűnésük esetére alapszabályaik értelmében rendelkezzenek vagyonukat illetőleg.

A Slovenská Matica egész határozottan alkotta meg végakarátát alapszabályai 34. §-ában. Amikor végrendeletét készítette, akkor még volt Magyarországon szlovák nemzet, mert hiszen [csak] az 1868. évi XLIV. törvénycikk mondotta ki, hogy Magyarországon csak egységes, oszthatatlan „magyar nemzet” van, és hogy más nemzet nincs.

Az alapvető jogszabályok viszont kimondják, hogy amennyiben a végrendelet magyarázatra szorul, a lehetőségek szerint úgy kell értelmezni, hogy a végrendelező akaratának érvénye fenntartassék.

A szlovák nemzet, amely 1862-ig létezett, ugyanaz maradt 1868 után is, bár ez idő óta már csak nemzetiségnek nevezik, így hát nem áll, hogy a Maticának nem lett volna jogutódja.

Az infidelitas szintén nem állja meg helyét, mert ha előfordult volna az infidelitas esetei, a bűnösöket minden bizonnyal erélyesen kinyomozták és példásan megbüntették volna, nos mégsem görbült meg senkinek egy hajszála sem. Vajon nem legjobb bizonyítéka ez annak, hogy a vádak, aminőket ma is úgyszólván naponta követnek el ellenünk, csupán undorító koholmányok, alávalóságok voltak, csalafinta kísérletek Maticánk bezárására és vagyonának elkobzására?

A fentebb szó szerint idézett 1681. évi 37. törvénycikk szerint abban az esetben, ha az államkincstár bárminő igényt támaszt az ország polgárainak vagyonára vagy ingóságaira, igényét csak rendes bírói úton érvényesítheti, iuxta consuetudinem regni, ordine iudiciario, és nem autoritásával. Ha tehát a kormány a feloszlatott Matica vagyonát akár caducitas, akár infidelitas címén magának igényelte, rendes polgári bíróság elé kellett volna terjesztenie az egész kérdést, s legelőször árulás miatt bünygyi eljárást indítani az egyének ellen, és csak azután keresni jogát. De sem a belügyminiszter, sem egyetlen más miniszter, sőt az összes miniszterek együttvéve sem jogosultak arra, hogy autoritásukkal elszedjék az ország polgárainak vagyonát. Hiszen magán- és büntetőjogi kérdésekben egyetlen miniszter sem járhat el bíróként, mert erre nem illetékes, és ha már felperes kíván lenni, akkor a rendes bírósághoz kell fordulnia, mert ez esetben épp olyan alárendeltje az ország bíróságának, mint bármely más halandó. Régi jogi jelszó: „nemo sibi iudex”.

Most még visszatérek a [túróc]szentmártoni kir. járásbíróság, mint telekkönyvi hatóság ama hírhedt végzésére, amelynek alapján a Matica vagyonát telekkönyvileg a „tótok” javára átirták.

A tulajdonjog szentsége hozza magával, hogy a telekkönyvi rendtartás jogszabályait az utolsó betűig betartják. Itt, ez átírásban, ezeket is sérelem érte.

Az átírást Latkóczy államtitkárnak, a kérvény szerint állítólag közokiratot képező átírata alapján, adomány jogcímén kérvényezték, és ilyen alapon engedélyezték is.

Itt elsősorban tisztában kell lennünk azzal, mi is tulajdonképpen a közokirat? Erre egyedül a perrendtartás 165. §-ában találunk magyarázatot, hogy ugyanis ez olyan okirat, amelyet

<sup>9</sup> Értsd: elhalás, kihalás.

kiállítója törvényes hatáskörébe tartozó dolgokról készít. Tartozik-e azonban a m. kir. belügy-miniszter, vagy államtitkára hatáskörébe idegen tulajdon elkobzása és harmadik személynek való adományozása? Mint az említett törvényekből láthatjuk, minden bizonnyal nem, így tehát a belügyi államtitkárnak a kérvényhez D /. alatt csatolt átiratát, amelynek alapján az átirás megtörtént, közokiratnak tekinteni nem lehet.

Ehhez járul még az átirásnak a D /. alatt csatolt okmányban hivatkozott, jogcíme, már-mint hogy adomány. Nos, azt már minden joghallgató tudja egyetemi tanulmányai második évében, amikor a közjogot abszolválja, hogy az adomány intézménye nálunk már régen megszűnt, és a bíróság előtt sem vehető figyelembe, annál kevésbé, mert a telekkönyvi rendtartás 69. §-a határozottan előírja, hogy olyan okiratok alapján, amelyekből nyilvánvaló, hogy a kérelem jogalapja érvénytelen, bejegyzés, vagy átirás nem eszközölhető.

Ez okokból mi a „Magyarországi Tót Közművelődési Társulat”-ot, annak ellenére, hogy a telekkönyvben tulajdonosként jegyezték be, ma is csupán a Matica-vagyon birtokosának tekintjük, jogi tulajdonosa és így tulajdonosa, most és mindenkor a Slovenská Matica alapszabályainak 34. §-ában megnevezett szlovák nép.

Jogunkra hivatkozva is hiába kopogtattunk a kormány kapuin, amelyeken a „törvény, jog és igazságosság” jelszava díszel, ez esetben is süket fülekre találtunk.

Egyelőre tehát nem tehetünk mást, mint továbbra is türelmesen várunk, mert mit is vitatkoznánk tovább az olyan kormánnyal, amely összekeveri a brutális erőszak fogalmát az igazságosság fogalmával, és összeférhetőnek tart becsületével mindent, amivel (ez) a kormány fenntartható.

Egyetlen kormány sem örök életű, sőt, mint az utóbbi években láthattuk és tapasztalhattuk, a kormányok elég gyakran változnak.

Meggyőződésünk, hogy a most uralkodó kaleidoszkóp csak addig tart, amíg nem érjük meg a jogi alapokon álló kormányt, amely majd visszaadja nekünk, amit elődei elszedtek tőlünk.

Dr. Mudroň János

## B

1903 júl. 21

*Kabina Ferenc kérelme Khuen Héderváry Károly miniszterelnök mint belügyminiszterhez a „Matica Slovenská” közművelődési egyesület felfüggesztésének megszüntetése, valamint alapítótagsági díja és kamatainak visszatérítése iránt*

B.M. eln. 1905 – 33 – 2686 (3690/1903)

Nagyméltóságú m. kir. Belügyminiszter Úr,  
Kegyelmes Uram!

A magyarországi tót nemzetiség kultúrájának barátai alapították 1863. évben a „Slovenská Matica” nevezetű tót irodalmi társaságot Túrócszentmárton székhellyel.

Az anyagiakban aránylag szegény tót nemzet honhű és lelkes fiai örömmel hoztak áldozatokat, annál is inkább, minthogy a legfelségesebb uralkodónk I. Ferenc József királyunk is belépett 1000 forinttal a társaság alapító tagjai közé, és 100 000 forintra növelték alapvagyonát.

A társaság működött alapszabályai értelmében, és az életképes nép szaporán gyűjtötte kulturális kincseit múzeuma számára, növelvén a könyvtárt, a régiségtárt és ebben a nagy értékű éremgyűjteményt, kincset érő numizmatikát.

A nemes igyekezettel és buzgalommal folytatott kulturális munkához magam is szegődtem, és alapító tagjává lettem, lefizetvén az előírt összeget, mint alapító tag azon célból, hogy azzal tót nemzetem kultúráját előmozdítsam.

De jött egy nagy ellenség, a rágalom, és a társaság ernyedetlen működése néhai Tisza Kálmán volt miniszterelnök s belügyminiszter korában minden alapszabály szerinti vizsgálat megejtése nélkül egyszerűen felfüggesztett, és minden vagyona: háza, pénze, múzeuma lefoglaltatván, elidegenített, és az alapszabályokban nem gyökeredző célokra fordított, anélkül, hogy a társaság közgyűlése vagy egyes tagjai megkérdeztettek volna. A ház a régen nem jogszerű adomány címén egy harmadikra telekkönyvileg átíratott, eladatott; a múzeumi kincsek pedig elkótyavetyéltettek, trágyás kocsin egy pajtába elvitettek, míg végre Nyitrára a „Femka”<sup>2</sup> rendelkezésére bocsájtattak, a nagy értékű éremgyűjtemény pedig egyszerűen ellopott.

Míthogy mind ez az én mint alapítótag beleegyezése[m] nélkül történt, én pedig a pénzt azért adtam, hogy azzal a „Tót-Slovenská Matica” irodalmi társaság alapszabályai szerinti céljait előmozdítsam, következőleg: midőn ez működésében alapszabályellenesen megakasztott, nekem a pénz mint céljának meg nem felelhető vissza lett volna adandó.

Jogosítva érezvén magamat vagy a társaság működésének helyreállítását, vagy pénzem visszaadását kérelmezhetni, tisztelettel esedezem Kegyelmességedhez: méltóztassék vagy a tót „Slovenská Matica” irodalmi társaság felfüggesztett működését restituálni, vagy a 240 K alapító tagsági díjam és annak 31 év óta számítandó 6% kamatait 446 K 40 fil [I] összegben a kezelése alatt levő „Slovenská Matica” féle pénzből mint oly tulajdonomat visszafizettetni, a mely célját veszítve, nekem hazajár, míthogy én azt más, akaratomtól eltérőleg, önkény útján statuált célra nem adtam, és felhasználni meg nem engedtem.

Ezzel maradtam

Nagyméltóságodnak

Csillaghegyen (postahely), Pest vm. 1903. júl. hó 21-én

alázatos szolgája

Kabina Ferenc s. k.

ügyvéd

*Pest vármegye alispánjának*

Folyamodót értesítse, hogy kérelme nem teljesíthető, mert az egyleti tagok az általuk befizetett alapítói, vagy évi tagsági díjak visszafizetésére igénnyel nem bírnak.

1903. VII/26.

<sup>8</sup> Értsd: Femke.

C

1904 jún. 28

*A Közigazgatási Bíróság döntése Kabina Ferencnek a „Matica Slovenská” közművelődési egyesület felfüggesztésének megszüntetése érdekében beadott kérelmével kapcsolatban*

B.M. eln. 1905 – 33 – 5141(1904)

1749.szám

1904.K.

ŐFELSÉGE

a király nevében

a magyar királyi Közigazgatási Bíróság

Kabina Ferenc békásmegyeri lakos, ügyvédi panaszát a m. kir. belügyminiszter 1904. évi január hó 18-án 5563/1903. eln.szám alatt kelt határozata ellen, mellyel panaszost a „Szláv Matica” egyet felfüggesztésének megszüntetésére irányuló kérelmével elutasította, – 1904. évi június hó 28. napján tartott nyilvános ülésében vizsgálat, alá vevén, következőleg

végzett:

A m.kir. közigazgatási bíróság a fennforgó vitás ügyben a m.kir. belügyminiszter által emelt hatásköri kifogásnak helyt adva – a maga hatáskörét meg nem állapítja, s a panaszt érdemleges tárgyalás nélkül visszautasítja.

Indokok:

Panasztevő a fentebb megjelölt miniszteri határozat ellen beadott panasziratában ezen határozat megváltoztatását, a 4873/1875. eln. szám alatt kelt belügyminiszteri rendelet hatályon kívül helyezését, s így a Szlovenszka Maticának működésbe való visszahelyezését kéri ettől a bíróságtól.

Mínthogy azonban az 1896: XXVI. tc. 1. és 17. §-ai, nemkülönben a második rész II. fejezetének bevezető rendelkezése értelmében a Közigazgatási Bíróság előtt csupán azokban a közigazgatási vitás kérdésekben van eljárásnak helye, melyek kifejezetten ehhez a bírósághoz utalvák;

minthogy a jelen panasszal megtámadott fentebb megjelölt, valamint egyáltalában bármely egyesület felállítására, avagy megszüntetésére vonatkozó miniszteri határozat ellenében sem az imént idézett törvénynek a Közigazgatási Bíróság hatáskörét megállapító 22-83 §-ai, sem más törvény avagy törvényes rendelkezés a Közigazgatási Bíróság előtt érvényesíthető jogorvoslatot nem biztosítanak;

minthogy a már említett 1896 : XXVI. tc. 19. §-a szerint a Közigazgatási Bíróság hatáskörét a jog és törvény hasonlatosság elvének alkalmazásával sem lehet kiterjeszteni: a panaszt hatáskör hiányában, érdemi elbírálás nélkül vissza kellett utasítani.

A bíróság e határozat két példányát a m. kir. belügyminiszternek 1904. évi április hó 17 napján 2076/el.n./szám alatt kelt átíratá mellékleteivel együtt megfelelő eljárás, illetőleg a határozat egyik példányának a panaszló részére az 1896 : XXVI. tc. 138. §-a és a 21973/M. E. 1896. számú végrehajtási rendelet 24. pontja szerint eszközendő kézbesítése végett kiadja.–

Kelt Budapesten, a m. kir. közigazgatási bíróságnak 1904. évi június hó 28. napján tartott üléséből.

Szmrecsányi Jenő s.k.  
tanácselnök s.k.

Leövey előadó h. s.k.